

Els fonaments històrics de l'autogovern valencià

L'ordenament jurídic i institucional
del Regne de València

Vicent Baydal Sala
(ed.)

Dades catalogàfiques

ANUARI de l'Agrupació Borrianea de Cultura: Revista de recerca humanística i científica. - 1 (1990).

- Borriana: Agrupació Borrianea de Cultura, 1990;

v. ; 23 cm

Descripció basada en: n. 30 (2019)

ISBN: 978-84-87776-24-3

I. Agrupació Borrianea de Cultura (Borriana).

10

Directora: Aina Monferrer Palmer (Universitat Jaume I)

Delegat editorial: Joan Garí

Consell de redacció

Ivan Cabrera (Universitat Politècnica de València)

V. García Edo (Universitat Jaume I)

Antoni Gil (Universitat Jaume I)

Amanda Meliá (Universitat de València)

Eugenia Moliner (Roosevelt University, Chicago)

Joan R. Monferrer (Universitat Jaume I)

Joan L. Monterde (Universitat de València)

Philippe Reynés (Université de Picardie-Jules Verne)

Carmen Ripollés (Metropolitan State University of Denver)

Antoni Roig (Universitat Jaume I)

Roser Sabater (Universitat Politècnica de València)

Joan Verdegal (Universitat Jaume I)

Consell assessor

Matilde Alonso (Université Lumière-Lyon 2)

Lola Badia (Universitat de Barcelona)

M. Carmen Irlés (Universitat d'Alacant)

Jacek Karwowski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

Louis Groarke (St. Francis Xavier University, Antigonish)

Josep Marco (Universitat Jaume I)

Tomàs Martínez (Institut d'Estudis Catalans, Universitat Jaume I)

Josep Planelles (Universitat Jaume I)

Vicent Salvador (Universitat Jaume I)

Edita: Agrupació Borrianea de Cultura <<http://www.borriana.org/>>

Encarnació, 45, entresòl - Apartat 155. 12530 Borriana (País Valencià)

Assessorament lingüístic: Servei de Llengües i Terminologia (Universitat Jaume I)

Coberta: Variació sobre un original d'Andreu Alfaro

Fotocomposició i impressió: Imprenta Sichert, SL

DL: CS-355-1993

ISSN paper: 1130-4235

ISSN electrònic: 2340-4787

PRINTED IN SPAIN

L'*Anuari* està indexat en: ISOC-CCHS, CBUC, MIAR, ULRICH'S, MLA, COPAC, SUDOC, CARHUS PLUS, DICE, CIRC, GOOGLESCHOLAR, LATINDEX, EZB.

La versió electrònica de l'*Anuari* es publica el 23 d'abril de l'any posterior a la impresa i pot consultar-se en:

<<http://www.raco.cat/index.php/AnuariABC>>

<<http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/4033>>

<<http://www.borriana.com/>>

Cap part d'aquesta publicació (inclosos els elements gràfics) no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja siga electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes sense el permís previ i per escrit de la casa editora.

ANUARI

DE L'AGRUPACIÓ BORRIANENCA DE CULTURA

REVISTA DE RECERCA HUMANÍSTICA I CIENTÍFICA
NÚM. 30 • ANY 2019

*Els fonaments històrics de l'autogovern valencià
L'ordenament jurídic i institucional
del Regne de València*

*Vicent Baydal Sala
(ed.)*



Objectius

L'*Anuari* és una publicació creada per l'Agrupació Borriana de Cultura que compta amb la col·laboració de la Universitat Jaume I. Amb la vocació de servir de complement de formació o de manual universitari, i des d'una perspectiva divulgadora, pluralista i de rigor científic, l'*Anuari* pretén promoure el debat i oferir temes monogràfics als lectors de llengua catalana, però sempre des d'una orientació universalista.

Normes per a la redacció d'articles

Els articles que es proposen a l'*Anuari* seran originals, inèdits i s'ajustaran a les normes següents:

1. La llengua vehicular serà la catalana, en qualsevol de les seues variants diatòpiques.
2. Es presentaran en paper i en suport informàtic, amb el processador de textos Word o compatible.
3. Extensió màxima: 5.000 paraules o 10 pàgines, inclosa la Bibliografia.
4. Tipus de lletra: Times New Roman 12 pt. Interlineat senzill.
5. La primera pàgina inclourà, per aquest ordre i en línies successives: Títol del treball (centrat i en negreta), seguit de dues línies en blanc de separació. Nom i cognoms de l'autor o autors (versaletes i alineat a la dreta) i correu electrònic (entre parèntesis). Centre de procedència (alineat a la dreta). Dues línies en blanc. Resums de l'article en català, castellà, francès i anglès (màxim 100 paraules cadascú). Paraules clau (cinc màxim) en les llengües dels resums.
6. Els apartats de l'article es numeraran en negreta: 1., 1.1., 1.2., 2., 2.1., 3., etc.
7. Els paràgrafs començaran amb la primera línia a 1 cm.
8. Les notes aniran numerades amb xifres aràbigues consecutives i disposades a peu de pàgina. Cal reduir-les al màxim, ja que les referències bibliogràfiques han d'anar incorporades al text, segons el format (Autor, any: pàgines); exemple: Badia, 1999: 9.
9. Els títols dels llibres i els noms de revistes o altres publicacions periòdiques, així com les paraules estrangeres (a excepció de les llatines d'ús convencional) han d'anar en cursiva.
10. Els títols de capítols de llibres, de poemes o contes que formen part d'un volum superior, així com els d'articles inclosos en revistes o recopilacions, s'han de posar entre cometes angulars («»). Igualment han d'anar entre cometes angulars les citacions curtes (de menys de tres línies). Les citacions més llargues aniran en paràgraf a part i sagnades (en Times New Roman 10 pt.).
11. Els elements gràfics que, ocasionalment, puguin acompanyar els treballs han de ser enviats tal com han d'aparèixer publicats, sense requerir elaboracions ulteriors.
12. La Bibliografia (en Times New Roman 10 pt.) anirà al final i només inclourà les referències citades en l'article. S'ordenarà alfabèticament per cognom i any; segons es tracte de monografies, articles en revistes o pàgines web, la presentació seguirà els exemples següents:
GENETTE, G. (1972): *Figures III*, París, Seuil.
MIRÓ, A. (2004a): *La filla del Ganges*, Barcelona, La Magrana.
— (2004b): *Les dues cares de la lluna*, Barcelona, La Magrana.
RINCÓN, J.M. i altres (1994): «Reciclado de residuos industriales como ecoproductos vitrocerámicos: parte I», *Técnica cerámica*, abril, 222, 220-229.
STAPLETON, K. i J. WILSON (2004): «Gender, Nationality and Identity: a Discursive Study», *European Journal of Women's Studies*, 11, 45, <<http://ejw.sagepub.com/cgi/content/abstract/11/1/45>>.
13. Tots els articles han de fer constar, en full a part, el nom, adreça electrònica, currículum complet de l'autor i nota biogràfica (màxim 300 paraules).
14. El termini per a l'enviament d'originals serà el 30 de setembre, a l'adreça [aina.monferrer@uji.es].
15. La direcció de l'*Anuari*, segons els informes dels assessors i avaluadors, comunicarà als autors la decisió raonada sobre l'acceptació dels articles.
15. En enviar el seu treball a la redacció de l'*Anuari*, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica accessible per mitjà de la xarxa Internet.

SUMARI

Pròleg	
Vicent Baydal Sala	5
1. <i>La «Costum de la ciutat i Regne de València» de 1238</i>	
Vicent Garcia Edo	9
2. <i>«La dita Cort General representa tot lo Regne de València».</i> <i>El desenvolupament jurídic i parlamentari valencià entre 1238 i 1370</i>	
Vicent Baydal Sala	23
3. <i>La doctrina foral valenciana d'època baixmedieval i</i> <i>la seua valoració crítica per part de misser</i> <i>Pere Belluga en l'Speculum principis</i>	
Manuel Febrer Romaguera	35
4. <i>Els orígens i el desenvolupament de la Diputació del General</i> <i>del Regne de València</i>	
Laura Peris Bolta	43
5. <i>La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle xvii</i>	
Sergio Villamarín Gómez.....	53
6. <i>El Regne de València i la monarquia dels Àustries.</i> <i>Mecanismes de diàleg en l'època foral moderna</i>	
Miquel Fuertes Broseta	65
7. <i>Les compilacions valencianes durant l'edat moderna</i>	
Francisco Javier Palao Gil	77
8. <i>El dret civil i l'autogovern valencià</i>	
Francesc de P. Blasco Gascó	89
Resums	97

PRÒLEG

Com la majoria d'Estats del món, el Regne d'Espanya s'ha configurat històricament i territorialment sobre les cendres de tot un seguit de grans conteses bèl·liques. En primer lloc les que, en lluita contra els musulmans d'al-Àndalus, van forjar els set territoris polítics cristians que articulaven la península Ibèrica a finals de l'edat mitjana: Portugal, Castella, Navarra, Aragó, Catalunya, València i Mallorca —els quatre darrers amb un mateix monarca, que regia conjuntament la Corona d'Aragó. Tots ells es governaven mitjançant les seues pròpies lleis i Corts —amb l'excepció de Mallorca, que en termes parlamentaris estava adherida a Catalunya— i tenien l'enaltit títol de regne —llevat del Principat de Catalunya, que no obstant això funcionava amb un caràcter clarament «regnal» segons la terminologia emprada per Susan Reynolds (1984)—, unes condicions que no eren tan habituals com podria pensar-se en una Europa dominada per ducats, marquesats, repúbliques urbanes i altres tipus de senyories territorials, en la qual hi havia a penes una dotzena més de regnes amb Corts, com ara Escòcia, Anglaterra, França, Noruega, Dinamarca, Suècia, Sicília, Nàpols, Sardenya, Bohèmia, Hongria i Polònia.

Tots aquells diversos regnes ibèrics van acabar per unir-se en una mateixa Corona entre finals del segle xv i finals del xvi, encara que, orgullosos del seu diàleg directe amb els reis, ho van fer en forma d'una Monarquia Hispànica composta, que va mantindre —en un context d'inevitable avanç de l'autoritarisme reial— la pluralitat històrica de la seua autonomia territorial. De fet, a mitjan segle xvii Catalunya va estar a punt de deslligar-se'n en el marc de la guerra dels Segadors, mentre que Portugal ho va fer com a conseqüència de la guerra de la Restauració, per la qual cosa la successió dinàstica dels Àustries als Borbons que es va produir a començaments de la següent centúria es va donar ja en el marc territorial ibèric que ha perdurat fins als nostres dies. Encara més, aquell canvi va ocasionar una nova i gran guerra, la de Successió, el resultat de la qual va establir les bases de l'Espanya contemporània, amb la supressió a través dels Decrets de Nova Planta dels ordenaments jurídics i parlamentaris d'Aragó, Catalunya, València i Mallorca i el desenvolupament d'un Estat fortament absolutista, centralista i castellanocèntric.

Conseqüentment, el nou Estat liberal que el va substituir en el context de la guerra del Francès de 1808-1814 i de les revolucions i contrarevolucions posteriors va mantindre aquella perspectiva territorial i la va refermar a través de les noves províncies creades en 1833 sota el ferri control del poder central. No només això, sinó que a més a més les Guerres Carlines de les dècades centrals del segle xix van acabar amb bona part de l'autonomia territorial que havien mantingut les Províncies Basques i Navarra, que no s'havien vist afectats per l'anterior Nova Planta. Amb tot, l'evident permanència de grups etnoculturals diferenciats i el fracàs d'aquell Estat fortament centralitzat, especialment colpit per la Crisi de 1898, va conduir al desenvolupament de regionalismes i nacionalismes alternatius a l'espanyol, en especial a Catalunya, el País Basc i Galícia, i a la formulació d'una nova organització territorial que va quedar reflectida en l'Estat

regional plantejat per la Segona República entre 1931 i 1939. No debades, durant aquells pocs anys es van aprovar sengles estatuts per als tres territoris esmentats —el gallec ja en l'exili—, encara que una nova i brutal conflagració, la Guerra Civil, va acabar amb aquella efímera excepció de la història contemporània espanyola i va tornar, amb el franquisme, al centralisme autoritari.

En certa manera, doncs, el nou Estat de les autonomies formulat per la Constitució de 1978, en el marc de la fi del règim franquista i la transició cap a una democràcia, tenia en compte tot aquell passat d'encontres i desencontres, mitjançant la creació d'un seguit d'autogovern amb certes competències, alguns d'ells basats en els antics territoris històrics o els grups etnoculturals que hem mencionat fins ací i d'altres completament inèdits dins de la trajectòria històrica de l'antiga Corona de Castella, com ara Cantàbria, la Rioja, Extremadura, Madrid o les conjuncions de Castella i Lleó i Castella-la Manxa. No obstant això, aquest nou marc territorial s'ha vist recentment sotmés a una fortíssima tensió, com a conseqüència del xoc frontal entre el nacionalisme espanyol i el nacionalisme català, i la declaració d'independència aprovada —i immediatament suspesa— pel parlament autonòmic de Catalunya el 27 d'octubre de 2017. Ens trobem, per tant, en un moment de nova discussió entorn de l'organització de l'Estat, que previsiblement s'allargarà durant els propers anys i que gravita, d'una banda, entorn de les opcions que advoquen per una recentralització del poder i, d'una altra banda, entorn de les que advoquen, per contra, per un aprofundiment de la descentralització a través de la federalització.

Així les coses, en el present context no són ja pocs —ni febles— els discursos que pretenen amagar, obviar o fins i tot menysprear aquell passat hispànic de pluralitat i autonomies territorials que la mateixa història ens ensenya que difícilment es poden sepultar de manera terminant, ni tan sols per la força de les armes. En aquest sentit, els valencians som un d'eixos casos evidents d'autogovern històric, el qual es va allargar durant vora cinc segles, entre 1238 i 1707, sobre la base de les decisions preses inicialment per Jaume I, amb el suport d'una part important de les elits del regne i el desenvolupament progressiu de tota una estructura jurídica i institucional pròpia que va anar evolucionant durant aquelles mateixes centúries. És, precisament, el que hem tractat d'observar en aquest dossier, centrant-nos en alguns dels aspectes principals d'aquella constitució política material, que no només va posar part del poder en mans dels governants territorials, sinó que, a més a més, també va generar una identitat col·lectiva entre els habitants del mateix regne, que, evidentment transformada per la història, ha arribat fins a l'actualitat (Baydal, 2016).

En concret, el primer dels articles, de Vicent Garcia Edo, aborda un llarg debat historiogràfic sobre si el primer gran corpus legislatiu valencià, la *Costum o Furs de València*, estava pensat abans de la seua promulgació en 1238 en exclusiva per a la ciutat homònima o ja per a tot el regne, que llavors —en plena guerra de conquesta contra els musulmans— es preveia des del riu Sénia fins a la serra de Biar. L'acurada anàlisi que en fa l'autor, a través d'un avanç parcial de la seua tasca de reconstrucció del conjunt textual original, sembla deixar poc lloc al dubte: Jaume I, independentment de les dificultats posteriors, va voler atorgar ja des del principi un nou codi de lleis, inspirat en la recuperació del dret romà, no només a l'esmentada urbs sinó al conjunt del territori

regnícola. Era el començament, en tot cas, d'un llarg procés de desenvolupament jurídic i institucional, el segon gran pas del qual va ser la reunió d'unes Corts valencianes pròpies a partir de la dècada de 1260, amb una capacitat legislativa que, no obstant això, no es va consolidar fins a la de 1330, com nosaltres mateixos exposem en el segon dels articles que trobareu a continuació. Particularment, hi tractem d'examinar amb cert detall tot aquell procés, no exempt de dificultats i de particularitats originades per l'evolució de les diverses lluites pel poder que tingueren lloc dins del regne.

En relació amb això, en el present dossier hem mirat al mateix temps de fugir de les visions excessivament estàtiques i unívokes sobre el dret i el règim forals, incloent també, per exemple, l'anàlisi per part de Manuel Febrer Romaguera de les opinions del jurista del segle xv Pere Belluga, sovint totalment contràries a la tradició furista valenciana, en el marc de l'avanç dels corrents reialistes i autoritaristes de finals de l'edat mitjana i començaments de l'època moderna. En tot cas, això no va impedir l'aparició i el desenvolupament d'institucions governades per les elits del regne que eren cabdals en l'administració del territori, com ara la Diputació del General o Generalitat, que ací és analitzada en els seus orígens i funcions hisendístiques i polítiques per part de Laura Peris, o les diverses juntes dels estaments valencians, el marge d'actuació de les quals és posat en relleu per Sergio Villamarín per a la segona meitat del segle xvii, encara que moltes vegades mitjançant unes accions allunyades dels interessos majoritaris de la societat. De fet, també Miquel Fuertes evidencia per a la mateixa època que la Corona va anar potenciant un sistema de govern que li era netament favorable, en un context d'enfortiment del poder reial i central, que, no obstant això, va mantindre vius certs canals de diàleg polític amb les elits regnícules.

No debades, segons mostra Javier Palao amb la detallada reconstrucció de la tasca compiladora que es va dur a terme durant l'època moderna, impulsada per les institucions del regne però també per la mateixa Corona, el dret foral valencià conservava una vitalitat gens menyspreable encara a les vespres de la guerra de Successió, a començaments del segle xviii. Tanmateix, va ser llavors, com hem apuntat, quan, sobre els odis i les destruccions causades per aquell conflicte bèl·lic i civil, es va produir un brusc gir cap a un nou Estat encara més autoritari i centralitzat des de la cort reial de Madrid. De fet, en el cas valencià allò encetà un llarg període de més de 270 anys sense dret ni institucions pròpies, ni autonomia territorial, que evidentment també cal estudiar a fons per entendre l'evolució del fet col·lectiu valencià dins de l'Espanya contemporània. En aquest sentit, més enllà de la integració dels grups de poder en les estructures resultants de la Nova Planta primer i del nou sistema liberal i provincial del segle xix després, el cert és que almenys parcialment es va mantindre —adaptant-la als nous temps— la identitat col·lectiva heretada d'aquell antic Regne de València, de manera que, com en altres llocs de l'Estat, també ací van acabar sorgint corrents polítics favorables a la descentralització al llarg del primer terç del segle xx, que van plantejar diversos Estatus regionals durant la Segona República, finalment truncats per la Guerra Civil (Aguiló, 1992).

Fet i fet, aquell passat com a territori històric entre 1238 i 1707 és també el que va fonamentar el nou autogovern valencià forjat al caliu de l'Estat de les autonomies referendat en 1978: «Aprovada la Constitució espanyola, és, en el seu marc, on la tradició valenciana provinent de l'històric Regne de València es troba amb la concepció moderna

del País Valencià i dona origen a l'autonomia valenciana» (Preàmbul de la Llei Orgànica 5/1982, d'1 de juliol, d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana). Com hem indicat, però, unes quatre dècades després la mateixa configuració autonòmica està sotmesa a discussió i, de fet, l'anul·lació del Tribunal Constitucional de la competència legislativa valenciana en matèria civil recollida pel nou Estatut de 2006 —que s'inspirava en el mateix passat històric d'autogovern dels valencians— és una bona mostra dels límits marcats per les concepcions més centralitzadores de l'Estat. Ho analitza Francesc de Paula Blasco en el darrer dels articles ací inclosos, en el qual troba com a motiu principal «una tendència a la recentralització de competències». Tot plegat, és en aquesta dicotomia entre recentralització i federalització en la qual, com comentàvem, s'està establint el debat implícit o explícit (Boix, 2018) sobre els possibles canvis constitucionals en l'organització territorial de l'Estat.

En relació amb això, la mirada al passat que oferim en el present dossier ens convida a pensar històricament, també des d'una perspectiva valenciana, eixes transformacions políticoterritorials que s'albiren en el futur col·lectiu de la ciutadania espanyola.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, L. (1992): *Els Avantprojectes d'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana*, València, Corts Valencianes.
- BAYDAL, V. (2016): *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja, Afers.
- BOIX, A. (2019): «La cuestión territorial en España: entre la reforma constitucional posible y la necesaria», L. Estupiñán, G. Moreno i A. Montiel (coords.), *La cuestión territorial a debate: España y Colombia*, Bogotá, Universidad Libre, 25-79.
- REYNOLDS, S. (1984): *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, Oxford, Clarendon Press.

Vicent Baydal Sala (baydal@uji.es)
Universitat Jaume I

La «Costum de la ciutat i Regne de València» de 1238

VICENT GARCIA EDO (garcia@uji.es)
Universitat Jaume I de Castelló

Poques setmanes després de la capitulació dels musulmans de la ciutat de València, el rei Jaume I va promulgar la «Costum de la ciutat i regne de València»,¹ un text legislatiu extens que es pot datar a finals d'octubre o principis de novembre de 1238 (Garcia Edo, 1996), després d'un llarg treball preparatori realitzat pels juristes de la Cancelleria reial, coincidint amb els mesos de setge de la ciutat. Actualment conservem el text complet de la «Costum»,² però no la versió original sinó la resultant de les addicions i millores efectuades durant la resta del regnat d'aquest monarca, fins a la seua mort en juliol de 1276.

Des de finals del segle XIX molts historiadors han fet estudis al voltant de la «Costum» (o dels furs que la componen), treballs de conjunt en uns casos i temàtics en altres, i també s'han realitzat diverses edicions completes del text, tant de la versió llatina de 1238 com de

¹ Aquesta va ser la primera denominació oficial de l'obra (segons figura al pròleg i a l'articulat del text), tot i que ningú sol utilitzar-la, ja que es prefereix la forma abreujada «Costum de València» —que pot donar lloc a confusió— i tampoc seria la definitiva, ja que més endavant es va generalitzar el nom de «Furs de València». Però açò darrer no va ocórrer coincidint amb la primera gran intervenció del rei Jaume I, a través de la Cancelleria reial, sobre el text original per tal de millorar-lo, traduir-lo del llatí al romanç i confirmar-lo per primera vegada (1261), ni tampoc a la segona, on es va tornar a millorar, ampliar i confirmar (1271), ja que quan llegim els privilegis que se'n deriven d'eixes dos actuacions, en realitat Jaume I indica que en un i altre cas està jurant els «foros et consuetudines Valencie». La diferència entre el text fundacional del regne de València, de 1238, i les cites posteriors de 1261 i 1271 és clara: en el primer es parla únicament de «costums» de la ciutat i regne de València, però a la documentació notarial conservada a partir de 1239, cada volta que es fa referència a un article de la «Costum» es diu que és un «fur», paraula que va adquirint protagonisme els anys immediatament posteriors, fins al punt que en els documents de 1261 i 1271 es parla en els dos casos de «furs» i «costums», en eixe ordre, com a primer pas per a la posterior i definitiva denominació del text legislatiu jaumí amb la fórmula de «Furs de València», cosa que sense voler afinar més ara ja es troba consolidada oficialment l'any 1329 quan, a l'hora de redactar un nou manuscrit oficial del text, els juristes diferencien entre els «furs vells» del regne, entenent que són els del rei Jaume I, i els «furs nous» aprovats per les Corts de 1329-1330. Enmig d'aquests dos textos no n'hi ha d'altres, tot i que des del segle XV se solen considerar furs els continguts pels privilegis «Magnum» del rei Pere el Gran (1283) i «Capitulat» del rei Jaume II (1302) i es van incorporar com a tals a les edicions impreses dels Furs, tant a la cronològica de 1482 com a la sistemàtica de 1547-1548.

² Dels diversos manuscrits dels segles XIV i XV arribats als nostres dies, el més antic de tots és el conservat a l'Arxiu Municipal de València. Es va confeccionar coincidint amb les Corts de 1329-1330, per la necessitat de disposar d'un exemplar nou, ja que l'anterior que obrava en poder del Consell municipal de la ciutat, potser de finals del regnat de Jaume I, es trobava en mal estat degut a l'ús constant que d'ell se n'havia fet. El nou manuscrit va ser obra d'un copista anònim que va fer un treball molt acurat, i després el va revisar el notari Bonanat Sopera, que exercia a la Cancelleria reial i va aplicar per a la revisió la mateixa metodologia que si es tractara d'un document notarial ordinari, de manera que a l'hora d'autoritzar-lo dedicà varies pàgines a indicar totes les esmenes, raspadures, interlineats i altres alteracions que va poder observar acarant amb l'original, amb la qual cosa aquest nou manuscrit tenia, des d'un punt de vista legal, el mateix valor legal que el del manuscrit del qual es va copiar. Aquest text és el que va servir de base principal per a realitzar l'actual edició crítica existent dels Furs promulgats per Jaume I (Colón i Garcia Edo, 1970-1999).

la versió romanç, traducció de l'anterior realitzada entre 1260 i 1261, malgrat la qual cosa encara queda molt de treball per fer, ja que el text és molt extens i complex i, al llarg dels més de 1.500 articles (o furs) de què consta, hi ha moltes coses per estudiar i, a més, també hi ha diverses qüestions per aclarir, en haver estat algunes d'elles motiu de controvèrsia entre els historiadors, com puga ser, per exemple, la derivada del dubte de si la «Costum» de 1238 tenia caràcter local o territorial, o les dues coses alhora.³ Alguns pensen que en 1238 constituïa només una manifestació de dret municipal i, per tant, era prou més breu, i que després es va redactar una segona obra molt més extensa, promulgada en 1261, que va incloure el dret vell i va ser d'aplicació a tot el regne de València, el resultat de la qual seria el text que coneixem en l'actualitat, sense els afegits que conté i que es poden identificar amb certa facilitat. Altres, en canvi, consideren que aquesta «Costum» va ser d'aplicació des del primer dia no tan sols a la ciutat sinó al conjunt del regne de València i amb l'extensió amb què la coneixem (sense els canvis i els afegits), tot i que tardaria a estendre's pel territori valencià i només a les poblacions que habitaven cristians ja que, d'una banda, en 1238 encara hi havia una gran part del regne per conquerir i, d'altra, en l'àrea conquerida abans que la ciutat de València ja s'havien aplicat altres furs forans com a referent, mitjançant les cartes de poblament, per tal de pal·liar la inexistència d'un dret general valencià propi.

La primera opinió es justificaria pel fet que a l'articulat del text es fan algunes mencions directes a la «Costum de València», que aparentment semblen referir-se només a la ciutat, però habitualment no s'analitza el context en què es van escriure, ni s'estudien altres elements que permetrien tenir un millor criteri sobre la qüestió, raó per la qual fa algun temps que ens vam plantejar la conveniència de realitzar un estudi de conjunt del tema, per tal de tractar de donar una resposta raonada a aquest i altres problemes significatius, si és que els podem considerar com a tals. Així les coses, els primers resultats d'aquest estudi són el principal argument de les pàgines següents, on podrem comprovar que hi ha motius suficients per a concloure que l'any 1238 es va promulgar un sol text legislatiu que porta al mateix pròleg el nom de «Costum de la ciutat i regne de València», títol suficient per deixar aclarida la intenció i la voluntat del legislador i, per tant, esborrar qualsevol dubte al respecte; la qual cosa no era obstacle, o contradicció, amb el fet de què alguns dels seus articles, no molts en realitat, feren referència a institucions municipals concretes, mentre que la resta, la immensa majoria, foren d'aplicació tant a la ciutat com al conjunt del regne de València.

1. Els primers destinataris de la nova «Costum» valenciana

El 28 de setembre de 1238 es va signar la carta de capitulació de la ciutat de València. En dit document el rei Jaume I va establir que els musulmans disposarien de vint dies per poder abandonar-la pacíficament, sense cap risc per a les seues persones i béns, la qual cosa significava, almenys teòricament, que a partir del dia 17 d'octubre següent la capital del nou regne cristià de València estaria buida i, per tant, es podria començar a repoblar-la de manera ordenada amb els cristians que havien acompanyat el rei en la campanya

³ Per raons d'espai, en aquestes pàgines no tractarem d'aquestes diferències de criteri entre els historiadors, sinó que ens limitarem a extraure i analitzar breument les cites que van fer els mateixos legisladors sobre el verdader caràcter de la «Costum» de 1238, tema que per a ells no era en absolut un problema.

militar de conquesta, a molts dels quals ja se'ls havia promés la donació de cases i terres quan es produïra la victòria.⁴

El repartiment de les cases de la ciutat de València està prou ben documentat, en haver-se conservat el llibre manuscrit confeccionat pels escrivans de la Cancelleria reial en abril de 1239, per tal de fer el recompte de les cases que s'havien assignat fins a aquell moment.⁵ Molts d'ells, probablement, ja comptaven amb els títols de propietat de la casa o cases rebudes, expeditos per dits escrivans, amb els mateixos efectes legals que si les hagueren adquirit en una transacció ordinària de caràcter privat.

Fent un càlcul purament estimatiu, és fàcil comprovar que hi ha més de 3.200 noms d'altres tants donataris. Cert és que, en aquells moments, no havien sigut repartides o ocupades totes les cases disponibles, com es desprén de la lectura del llibre; cert és també que, una volta transcorregut el termini legal de prohibició, molts d'aquells primers donataris farien carta de venda de llurs respectives cases a nous pobladors cristians i se'n tornarien als seus països d'origen; i també és veritat que el fet que només figuren al llibre els noms dels titulars, tots homes, no significa que quan es va començar a redactar el llibre una part d'ells no haguera portat ja les seues famílies per a instal·lar-se definitivament al nou regne, tal com podem interpretar a partir d'algun dels articles de la «Costum». Per tant, en 1239 ja devien viure a València uns quants milers de persones, la qual cosa la situava en una posició destacada en el conjunt de ciutats i viles més poblades de la Corona d'Aragó.

2. Un dret propi per als nous valencians

A totes aquelles persones i també a totes quantes s'instal·larien més prompte o més tard a la ciutat de València, moltes amb les famílies, els calia disposar d'un dret sobre el qual basar les seues relacions diàries i, a més d'això, per poder anar estructurant no tan sols la ciutat sinó també el nou regne de València, incorporat a la corona de Jaume I a partir de la capitulació de la capital, tot i que a tenor del que sabem hui en dia, el rei tan sols va començar a proclamar-se «*rex Valencie*» a partir del 17 d'octubre de 1238, si fa no

⁴ Uns mesos abans, durant el llarg període de setge de la ciutat de València (de juliol de 1237 a setembre de 1238), els escrivans de Jaume I van realitzar una intensa activitat, ja que havien de redactar tota la documentació produïda a conseqüència d'aquell fet militar i, també, tota la que amb caràcter ordinari efectuaven diàriament, perquè el rei també havia de seguir governant la resta de territoris de la Corona d'Aragó. Durant tot aquell temps l'escrivà Guillem, que també va ser l'autor material de la redacció de la carta de capitulació de València, va anotar al volum primer de l'obra coneguda amb el nom de «Llibre del Repartiment de València» (Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, Cancelleria, registre 5), unes 890 donacions, individuals o col·lectives, de cases i terres, la immensa majoria de les quals situades a la ciutat de València o al seu voltant més pròxim, a favor de nobles, eclesiàstics i, sobretot, homes de les ciutats i viles d'Aragó i Catalunya, citant en tots els casos els noms dels beneficiaris. A partir de la capitulació de la ciutat (el 28 de setembre de 1238) encara se'n van atorgar al voltant de 444 més, de manera que a la primavera de 1239, quan es farà el recompte de donataris de cases de la ciutat, podem dir que, de forma molt aproximada, s'havien fet almenys al voltant de 1.334 donacions i, si férem la comprovació, una gran part d'elles coincidirien segurament tant en la relació de donataris com en la del recompte; però la comparació entre aquesta xifra i la que ens facilita el volum tercer del «Repartiment» sembla indicar que, més de la meitat de les donacions no es van incloure entre les anotacions oficials conservades de l'escrivà Guillem, sinó que es van atorgar per altres vies que no coneixem en l'actualitat.

⁵ Es tracta del volum tercer de l'anomenat «Llibre del Repartiment de València»: Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, Cancelleria, registre 7.

fa coincidint amb la finalització del termini de vint dies concedits als musulmans en la carta de dita capitulació, perquè pogueren abandonar-la.

De la mateixa manera que un segle abans, just després de la conquesta de Saragossa en desembre de 1118, el rei Alfons I d'Aragó no va dubtar a concedir de manera fàcila l'imponent fur llatí extens de Jaca com a dret de la nova capital del regne d'Aragó, en el cas de la ciutat i regne de València el rei Jaume I va voler aplicar una metodologia semblant, tot i que a diferència del seu avantpassat no tenia un model de dret valencià preexistent,⁶ raó per la qual va haver de buscar una solució alternativa eficient, ja que el regne de València necessitava un dret ambiciós i complet i, per tant, amb uns referents i una amplitud fins a aquell moment desconeguts a la totalitat del regnes de la península Ibèrica, on fins llavors els únics drets existents tenien un caràcter purament local o comarcal.⁷

La nova llei del regne de València, per tant, podia constituir un experiment, en no haver condicionants previs al treball dels legisladors, que no van ser altres sinó els juristes de la Cancelleria reial, pels seus coneixements i experiència i, per tant, el rei podia confiar en ells plenament a l'hora de redactar-la. Aquesta iniciativa hauria de pesar en el futur, a l'hora de fer qualsevol modificació, donat el caràcter legal del text, amb la qual cosa tots els canvis haurien de quedar puntualment reflectits, per tal de distingir-los de la redacció inicial. La «Costum de València» de 1238 va servir també per a introduir amb força a la península Ibèrica els principis del «ius commune»,⁸ un corrent de pensament de moda a l'època, que els juristes de la Cancelleria ja coneixien, perquè no debades venien usant aquest dret de procedència italiana des de feia més de mig segle, com queda patent a través de la documentació coneguda.

⁶ La manca d'un dret autòcton va provocar que entre els anys 1233 i 1238 el rei tinguera necessitat d'utilitzar en algun moment el Fur de Saragossa com a dret de referència a l'hora de promulgar cartes de poblament, en alguns dels primers llocs conquerits al regne de València, el cas més significatiu dels quals va ser el de Borriana, en novembre de 1233. El mateix criteri van seguir altres senyors cristians, entre els quals destacava Blasco de Alagón, que va repoblar la vila de Morella i moltes de les aldees del seu terme general, inicialment la vila amb el Fur de Sepúlveda i Extremadura, però ben prompte el va substituir pel de Saragossa. L'orde de l'Hospital, en canvi, va aplicar al castell de Cervera i les poblacions del seu terme general les Costums de Lleida. Una i altra circumstàncies tenien sentit amb caràcter transitori, però no es podia generalitzar ni perpetuar, ja que la propagació de furs forasters podria tindre més endavant conseqüències no desitjades, com de fet n'hi van haver, sobretot quan la noblesa aragonesa va voler reivindicar, després de la promulgació del dret general del regne de València, el manteniment del dret aragonés que havien introduït a través de les cartes de poblament dels llocs dels seus respectius senyories (Morella, Borriana, Culla, Cervera, l'Alcalatén, etc.).

⁷ Els referents més pròxims, en aquells moments per als juristes de la Cancelleria Reial eren el Fur de Saragossa o al seu equivalent de la Costum de Lleida, textos pensats únicament per al seu ús en dites ciutats però no fora d'elles i, en els dos casos, i tot i el seu interès, es tractava de textos d'una extensió relativa, que no cobrien les necessitats que una ciutat com València podia tenir ben aviat, ni menys encara per a les que poguera tenir el conjunt de tot un regne.

⁸ Dit corrent de pensament, o «ius commune», procedent de Bolonya, es basava en la recuperació de l'antic dret romà-justinianeu contingut al «Corpus iuris civilis», manat compilar bàsicament entre els anys 528 i 534 per part de l'emperador Justinià, de l'imperi romà d'Orient, que contenia el més selecte de les institucions jurídiques desenvolupades al llarg de més de dotze segles de cultura jurídica romana. Ara bé, com que aquesta obra era molt útil i perfectament reconeixible encara al segle vi, però ja no al segle xii, després de segles d'oblit, els juristes de la Universitat de Bolonya no es van limitar a reconstruir els textos justinianeus, sinó que a més els van explicar exhaustivament a través d'una metodologia extraordinària, la de la glossa, gràcies a la qual es va poder adequar l'antic dret a les necessitats de la nova societat europea que estava esdevenint molt més urbana que en els segles anteriors, i aquell antic dret romà, que durant centúries havia sostingut el major imperi del món, ara també podia ser de gran utilitat per a un nou context social.

La Cancelleria reial estava prou ben organitzada almenys des del temps dels reis Alfons II i Pere II d'Aragó, però a principis del segle XIII, durant la minoria d'edat de Jaume I, es va haver de reforçar més encara durant la regència col·legiada dels nobles i eclesiàstics nomenats l'any 1216 pel papa Innocenci III a dit efecte (Trenchs, 1979).⁹ És molt probable que foren ells mateixos els qui decidiren col·locar al front de la Cancelleria el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, qui la va regentar fins a la seua mort l'any 1241. El canceller Palou, per tant, va ser qui va donar les instruccions perquè l'any 1238 es confeccionara el text de la nova legislació valenciana, treball segurament dirigit pel jurista format a la Universitat de Bolonya Pere Albert (García Sanz, 1996a), de manera que l'obra es va presentar davant el parlament de notables reunit a la ciutat de València unes poques setmanes després de la conquesta de la ciutat, on va ser aprovat per tots els assistents i just després promulgat pel rei, amb el títol, o la denominació que podem llegir al començament del pròleg, escrit en versió original llatina: «*Consuetudines in hac regia civitate Valencie, necnon et toto Regno, et universis, villis, castris, alquerias, turribus et locis aliis in hoc regno hedificatis et hedifficandis [...] dignum duximus compilandas*»¹⁰. Amb la qual cosa queda fora de dubte la voluntat d'establir des dels inicis un sol dret territorial, independentment dels fets que en aquells moments el regne de València no fóra altra cosa més que un projecte que calia materialitzar de manera plena i la cita expressa de la ciutat en el títol, abans inclús que la menció al regne, fóra una forma de reconeixement al paper i la importància de la capital del regne, acabada de conquerir.

Quasi al final del mateix pròleg els juristes tornen a posar en boca del rei el mateix concepte, a l'hora de prohibir l'ús d'altres lleis al regne de València, cosa que no s'aconseguiria fins a ben entrat el segle XIV. El text diu: «*Prohibemus itaque nullas alias consuetudines in civitate vel aliquo loco regni Valentie sibi locum in aliquo vindicare, sed per istas curia et iudices lites debent difinire*».¹¹

Just després del pròleg comença el text de la «Costum de València», que en la versió primitiva de 1238 constava d'uns 1.475 articles, o furs, distribuïts en 146 capítols d'extensió variable, ordenats principalment seguint l'orde establert a l'índex del Còdex de l'emperador Justinià, confeccionat en el segle VI a l'imperi romà d'Orient i que contenia una recopilació de milers de lleis romanes, a partir de les quals els legisladors reials van anar seleccionant tot allò que podia ser d'utilitat a l'hora de redactar el nou cos legal valencià i, al mateix temps, van incorporar textos legals d'altres procedències, sobre els quals no és ara moment de parlar-ne, i van redactar també entre quatre i cinc centenars d'articles nous (no se n'ha

⁹Els set consellers eren: pel regne d'Aragó, el bisbe de Tarassona García Frontón I i els nobles Jimeno Cornel i Pere Aonés; per Catalunya l'arquebisbe de Tarragona Aspàreg de la Barca i els nobles Guillem de Cervera i Guillem de Cardona; i el mestre de l'orde del Temple Guillem de Mont-rodon. El document original es conserva a: Arxiu de la Corona d'Aragó, Butlles, Innocenci III, lligall 3, núm. 25 (Soldevila, 1968: 100-101).

¹⁰La transcripció procedeix de l'únic manuscrit llatí de l'obra arribat als nostres dies. És de començaments del segle XIV i es conserva a l'Arxiu de la catedral de València (f. 1v). Pel que fa la traducció romanç del text, la versió més antiga conservada és, com hem dit, la del manuscrit de l'Arxiu municipal de València, on podem llegir: «*Costumes, en aquesta reyal ciutat de València, e en tot lo regne, e en totes les viles, castells, alquerias, torres, e en tots altres lochs ... fem e ordenam*» (f. 1v).

¹¹La versió romanç del text, segons el manuscrit de l'Arxiu Municipal de València diu: «*Vedam doncs que nengunes altres Costumes en la ciutat ho en alcun loch del terme altre del regne de València en alcuna cosa no hagen loch, mas per aquestes Costumes la cort e-ls jutges degen los plets jutjar e determenar*» (f. 2r).

fet encara un recompte exacte), pensats expressament per a singularitzar l'obra (Garcia Edo, 2012: 11-26). Com es pot deduir, per portar endavant tota aquella tasca va ser necessari un llarg procés d'elaboració, que calia fer amb molta cura, donada la seua extensió i complexitat, amb la qual cosa els legisladors van haver de treballar de manera conjunta durant prou de temps, un fet que invalida la teoria que poguera haver sigut obra d'una única persona, com en ocasions s'ha dit sense cap mena de fonament, per molt voluntariosa i experta que fóra.¹²

3. Reconstrucció de la versió original de la «Costum» de 1238

La paraula *costum*, per tant, era sinònim de llei, en un sentit extens, i, tal com es diu en el pròleg, constituïa el nou cos legal de la ciutat i regne de València a partir de 1238, però, com ja hem indicat abans, el text que coneixem és el que va quedar a la mort de Jaume I, després dels nombrosos canvis que va experimentar des de la seua promulgació, raó que ha fet pensar a diversos historiadors que no era possible reconstruir la versió primitiva del text, opinió que no compartim, ja que, en tractar-se d'un text legal en el qual els diferents legisladors que han introduït canvis han anat deixant la seua empremta cada vegada que han intervingut, tan sols cal realitzar un treball pacient i acurat per tal de poder recórrer el camí a la inversa, cosa que ja hem demostrat possible amb algun exemple semblant —tot i que no tant extens— de la mateixa època.¹³ Com és natural, el resultat no pot ser perfecte, però sí molt satisfactori, de manera que, en el cas que ens ocupa, tot i que ara en aquestes línies no la podem mostrar amb detall, ja podem dir que la imatge de la «Costum de la ciutat i regne de València» de 1238 se'ns presenta perfectament nítida i segurament molt semblant a com era en el seu estat original.

Fent un resum del procés reconstructor, podem dir que hem partit de la versió coneguda de 1276, de la qual es coneix tant la versió llatina en un sol manuscrit de principis del segle XIV i la versió romanç en diversos manuscrits dels segles XIV i XV, encara que tan sols cal utilitzar el confeccionat en 1329-1330 en les Corts de València de dits anys, ja que està signat notarialment i, per tant, té valor d'original. La comparació entre dites versions llatina i romanç demostra que coincideixen en la seua pràctica totalitat, però no completament. Amb la suma de dites coincidències i divergències, el nombre d'articles o furs de partida és de 1.558,¹⁴ dels quals uns 50 es van afegir després de l'any 1238, probablement en 1271,

¹² Ens referim a l'atribució de l'obra al jurista i bisbe d'Osca, Vidal de Canyelles, també format a Bolonya i bon coneixedor dels principis del «ius commune», simplement pel fet d'haver estat present en l'assemblea efectuada a València amb motiu de la promulgació de la «Costum».

¹³ Amb la mateixa metodologia vam poder reconstruir l'estat primitiu de les «Costumes d'Eivissa i Formentera», promulgades el 9 de gener de 1236 per Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona, l'infant Pere de Portugal, senyor de Mallorca, i el comte Nunó Sanç, senyor del Rosselló, els tres senyors a parts iguals de dites illes: Arxiu Municipal d'Eivissa, Llibre de la Cadena, f. 9r-12r (Còpia del segle XV). Vam fer la transcripció i publicació en línia del text, el 3 de febrer de 2008: Arxiu Virtual Jaume I, Universitat Jaume I, <http://www.jaumeprimer.uji.es/cgi-bin/arxiu.php?noriginal=000929> [Consulta: 19-4-2019].

¹⁴ Ja vam establir aquest nombre de furs en una publicació de fa alguns anys (Colón i Garcia Edo, 2002: 168-281), en la qual també vam poder fixar exactament la font documental de més de la meitat dels furs de la «Costum», però no ha estat sinó fins ara quan hem realitzat (usant aquella numeració) la reconstrucció de la versió primitiva de 1238 de dit text, de la qual caldrà fer properament la corresponent edició, ja que ens permet tindre una visió més pròxima a allò que van redactar els juristes de Jaume I.

i uns 33 més podem considerar-los furs ficticis, ja que no són altra cosa més que fragments de la part dispositiva de diversos privilegis reials atorgats pel rei Jaume I entre els anys 1239 i 1253, normes, per tant, que es van incorporar dins del cos de la «Costum de València» en el lloc que els correspondria per raó de matèria, per tal de fer més fàcil recordar la seua existència i poder usar-les sense haver d'acudir a consultar els pergamins originals que les contenien; amb la qual cosa i amb el pas del temps, sense altre argument més que aquell, es van acabar considerant com a vertaders furs, sense ser-ho, fins al final de l'època foral.

Si restem aquestes dos quantitats del total, i sense perjudici del fet que encara es puga afinar un poc més (especialment pel que fa el nombre d'articles o furs ficticis, que podria incrementar-se lleugerament), es pot afirmar amb poc marge d'error que l'any 1238 la «Costum de València» promulgada pel rei Jaume I constava d'uns 1.475 articles o furs. ¿Podríem dir, per tant, que eixe resultat es correspon amb la versió primitiva de la «Costum de València», tal com es va promulgar l'any 1238? La resposta és afirmativa pel que fa a un 83% del conjunt, que són aproximadament 1.225 articles, dels quals no hi ha cap indicació d'haver-se modificat mai; cosa que sí que es posa de manifest en uns 255 articles, que representarien el 17% restant del total de l'obra.

En molts dels articles modificats se'ns informa dels canvis de manera genèrica, la qual cosa sembla indicar que no han sigut unes modificacions molt importants. En altres, en canvi, es diu de manera expressa què és el què s'ha canviat, potser per la importància de l'acció o el major zel dels juristes que a cada moment van intervindre en la modificació de la llei, ja que els canvis es van realitzar en un espai de temps prou llarg. Amb aquesta metodologia es podia distingir clarament si en una mateixa llei hi havia hagut una primera o ulteriors redaccions, amb els efectes que això tenia des d'un punt de vista estrictament jurídic.

4. Una llei tant per a la ciutat com per al regne de València

La reconstrucció del text primitiu de 1238 deixa més clar l'esperit i la voluntat dels primers legisladors de fer servir una mateixa obra per a atendre les necessitats de la ciutat i regne de València, raó per la qual en algunes ocasions es parla de «costum de València» en referir-se a alguna institució concreta de la ciutat, sobretot quan fan al·lusió a algunes de les competències del justícia, que era la màxima autoritat municipal; però en altres ocasions —i això molts historiadors no ho veuen— els legisladors indiquen que determinats furs son d'aplicació al conjunt del regne. I, per damunt d'aquestes dues circumstàncies, convé recordar que la immensa majoria de l'articulat està redactat de manera que no cita ni la ciutat ni el regne i, per tant, s'entén que tenen un valor tant local com territorial.

Si fem recompte de les vegades que la paraula «costum», o en plural «costumes»,¹⁵ figura en el text primitiu reconstruït de la «Costum de València», apareix en 38 ocasions, de les quals set es troben en el pròleg i tenen un valor neutre, mentre que les restants 31 no es corresponen amb tants altres furs, ja que a voltes en un mateix fur es repeteix la paraula

¹⁵ És de notar el caràcter femení de la paraula «costum», precedida en tots els casos on cal indicar-ho, tant en singular com en plural, pels articles «la» i «les». Tan sols en una ocasió al llarg de tot el text, trobem l'ús de l'article neutre «lo» (fur 687).

dos o més vegades. Sense fer una anàlisi exhaustiva, podríem dir que la paraula «costum» referida amb caràcter exclusiu a la ciutat de València tan sols la trobem en sis furs (17, 32, 34, 304, 636, 780), bàsicament relacionats amb l'ofici i les competències del justícia de la ciutat de València; mentre que amb un doble sentit (ciutat i regne), a voltes indicat de manera directa i a voltes derivat de la lectura completa del fur, la trobem en 11 casos (furs 74, 142, 687, 698, 874, 949, 954, 1058, 1183, 1194, 1251). Hi podem afegir un tercer grup on la paraula «costum» té un valor neutre, o fa referència a les «bones costumes» o a les «costumes» de caràcter legal existents en altres territoris (furs 107, 190, 304, 494, 1351).

En canvi, crida l'atenció que la paraula «ciutat» apareix registrada en nombroses ocasions al llarg de l'articulat de la «Costum»,¹⁶ ja que la importància de la ciutat de València era molt gran en 1238 i els legisladors es van preocupar per regular algunes de les institucions municipals més notables, per tal que, des del mateix moment en què es produïra la victòria cristiana i el rei Jaume I entrara triomfalment en la ciutat, aquesta poguera començar a estructurar-se d'una manera eficient i pacífica, i convertir-se en el referent dels nous habitants del regne¹⁷. Però això no era un impediment, ja que els juristes de la Cancelleria reial van pensar en una fórmula dual, com ja hem dit, segons veurem ara, a propòsit del mateix article 1 de l'obra, on es descriuen els límits del regne de València, i de l'article 2, dedicat als de la ciutat de València. Potser algú pot pensar que el primer article podria haver-se confeccionat «a posteriori», en un replantejament general de l'obra, a partir d'una hipotètica «Costum» municipal prèvia, la qual cosa no sembla possible si comparem la versió llatina de la descripció dels límits del regne, que és molt breu, amb la versió romanç, que duplica el text i fa una millor descripció, ja que es va redactar de nou quan es va efectuar la traducció de tot el text i es tenia un millor coneixement dels límits del territori valencià, uns quinze anys després de finalitzar la conquesta del regne, la qual cosa significa que en 1261 es va modificar sobre un text preexistent, del qual també disposem gràcies a la versió llatina.

Si els dos furs anteriors es referien, per separat, a la ciutat i el regne, el fur 7 prohibeix als cavallers que puguin fer vedats tant a la ciutat com a la resta del territori del regne de València, si no compten amb la prèvia autorització de la corona. En canvi, el fur 10 tan sols fa referència a la ciutat, en prohibir fer llauró en la rambla o l'areny que es troben prop del palau reial de València i del riu Guadalaviar, però sense dir en aquest article que això és «costum» pròpia de la ciutat, cosa per altra banda innecessària. El fur 11 cita el conjunt del regne sense anomenar-lo, en indicar de manera genèrica que no es pot impedir el pas dels camins antics que porten a les heretats, horts, vinyes, alqueries i altres llocs, ni tampoc no es pot reduir l'amplada ni permetre que es deterioreni, ja que tenen caràcter i ús públic.

A banda d'aquests exemples tan evidents i variats, si també tenim un cert interès per descobrir què és el què està dient el legislador quan utilitza expressions en diferents articles de l'obra tals com «segons que en la Costum de València és contingut», «segons la Costum de València», «contra la Costum de València sia feita», i altres de característiques

¹⁶ L'hem trobada un total de 199 vegades, tot i que en molts furs es conté la paraula «ciutat» dos o més vegades, de manera que el nombre real de furs on figura és prou més reduït.

¹⁷ La paraula «regne» es troba copiada un total de 110 vegades, en un nombre considerable d'articles, circumstància que fins ara no havia interessat analitzar als historiadors preocupats per desvetllar el verdader localisme o territorialitat de l'obra.

semblants, podem afirmar que no s'està referint a una llei exclusiva de la ciutat, sinó que el que s'indica és que en determinades circumstàncies s'ha d'actuar com determina el principi regulador d'una matèria concreta, contingut en un altre article anterior de la mateixa «Costum», la qual cosa mostra, a més a més, la coherència en la confecció del cos legal.

Podem comprovar-ho fent un seguiment d'algunes d'aquestes cites, com la que es troba en el fur 32, relatiu a la manera de fer inquisicions contra els inculpats de qualsevol crim, on es diu que la cort del justícia ha d'actuar «segons que en la Costum de València és contengut» i, tot seguit, fa la corresponent descripció de manera molt detallada, la qual cosa significa que en algun article anterior hauria de figurar contemplada aquella institució. Feta la corresponent cerca comprovem que, en efecte, la competència del justícia està clarament explicitada en el fur 23, indicant els casos en què s'ha d'efectuar i la metodologia que s'ha de seguir.

El fur 34 assenyala que les inquisicions són competència exclusiva del justícia i que s'han de fer d'acord amb «la Costum de València». Dita regulació es troba tant en el fur 23 com en els immediatament posteriors, però estan redactats de forma que no es fa menció directa a la ciutat de València, de manera que podien ser aplicats a qualsevol altra ciutat o vila del regne de característiques semblants, com podien ser totes aquelles que havien de formar part del patrimoni reial i, a poc a poc, anirien constituint el braç reial del regne de València.

Un nou exemple, amb característiques diferents a l'anterior, el trobem en el fur 142, que estableix la pena d'infàmia per a tots aquells que imposen usures vedades «per Costum de València». La regulació de les usures de jueus i sarraïns es conté en el capítol o rúbrica 68, amb el títol «De usures» (furs 513-514), i disposa especialment que «depuys que la usura serà egual-lada a la sort o al cabal, d'aquí enant la usura no cresca per alcuna estada de temps en neguna guisa», tot amb la intenció d'evitar que per motiu de demora el deute s'incrementara contínuament, de manera que en fóra impossible la cancel·lació. Com és natural, el text d'aquesta rúbrica no fa cap menció explícita a la ciutat, ja que la necessitat de demanar diners a préstec la podia tindre qualsevol persona de qualsevol lloc i la «Costum» la legislava, en conseqüència, pensant en el conjunt del territori.

En el fur 494 s'assenyala genèricament l'obligació que només puguen ser testimonis en qualsevol demanda les persones que no n'hagen estat excloses, segons determinava l'articulat de les «Costumes». En efecte, respecte de la idoneïtat dels testimonis ens hem d'adreçar a un fur previ, el 32, paràgraf segon, que determina que «la cort apel e deman testimonis, los quals testimonis sien de bona fama, e no enemichs, e juren que diran veritat, veén e hoén aquell qui serà encolpat».

D'altra banda, l'article 636 indica que, segons «les Costumes escrites de la ciutat de València», s'haurien de jutjar els plets contra aquelles persones que tenien coses a cens de cavallers, clergues o religiosos, tant si hi havia reclamació d'una part o d'una altra, la qual cosa podria fer-nos pensar en un caràcter purament localista de la norma; però això no es pot sustentar, en canvi, en molts altres casos, per exemple en el fur 635, que indica els tipus de monedes que els contractants podien usar com a referent, a les cartes censals que es feren tant «en la ciutat e en tot lo regne de València».

Així mateix, l'article 687 tracta els drets d'aixovar i esponsalici de les dones aragoneses que contreïen matrimoni en el regne de València amb homes de qualsevol població d'aquest

territori, en el qual cas totes elles tindrien aquells drets «segons lo Costum de València», a no ser que en les cartes nupcials respectives hi haguera pactes en contrari. Per tant, la territorialitat es demostra ací una vegada més i, de fet, pel que fa a aquelles institucions matrimonials concretes, en l'articulat de la «Costum» hi havia una normativa bastant extensa, donada la importància que tenia a l'època en la vida quotidiana de les persones.¹⁸

D'altra banda, en una ocasió la paraula «costum» s'utilitza com a sinònim de «fur», en singular (fur 1251). És un text que parla de la conservació i els enderrocaments de cases i edificis de la ciutat de València, així com dels danys que es pugen causar a tercers, que s'han de reparar d'acord amb «la costum del barreig», que es pot trobar un poc abans (en el fur 1241), on es regula eixa institució. Per tant, com diem, la paraula «costum» s'empra en aquest cas com a sinònim de «fur», en el sentit d'una norma concreta.

En aquest sentit, la mateixa paraula «fur», entesa singularment com un article qualsevol de la «Costum», es troba també en diverses ocasions, com és el cas de l'article que regula les penes contra aquells que causaran ferides al batlle o al justícia (fur 1225), que seran «la dobla de les penes posades en lo fur de injúries». Sembla que aquest es deu correspondre amb el fur 1175, però al mateix temps aquest darrer es pot posar en relació amb el fur 1182, tots dos inclosos dins del capítol 118, abans citat, titulat genèricament «De injúries».

Tot i que encara se'n poden trobar uns quants exemples més, que abunden en tots els aspectes que de manera tan sumària, però clara, hem presentat ací, acabarem aquesta selecció amb un text (fur 287) que sembla no haver mai experimentat modificacions des de la redacció original de 1238, a través del qual Jaume I va disposar que si es produïen demandes contra qualsevol habitant de la ciutat i regne de València, els demandats tan sols tindrien obligació de respondre-les, amb caràcter ordinari, davant les corts del justícia de la ciutat de València o les dels respectius llocs de residència, i no davant «neguna cort de nostra terra ne d'altra nostra senyoria, conquesta o a conquerre», amb la qual cosa, i de la lectura de les darreres paraules, sembla donar-se a entendre que aquell criteri es va redactar quan encara hi havia terres del regne per conquerir. Per tant, sembla que no hi ha dubte que es degué promulgar en 1238, quan castells tan propers com el de Morvedre, i altres de més al nord com el d'Onda i tota la serra d'Eslida, encara restaven en mans de musulmans, així com també ho estava tota la meitat sud del regne que es preveia conquerir.

5. «Una consuetudo in toto regno et civitate Valencie sit perpetuum»

Si no foren prou tots els exemples anteriors, completarem el nostre argumentari dedicant un espai singular a la prova definitiva. A més de les dues vegades que, com hem vist, el títol de «Costum de la ciutat i regne de València» figura en el pròleg, i per obviar possibles escrúpols derivats de l'esperit literari d'eixe text d'encapçalament, probablement ningú ja no podrà tenir-ne cap si el títol complet el tornem a trobar formant part d'un fur, per tant d'una llei, i també per partida doble; i, com que aquest fur tampoc presenta cap indicatiu d'haver estat modificat, això vol dir que es va redactar per primera vegada en 1238 i va ser confirmat tal qual en 1261.

¹⁸ Sobre l'organització econòmica del matrimoni valencià a l'època foral, en general, i sobre institucions jurídiques concretes vinculades a aquesta matèria, vegeu Garcia Sanz (1996b: 125-150).

Ens estem referint al fur 74, que declara la «Costum» com l'única llei de la ciutat i regne de València, de la mateixa manera que posa de manifest la voluntat de què en tot el territori hi haja una sola moneda pròpia i uns pesos i unes mesures oficials i públiques, per garantir la unitat de criteri en tots els actes que se'n puguen derivar del seu ús. El fur es troba a la rúbrica 10 de la «Costum», titulada «*De constitutionibus et mandatis principum*»,¹⁹ que consta de tres articles dedicats a remarcar la importància del dret documental, però no en general sinó tan sols aquell que emana de la voluntat del príncep, que no és sinó una manera de fer al·lusió a la voluntat del rei. És aquest qui dicta «*constitutionibus et mandatis*» (fur 72), que són una mostra palpable de l'excel·lència del seu govern i del seu poder, una característica que els juristes del «*ius commune*» van procurar difondre i d'això se'n va derivar una part de l'èxit que va tenir aquest corrent de pensament. La paraula «constitució», a més, cal entendre-la no en el sentit més ordinari i actual del mot, sinó com a manament del príncep, originàriament l'emperador de Roma i, en el segle XIII a València, el rei Jaume I, a qui es considera la representació màxima del poder i per la seua autoritat l'única de qui pot emanar una llei de les característiques que ens ocupa. Per això, la seua paraula es manifesta a través de les seues «letres», sense les quals ningú està acreditat per representar-lo (fur 73).

El dret documental té a partir del segle XIII una enorme influència en la societat de l'època, com mai no l'havia tingut des de la caiguda de l'imperi romà d'Occident, i això va ser per influència de l'expansió del notariat italià del «*ius commune*», que tenia com a finalitat dotar els professionals de la notaria d'instruments legals que pogueren donar solució a tota mena d'actes de la vida quotidiana, a través de la triple divisió de la matèria pròpia del notariat en contractes, successions i documentació judicial.

En aquest sentit, la «Costum de València» de 1238 és una manifestació excel·lent de dret documental i mostrava al llarg de la redacció el poder del rei com a legislador potent, del qual es pot esperar tot, i sense el qual no hi ha esperança. D'acord amb eixa autoritat, el fur 74 en la seua forma original llatina establia que: «*Una consuetudo, una moneta lege, pondere et figura, una alna, unum carterium, unus almutus, una fanecha, unum caphitium, una uncia, una marcha, una libra, una arova, unus quintallus et unum pondus et una mensura, in toto regno et civitate Valencie sit perpetuum*»²⁰. En aquesta ocasió, doncs, el legislador situava en primer lloc la menció al regne i posteriorment feia la de la ciutat, en consonància amb el mateix tenor de la norma.

En relació amb tot això, cal indicar que, com s'ha dit, la primera de les dos grans modificacions de la «Costum» es va produir entre els anys 1260 i 1261, quan es van portar endavant els treballs de millora d'un nombre significatiu d'articles o furs, tal com consta anotat en cada un d'ells, i la traducció de tot el text, ja que en aquells temps s'estava començant a adoptar una política d'apropament d'alguns textos legals als destinataris dels

¹⁹ En versió romanç es deia: «Dels establiments e dels manaments del príncep». Podem comprovar que s'ha traduït la paraula «*constitutionibus*» per «establiments», la qual cosa difumina un poc als nostres ulls el sentit originari de la paraula, tot i que els traductors de 1261, que eren juristes, sabien perfectament què és el que estaven interpretant.

²⁰ En llatí, segons el manuscrit de l'Arxiu de la Catedral de València (f. 5v). En romanç, segons el manuscrit de l'Arxiu Municipal de València, es diu: «Una Costum, una moneda de lig e de pes e de figura, una alna, un quarter, un almut, una fanecha, una onça, un march, una liura, una arrova, un quintar, e un pes e una mesura, en tot lo Regne e en la Ciutat de València sia per tots temps» (f. 7v).

mateixos i, també, dels usos i les pràctiques legals que se seguïen davant dels tribunals de justícia, de manera que la traducció de la «Costum» a la llengua romanç permetia, almenys teòricament, que els membres del Consell municipal de la ciutat de València, principals usuaris de la mateixa, i els de la resta de poblacions que també gaudien d'ella —molts dels quals no eren juristes— pogueren entendre en romanç el text d'unes lleis que alguns podien llegir i, en tot cas, els assessors legals les podien explicar més fàcilment, si era precís.

El següent pas es va donar l'any 1264, quan el rei Jaume I va ordenar que els tribunals de justícia escrigueren en romanç la documentació que produïen, amb la qual cosa s'aconseguia apropar les resolucions judicials als contendents, els quals podien entendre fàcilment la decisió del jutge i saber a què havien d'atenir-se, ja que no sempre se'ls hi expedia còpia de la sentència en paper o en pergamí. El manament del rei es va complir immediatament, com ho demostra l'existència del llibre del justícia d'Alcoi, corresponent a l'any citat i escrit en romanç valencià, i de pocs anys després són també els de Cocentaina i València respectivament. També se'n conserva un significatiu testimoni de l'any 1286, escrit en romanç aragonés, que és el llibre del justícia de la ciutat de Sogorb.

Entre els canvis realitzats pels juristes reials en 1261 figuren diversos aclariments i confirmacions de textos de 1238, entre els quals destaca l'afegit incorporat al text que ens ocupa, deixant absolutament clara la territorialitat de la norma, per si de cas era dubte encara en aquell moment per a alguna persona el contingut d'allò que s'havia ordenat originàriament: «*Addidit dominus rex quod ita intelligatur forum in toto regno Valencie sicut in civitate*»,²¹

6. Conclusions

Primera. La denominació oficial del text legislatiu extens atorgat pel rei Jaume I als valencians, unes setmanes després de la capitulació de la ciutat de València, figura per duplicat en el pròleg de l'obra, i també en l'article 74, amb el nom de «Costum de la ciutat i regne de València», tot i que per abreujar solem dir únicament «Costum de València».

Segona. De la forma extensa de la denominació es desprén el caràcter territorial del text des de l'any 1238, afirmació ratificada per la gran quantitat d'articles que fan referència conjunta, o separada, no tan sols a la ciutat sinó també al regne de València, la qual cosa significa que, en un text de l'extensió del que ens ocupa, el legislador a voltes podia remarcar l'existència de certes institucions pròpies de la ciutat. En aquests casos ho feia expressament amb l'ús de la paraula «Costum», i a voltes amb la forma «Costum de València» (també en plural en els dos casos), però l'anàlisi de les manifestacions d'aquesta paraula en els furs on apareix, posant-les en relació amb els altres furs als quals fa referència, indica que els legisladors s'estaven referint bàsicament a certes competències pròpies de l'ofici de justícia de la ciutat de València i no al cos legislatiu en conjunt.

Tercera. Al llarg de l'articulat de la «Costum de València» hi ha també una gran quantitat de mencions a altres paraules, com ara «regne», «ciutat» o «fur», localitzades per

²¹ En llatí en el manuscrit de l'Arxiu de la Catedral de València (f. 5v). En romanç, en el manuscrit de l'Arxiu Municipal de València diu: «Enadex lo senyor rey que axí sia entès lo fur en tot lo regne de València com en la ciutat» (f. 7v).

separat la major part de les ocasions, que demostren que eren utilitzades normalment pels legisladors a l'hora de compondre el cos legal valencià, per explicar qüestions semblants a les que es volien referir quan usaven la paraula *costum*.

Quarta. El caràcter territorial del cos legal és confirmat de manera definitiva pel contingut del fur 74, que tenia valor de llei i que afirma, ja en la redacció de 1238, que només hi podia haver una «Costum» per a la ciutat i el regne de València.

Cinquena. La «Costum» de 1238 ha arribat als nostres dies amb indicació de totes o la major part de les modificacions i afegits efectuats amb posterioritat a la seua promulgació, de manera que tornant el camí enrere es pot reconstruir amb bastant fidelitat l'aspecte que tenia originalment, la qual cosa haurà de donar lloc en un futur pròxim a la seua publicació, que permetrà formar-se una imatge bastant diferent de la que tenim en l'actualitat, quan fem ús de les diverses edicions existents de l'obra.

BIBLIOGRAFIA

- COLÓN, G. I A. GARCÍA (1970-1999): *Furs de València*, Barcelona, Barcino, vols. I-VIII.
- COLÓN, G. I V. GARCIA EDO (2002): *Furs de València*, Barcelona, Barcino, vol. IX.
- CORTÉS, J. (2001): *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie. I. Jaume I. (1236-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- GARCIA EDO, V. (1996): «La redacción y promulgación de la “Costum” de Valencia», *Anuario de Estudios Medievales*, 26-2, 713-728.
- GARCIA EDO, V. (2008): *La obra legislativa de Jaime I de Aragón. 1208-1276*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I.
- GARCIA EDO, V. (2012): «La gestació dels Furs de València», *Comentaris a les lleis civils valencianes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- GARCIA SANZ, A. (1996a): «El jurista Pere Albert i la seva obra», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 14, 7-38.
- GARCIA SANZ, A. (1996b): *Institucions de dret civil valencià*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I.
- SOLDEVILA, F. (1968): *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- TRENCHS ODENA, J. (1979): «La Cancillería de Jaime I: cancilleres y escribanos», *Paleographica, diplomática et archivística. Studi in onore di Giulio Battelli*, Roma, Scuola Speciale per Archivist e Bibliotecari dell'Università di Roma, 95-128.

BIONOTA

Vicent Garcia Edo

És doctor en Història per la Universitat de València (1990) i doctor en Dret per la Universitat Jaume I de Castelló, així com Professor Titular d'Història del Dret en aquesta darrera universitat. Durant més de trenta anys s'ha dedicat a l'estudi i edició de textos històric-jurídics dels territoris de la Corona d'Aragó, especialment d'època medieval i en relació amb els Furs de València i els Furs d'Aragó. És impulsor de l'Arxiu Virtual Jaume I i autor d'una trentena de llibres i més de seixanta capítols de llibre i articles relacionats amb la història medieval i la història del dret. Actualment treballa en una nova edició cronològica dels Furs de València.

«La dita Cort General representa tot lo Regne de València».

El desenvolupament jurídic i parlamentari valencià entre 1238 i 1370¹

VICENT BAYDAL SALA (baydal@uji.es)
Universitat Jaume I de Castelló

En la tardor de l'any 1336, en el marc de la primera assemblea parlamentària valenciana celebrada per l'acabat de coronar Pere el Cerimoniós i del juí que s'hi inicià contra la reina viuda Elionor —per les donacions excessives i il·lícites que Alfons el Benigne li havia concedit—, els advocats de l'esmentat nou rei i de les cinc principals viles reials valencianes (Xàtiva, Morella, Morvedre, Alzira i Castelló de la Plana) proclamaren la infal·libilitat de les Corts amb les següents paraules:

La dita Cort General representa tot lo Regne de València, car en la celebració et sollempnitat d'aquella són los prelats, religiosos et persones eclesiàstiques, qui fan I e lo primer membre, los rics hòmens, cavallers et generosos, qui fan lo segon membre, los ciutadans et hòmens de viles del dit regne, qui fan lo terçer membre de la dita Cort, e no és presumpció ne semblant de veritat ne deu alcun creure que tots los membres de la Cort, en la qual ha tantes sàvies persones e moltes en dignitat e noblea constituïdes, se acordassen ne consentissen a fer tort o perjudici a alcú.²

Si les Corts representaven el variat conjunt d'estaments del regne, tant l'Església com la noblesa i els municipis reials, amb les seues corresponents subdivisions de bisbes, abats, clergues, membres d'ordes religiosos i militars, nobles, cavallers, generosos, ciutadans i vilatans, no podia ser que prengueren decisions que causaren mals i danys a ningú de manera comuna i unànime. Era, evidentment, una declaració d'intencions i de part, en un moment en què tant al monarca com als nuclis reials els interessava exhibir la unió que els dirigents del regne mostraven contra l'anterior reina, de les mans de la qual es tractava de recuperar formalment per a la Corona les esmentades cinc viles. Però era també la primera declaració conscient i poderosa —si més no la primera que hem pogut documentar— de l'enorme força simbòlica i material de la institució parlamentària valenciana, que precisament en aquells moments maldava per consolidar-se després d'uns esforçats inicis vinculats a la mateixa particularitat política del Regne de València. Aquest era, de fet, l'únic territori cristià de la península Ibèrica creat al llarg del segle XIII, en un moment de gran avanç contra els musulmans, en què s'havia desplegat no només un codi jurídic propi

¹ El present article s'insereix en el marc del treball del grup de recerca «FORVAL. Història i Dret Forals Valencians», de la Universitat Jaume I de Castelló.

² Arxiu del Regne de València, Varia, Llibres, núm. 583, f. 31r (29-X-1336).

i diferencial, sinó també un parlament representatiu que servia de fòrum de negociació i diàleg per als monarques i els líders estamentals de la terra.

En aquest sentit, precisament les consideracions i la realitat històrica dels organismes parlamentaris i legislatius s'han d'entendre en tot moment com a parts d'un procés dinàmic en constant moviment, tant en la baixa edat mitjana com encara més enllà, durant l'època moderna fins a les grans ruptures contemporànies. No debades, és això el que indiquen clarament les dos darreres grans obres d'abast europeu sobre les quals, per la seua ampla mirada i les seues innovadores i sòlides aportacions, s'hauria de fonamentar qualsevol anàlisi de les relacions polítiques de qualsevol territori baixmedieval: *The Making of Politics: Europe, 1300-1500* (Watts, 2009) i *Parlementer. Assemblées représentatives et échange politique en Europe occidentale à la fin du Moyen Age* (Hébert, 2014). La visió detallada i comparativa d'un gran conjunt de regnes, principats, marquesats, ducats i ciutats lliures europees mostra amb nitidesa que el desenvolupament dels desiguals cossos jurídics i de les institucions col·lectives amb capacitat legisladora fou el resultat, distint segons els llocs, del procés d'interacció constant i variable entre els diversos agents sociopolítics de cadascun d'aquells territoris. És per això que, tot defugint de les fotos fixes i excessivament estàtiques que molts dels estudiosos contemporanis han atorgat a l'entramat jurídic i parlamentari d'època foral valenciana —de vegades bevent de manera acrítica de les opinions dels tractadistes antics—, cal que el reexaminem mitjançant una anàlisi històrica acurada.

És el que provarem de fer de manera molt sintètica en el present article per al primer segle i mig d'existència del Regne de València, des de la seua fundació en època de Jaume I fins al darrer terç del regnat de Pere el Cerimoniós, bo i tractant d'aportar certes innovacions que justament es basen en eixa mateixa observació detallada i dinàmica de les relacions polítiques i la realitat històrica.

1. Els Furs de València i les Corts: les fonamentals decisions de Jaume I (1238-1276)

Segons ja havien suggerit alguns autors i com planteja en aquest mateix dossier Vicent Garcia Edo (2019), tot sembla indicar que les vora 1.500 normes promulgades per Jaume I en la Costum o Costumes de València molt poc després de la conquesta de la ciutat en la tardor de 1238 estaven ja pensades per a regir no només la nova urbs cristiana, sinó també el conjunt del regne que s'estava forjant aleshores amb les terres conquerides als andalusins des que Blasco de Alagón prenguera Morella en 1231 (Garcia Edo, 1986).³ Fins i tot en aquell mateix extens text d'una banda s'indicaven «los térmens del Regne de València», des del riu Sénia fins a la serra de Biar, mentre que d'una altra banda es proclamava que a partir de llavors seria l'únic codi jurídic vàlid en el conjunt del territori: «nengunes altres costumes en la ciutat ho en alcun loch del terme altre del Regne de València en alcuna cosa no agen loch, mas per aquestes costumes la cort e ls jutges degen los pleyts jutyar e determenar» (Garcia Edo, 2016: B). En relació amb això, cal indicar que era un codi elaborat per juristes formats a la Universitat de Bolonya (Garcia Sanz, 1996), des de la

³Emprem la forma femenina d'època medieval, «la Costum» i «les Costumes», que és la que apareix de manera preeminent en les compilacions forals (Garcia Edo: 2016).

qual, com ja havia passat amb les Constitucions de Melfi proclamades en 1231 al Regne de Sicília per l'emperador Frederic II, es tractava d'impulsar el poder dels sobirans com si es tractaren dels antics emperadors romans (Powell, 1971). Era, per tant, una cabdal novetat politicojurídica en l'àmbit ibèric respecte a les conquestes protagonitzades entre els segles XI i XIII per les Corones de Portugal i Castella, que en cap cas havien generat regnes nous amb lleis pròpies i diferencials de caràcter territorial.⁴

Amb tot, en aquell any de 1238 la conquesta ja prevista —en els pactes anteriors fets amb els monarques de Castella per al repartiment dels dominis islàmics— encara estava lluny de completar-se, cosa que no succeí fins al 1245, bo i començant les primeres grans onades de colonització poblacional en els anys 1247 i 1248 i no expulsant al-Azraq del microestat autònom que havia mantingut al sud del nou regne fins al 1258 (Torró, 2006). En conseqüència, la territorialitat i l'exclusivitat declarades inicialment per la Costum no passaven de ser un mer desig del monarca i la seua cancelleria de juristes d'inspiració bolonyesa, que xocaven amb la realitat del desenvolupament jurídic de la conquesta; de fet, tant abans com després de 1238 unes quantes desenes de localitats foren poblades mitjançant els Furs de Saragossa, especialment per part de nobles d'origen aragonés (Guinot, 2017).⁵ L'ús de les lleis municipals saragossanes, a més a més, donava accés a acollir-se als Furs d'Aragó, que tot just foren compilats en 1247 en un codi també de voluntat territorial —per al regne aragonés—, però gens inspirat en aquest cas en la recuperació de l'antic dret romà, sinó tot el contrari, la qual cosa posava frens a la capacitat d'actuació del monarca, en clar contrast amb la Costum o els Furs de València, que també van començar a rebre aquest darrer nom pràcticament des d'un principi (Garcia Edo, 1993; Garcia Edo, 2019).

Així les coses, per tal de superar l'heterogeneïtat foral produïda dins del mateix Regne de València, en la primavera de 1261 Jaume I prengué una segona gran decisió que afectà de manera cabdal el posterior desenvolupament jurídic i polític del territori valencià: convocà una assemblea estamental, tot sembla indicar que de caràcter parlamentari. En aquest sentit, cal dir que la promulgació reial de la Costum de València en 1238 s'havia realitzat «ab volentat e ab consell» d'alguns dels principals bisbes, nobles i ciutadans de Catalunya i Aragó (Garcia Edo, 2016: B), però no hi ha constància certa de cap reunió parlamentària amb tal consideració, ni llavors ni en els anys posteriors. De fet, tampoc cap dels documents conservats de 1261 explicita que en eixe moment s'estiguera aplegant una reunió de Corts com a tal, però, per la més que probable assistència de prelats, nobles i representants urbans i pel contingut dels temes abordats, tot sembla apuntar les connotacions parlamentàries

⁴Pel que fa a la Corona d'Aragó, els dominis conquerits al llarg del segle XII acabaren incorporant-se territorialment i jurídicament al Regne d'Aragó o a Catalunya, mentre que el cas del nou Regne de Mallorca creat en 1230, tot i constituir-se com un territori polític diferent, fou notablement distint del valencià, atés que les prerrogatives jurídiques atorgades per Jaume I es limitaren inicialment a unes poques desenes de franqueses, lluny de la complexitat i àmbic de les Costumes o Furs de València. De fet, el menor desenvolupament jurídic i polític relatiu del Regne de Mallorca —de demografia i xarxa urbana i nobiliària molt menors que el de València— es veié en certa manera confirmat per la inexistència d'unes Corts pròpies, ja que els representants polítics balears foren convocats a les assemblees parlamentàries de Catalunya durant la baixa edat mitjana (Piña, 1993; Piña, 2001-2003; Cateura, 1997; Planas, 2017).

⁵En relació amb això, cal apuntar que aquest mateix autor considera, per contra, que en origen i fins al 1261 la Costum de València estava pensada per a un ús exclusivament municipal i no regnicola.

de l'assemblea. En concret, Jaume I afegí alguns nous furs al codi jurídic inicial i en modificà d'altres; encarregà la seua traducció global del llatí al romanc; els confirmà i jurà observar-los; tornà a proclamar que s'havien d'observar «in omnibus causis a universis habitatoribus civitatis et totius regni Valencie» (Cortés, 2001: doc. 63) i establí que els seus successors haurien de jurar-los en una reunió de Corts celebrada a València a l'inici de cada regnat, cosa que obria la porta de totes totes a les reunions parlamentàries d'àmbit valencià (Baydal, 2014: 154-164).

L'objectiu era que els senyors que havien poblat els seus dominis amb altres cossos jurídics, bàsicament els nobles d'origen aragonés, «volrran atorgar e usar dels nostres Furs», és a dir, els de València, promulgats per Jaume I (Garcia Edo, 2016: núm. 608). Amb tot, els principals d'aquells nobles es negaren i abandonaren la reunió refermant-se en la seua postura: «por ser aquel reino de la conquista de Aragón y que debía ser poblado a su fuero y repartido a los aragoneses por caballerías» (Zurita, 1610: III, cap. 66). De fet, aquella assemblea de 1261 amb els principals representants estamentals dels colonitzadors del Regne de València, que anava molt més enllà de la simple promulgació de les Costumes en 1238 amb el consell i la voluntat dels protagonistes de la conquesta, fou l'inici d'un llarg conflicte entre els partidaris dels Furs d'Aragó i els partidaris dels Furs de València que mediatitzà el desenvolupament jurídic i polític valencià fins a la seua resolució pactada en les Corts de 1329-1330. De res no serví que en 1271 el mateix Jaume I tornara a reunir una assemblea estamental —novament enlloc s'esmenta que fóra en qualitat de Corts, però tot pareix apuntar que així va ser— per tal d'ampliar i modificar una altra vegada el codi foral valencià, que arribà ja a més de 1.500 disposicions normatives. Tot i que, segons s'hi afirmava, el rei ho havia fet «ad instanciam et requisicionem magnatum et militum, et religiosorum, ac proborum hominum civitatis et totius regni Valencie» (Cortés, 2001: doc. 90), tampoc en aquesta ocasió els senyors que empraven els furs aragonesos a títol personal i en els seus dominis renunciaren a ells ni acceptaren aquell nou intent d'extensió i territorialització dels furs valencians al conjunt del regne (Baydal, 2014: 194-202).

No debades, des d'aquelles dos reunions de 1261 i 1271 en les Corts celebrades fins al 1329-1330 es repetí pràcticament sempre la mateixa tònica: en un context de major o menor enfrontament entre els partidaris d'uns furs i dels altres —especialment greu entre 1283 i 1292—, únicament l'estament dels municipis reials donà suport ple als acords amb el monarca que es prenién en l'àmbit parlamentari, de forma que durant tot aquell període les noves normatives aprovades —si se n'aprovaven— no tenien rang foral i les Corts no podien assolir una capacitat legislativa plena. En aquest sentit, en la mateixa reunió de 1271 el monarca jurà que les noves modificacions dels Furs de València es farien sempre «cum assensu et voluntate vestra» (Alanyà, 1515: Iacobi primi, LXXXI), la qual cosa abocà al consens parlamentari per tal de desenvolupar jurídicament la normativa regnícola, però alhora el frenà mentre no es posava solució a la renyida disputa foral. En tot cas, ja quedaven assentades les bases sobre les quals es desenvoluparia jurídicament i políticament amb posterioritat el Regne de València, en un cas, com hem indicat, únic en la península Ibèrica del segle XIII: un nou territori amb un codi legislatiu propi i la capacitat de modificar-lo i ampliar-lo a través de la celebració d'unes Corts que comptaven amb la representació del conjunt de la comunitat política estamental.

2. Les traves imposades pel conflicte foral (1276-1327)

Tot i que no hi ha constància documental que Pere el Gran jurara els Furs de València a l'inici del seu regnat en 1276 —ho havia fet, no obstant, com a infant en 1262—, en principi sí que intentà seguir el procediment parlamentari previst pel seu pare a l'hora d'abordar «certam reformationem et adaptacionem fororum regni Valencie». En concret, pel novembre de 1281 convocà en Corts als principals «richis hominibus, militibus, religiosis, civibus et aliis in regno Valencie hereditatibus habentibus», encara que finalment l'assemblea a penes durà uns dies i únicament generà la modificació d'un sol fur, que a més a més fou revocada a penes dos anys després (Baydal, 2014: 252-257; Romeu, 1969: 726). De fet, la revocació es produí en el moment de l'esclat definitiu del conflicte foral, en la tardor de 1283, després que, en un context d'extrema dificultat per al monarca —que acabava de conquerir Sicília—, s'organitzara a Aragó la revolta de la Unió en defensa dels furs propis i en reivindicació de la vigència del mateix ordenament aragonés dins del territori valencià. En conseqüència, com a reacció, la ciutat de València —com a principal defensora dels furs valencians— es reuní amb el monarca i aconseguí diverses prerrogatives per a la majoria de l'estament reial: d'una banda, el permís per a conjurar-se de manera mancomunada i l'obligació expressa que cada nou rei hauria de jurar en Corts a l'inici del regnat l'ordenament foral valencià, tot i haver-ho fet anteriorment com a infant; i, d'una altra banda, la concessió del «Privilegium Magnum», un conjunt de desenes de privilegis dirigits als nuclis reials —que molt més tard serien inclosos en la compilació dels *Furs e ordinacions del Regne de València*, tot i no haver tingut en origen el rang de normativa foral aprovada en Corts— (Baydal, 2014: 264-283).

No obstant això, la intensitat de l'enfrontament no feu més que augmentar, com mostraren en 1286 les primeres Corts d'Alfons el Liberal, qui abandonà la ciutat de València sense haver jurat la territorialitat i exclusivitat de l'ordenament foral valencià i fou perseguit pels líders de l'estament reial fins a Borriana —de fur aragonés—, on es veié obligat a realitzar aquell jurament. No debades, l'any següent s'arribaren a produir enfrontaments militars entre els partidaris d'uns furs i dels altres i fins i tot els membres de l'estament nobiliari i de l'estament reial del Regne de València hagueren d'abandonar les Corts Generals de Montsó de 1289, per les bregues mantingudes entre ells «ratione fori». Així les coses, la disputa s'hagué d'apaivagar, si més no provisionalment, a través d'una reunió a València en 1290 entre els dos estaments i el monarca, qui ordenà i feu jurar els representants dels nuclis reials que respectarien els furs aragonesos als rics hòmens, cavallers, infançons i vassalls que els observaven dins del Regne de València. De fet, fou la mateixa postura que adoptà el seu successor, Jaume II, en les seues primeres Corts valencianes de 1292, en què jurà la integritat i territorialitat dels Furs de València, «salv, emperò, ço que jurat avia als hòmens de paratge del Regne de València sobre'l Fur d'Aragó, ço és a saber, d'aquells qui'l volrien» (Baydal, 2014: 290-351). Una resolució, doncs, que deixava la situació en el mateix impàs que al principi: els furs valencians —amb el suport dels monarques i la majoria de l'estament reial— eren els únics que teòricament s'havien d'observar en el conjunt del regne, però al mateix temps es permetia la vigència dels furs aragonesos en desenes de senyoriis i a nombroses persones.

En qualsevol cas, podem extraure certes idees clares del repàs a aquell primer mig segle d'existència del Regne de València, com ara que el regnat de Jaume I posà les bases de la seua estructura jurídica i parlamentària —que podria no haver existit mai o en condicions molt diferents, com en el cas mallorquí o el dels territoris meridionals portuguesos i castellans— i que el seu mateix desenvolupament estava estretament lligat a la concreta evolució de les relacions de poder entre els diversos estaments i agents sociopolítics. En aquest sentit, cal indicar que, com hem vist, la legitimitat, territorialitat i extensió tant dels Furs de València com de les Corts valencianes foren severament qüestionades a causa de l'oposició de bona part de la noblesa d'origen aragonés, però el cert és que, amb el suport dels reis i els nuclis reials, mantingueren la força suficient per a continuar situant-se en el centre del tauler polític.

Així mateix, també cal fer notar que durant aquell període els membres dels estaments s'agruparen mancomunadament i prengueren força com a tals, amb capacitat de diàleg propi amb el rei. Hi ha nombrosos exemples d'això al llarg d'aquella etapa i durant les dècades posteriors, tant per a l'estament nobiliari com per al reial: per exemple, l'actuació de la majoria dels nobles en 1261; les peticions fetes pels cavallers aragonesos heretats al Regne de València a través d'un procurador comú en la dècada de 1280; la reunió i el privilegi obtingut en 1284 pels nuclis reials per tal d'organitzar-se de manera autònoma, fins i tot militarment; les protestes que Jaume de Xèrica va encapçalar en 1315 en nom de «tots los altres ríchs hòmens, cavallers e infançons del dit regne, presents e absents», contra unes cises acordades unilateralment pel rei i els municipis reials; o els nombrosos «col·loquis» i «tractaments» que els estaments nobiliari i reial mantingueren amb Jaume II, per separat o entre ells en 1321 i 1326, per tal de trobar una solució pactada a la qüestió foral (Baydal, 2016).

En aquest sentit, cal deixar clar que les unitats estamentals com a tals es desenvoluparen en paral·lel a les Corts i que aquestes eren l'escenari comú de debat entre el rei i el conjunt dels estaments del regne com a cos místic, en forma de cap i braços; un diàleg, no obstant això, que també es podia produir individualment amb cada estament fora del marc parlamentari. És per això que les recurrents reunions estamentals i les posteriors Juntes d'Estaments d'època moderna no foren més que la continuació i institucionalització d'aquella situació d'òrgens baixmedievals, ja que els estaments tenien veu pròpia, i no eren una derivació o una emanació de les reunions de Corts, com de vegades s'ha considerat —més prompte, era al contrari—. En qualsevol cas, és evident que les Corts, per la seua representativitat general, tenien una funció simbòlica i de consens d'una força enorme (Hébert, 2014), com s'expressa clarament en el document de 1336 que hem citat al principi. En relació amb això, per tal d'arribar a l'acceptació completa de tot el que implicaven els mecanismes parlamentaris al Regne de València hagueren de resoldre's abans els greus enfrontaments ocasionats per la disputa foral.

Mentrestant, cap de les altres tres Corts, a banda de la inicial, que se celebraren durant el regnat de Jaume II obtingué la col·laboració plena de tots els estaments. En primer lloc, les de 1301-1302 únicament generaren l'anomenat «Privilegi Capitulat», un altre conjunt de disposicions sense el màxim rang legislatiu només destinades als nuclis reials —tot i que molt més avant, com passà amb els privilegis de 1283, foren incorporades a les compilacions forals— i, encara que entre elles es contenia l'obligació dels monarques

de celebrar assemblees parlamentàries cada tres anys, la següent no s'aplegà fins al 1314 (Baydal, 2014: 376-379). En aquestes altres en un principi s'arribà a uns acords semblants, és a dir, a la preparació d'un seguit de normatives negociades exclusivament amb els municipis reials, però finalment —per causes que desconeixem— ni tan sols foren aprovades pel monarca. Més encara, les Corts de 1325, convocades pel mateix Jaume II amb la finalitat expressa de reformar l'estat del regne «de bono in melius», acabaren llicenciant-se, sembla que pels intensos desacords, novament, entre els partidaris dels Furs de València i els dels Furs d'Aragó (Baydal, 2014: 376-379; 468-476; 552-558). De fet, precisament a partir de llavors s'acabà precipitant una solució a la disputa, la qual es produí finalment ja en època d'Alfons el Benigne, en les Corts de 1329-1330, que en realitat foren les primeres de la història valenciana en què els estaments i el monarca arribaren a acords conjunts, un fet que obrí la porta a un major desenvolupament jurídic i polític del Regne de València a través del marc parlamentari.

3. L'inici del ple desenvolupament parlamentari del Regne de València (1327-1370)

A les darreries del regnat de Jaume II se succeïren els «col·loquis» entre els partidaris d'uns furs i els dels altres —que representaven majoritàriament bé l'estament nobiliari, bé el reial— i s'arribà a un acord entre les parts, que, no obstant això, no va poder ser formalitzat per la malaltia i mort del monarca en 1327. Així les coses, la resolució de la qüestió s'endarrerí fins al 1329-1330, amb les primeres Corts valencianes d'Alfons el Benigne, que no només hi jurà la territorialitat teòrica de l'ordenament foral valencià, sinó que estigué disposat a fer-la efectiva d'una manera tangible. De fet, aquella assemblea parlamentària fou la primera documentada —amb desenes de plecs de negociació— en què els nobles accediren a tractar afers generals del regne en el marc parlamentari, bo i trobant una solució de caràcter pactat a la disputa, que passà per l'acceptació de les Costumes i Furs promulgats en 1238, 1261 i 1271 per Jaume I i l'afegiment d'unes vora trenta rúbriques noves per part d'Alfons el Benigne, algunes de les quals garantien àmplies prerrogatives als senyors en els seus dominis —en especial «De jurisdicció atorgada a aquells qui no han mer imperi», que fou l'anomenada jurisdicció alfonsina—. En conseqüència, la immensa majoria dels usuaris dels Furs d'Aragó renunciaren a ells durant les dos dècades immediatament posteriors i pràcticament la totalitat del regne passà a estar regida pels Furs de València (Baydal, 2016: 83-112).

Aquest fou, doncs, el principal resultat jurídic i polític de les Corts de 1329-1330, que, per tant, donaren peu al primer gran desenvolupament de la normativa foral valenciana, com mostra el fet que en aquell moment es consideraren les disposicions de Jaume I com els «Furs antics» o «Furs vells» i els d'Alfons el Benigne com els «Furs nous» —sense altres lleis de rang foral entremig.⁶ No debades, a partir de llavors el conjunt dels estaments —que justament des d'aleshores reberen el nom de «General»— accediren a participar en els mecanismes de negociació parlamentària, tot i que encara de manera gradual i en

⁶ Els «Furs Nous» també foren coneguts durant cert temps com «Furs de Burjassot», ja que els principals juristes i notaris del regne s'aplegaren en aquesta localitat de l'Horta de València per tal de realitzar la nova compilació foral (Baydal, 2016: 111).

funció de les mateixes relacions de poder entre ells i amb el rei. Així ho indica el fet, per exemple, que Alfons el Benigne ja no tornara a aplegar Corts valencianes, en un regnat posteriorment molt marcat pel malestar creat per les grans concessions de nuclis reials que el mateix monarca feu a la seua esposa, la reina Elionor de Castella, i el fill dels dos, l'infant Ferran (Ferrer i Mallol, 1987).

En tot cas, l'inici del regnat de Pere el Cerimoniós sí que comportà un reforçament progressiu d'aquella via parlamentària, segons mostren les tres primeres Corts que reuní. En primer lloc, les de 1336 no generaren noves normes de rang foral, però serviren per a fer el jurament dels Furs de València corresponent al nou regnat i per a atorgar un privilegi que tornava a establir la triennialitat de les assemblees parlamentàries, en aquesta ocasió concedint-se no només a l'estament reial —com en 1302—, sinó al conjunt del General, concretament a «prelatis, richis hominibus, militibus, civibus et hominibus villarum totique Generali regni Valencie» (Alanyà, 1515: Petri secundi, 2a numeració, XXIX). Així mateix, també en aquella reunió s'inicià un procés judicial contra la reina Elionor per l'afer de les donacions, que acabà per resoldre's en 1339 mitjançant unes noves Corts valencianes, destinades a escollir diversos tractadors «per part dels prelats, e semblantment certes persones per part de richs hòmens e de cavallers, e semblantment per part de la ciutat e de les viles reals del Regne de València»,⁷ per tal que aconsellaren al monarca sobre la qüestió. Finalment, a més a més, en les Corts de 1342 per primera vegada els tres estaments —incloent-hi l'eclesiàstic i no només el reial i el nobiliari com en 1329-1330— tractaren de negociar i obtindre nous furs aprovats pel monarca i el General, tot i que, ateses les discrepàncies que s'hi produïren entre ells, el Cerimoniós al·legà que «no hi poria res mudar sens consentiment de la Cort» i es limità a acceptar únicament algunes peticions realitzades pels nuclis reials i promulgar-les no amb rang foral, sinó com a simples «provisions» o «ordinacions» (Baydal, 2011: 559-574; 602-618).⁸

Més encara, la revolta de la Unió de 1347-1348 contra el monarca —motivada pels abusos comesos pels oficials reials i les actuacions i comportaments autoritaris del Cerimoniós i els seus consellers— estigué a punt de trencar aquell camí gradual de negociacions parlamentàries que s'havia iniciat en 1329-1330. En aquest sentit, tot i que el greu conflicte, que comportà una terrible guerra civil, es tancà justament a través d'unes Corts, les de 1349, cal dir que aquestes estaven evidentment controlades i dirigides pel monarca, en un context d'extrema repressió contra els vençuts. En qualsevol cas, la tria d'aquell escenari parlamentari i l'aprovació de noves disposicions forals que havien de ser observades de manera general —i que foren ara anomenades «Furs novells», després dels «Furs antics» de 1238, 1261 i 1271 i els «Furs nous» de 1329-1330—, mostra, com ja s'havia manifestat en 1336, l'enorme força representativa que havien assolit les Corts com a símbol màxim del conjunt del regne en estreta unió amb el monarca. Però, per això mateix, per tal d'evitar les negociacions col·lectives, malgrat les peticions perquè es tornara a aplegar en assemblea parlamentària «tot lo General del regne, axí lo braç dels

⁷ Arxiu Municipal de València, Manuals de Consells, A-3, f. 262v (16-II-1339).

⁸ Cal indicar que també en 1340 foren reunits els tres estaments valencians, tot i que, segons indica la documentació, no en qualitat de Corts, sinó de Parlament, potser perquè l'únic objectiu de l'assemblea era el d'aprovar un subsidi per a la defensa del regne contra els marínides, sense negociar en absolut noves normes jurídiques (Baydal, 2011: 590-601).

prelats e clergues com lo braç dels nobles, cavallers e generoses, com encara lo braç de les ciutats, viles e lochs reals e altres del dit Regne de València»,⁹ Pere el Cerimoniós tractà d'eludir-les durant els anys següents tant com pogué, amb l'única excepció de les Corts de 1354, exclusivament convocades per a fer jurar l'infant Joan com a hereu, davant el perill que el mateix monarca morira en l'expedició de conquesta de Sardenya que estava a punt d'encapçalar (Baydal, 2011: 674-677, 720-721).

Amb tot, l'inici de la guerra contra Pere el Cruel de Castella en 1356, amb la seua llarga extensió fins a 1369 i sobretot amb les seues ingents exigències fiscals per tal de pagar els exèrcits que havien de fer front a les recurrents invasions de les hosts castellanes, feu que la via de la negociació parlamentària acabara agafant força, a causa de les necessitats del rei i amb la participació activa de tots els estaments. De fet, en les primeres de les set Corts celebrades durant aquell període, en 1357-1358, 1360, 1362-1363, 1364, 1365, 1367 i 1369-1370, s'explicità que les noves disposicions jurídiques aprovades amb el rang de fur s'havien aprovat «après molts tractaments fets en la dita Cort, ab acort, consell e exprés consentiment» de tots els assistents (Alanyà, 1482: 1358, Proemi), alhora que també es concediren alguns privilegis a petició del conjunt dels «prelatorum, personarum ecclesiasticarum, nobilium, militum et generosorum ac sindicorum universitatum civitatum et villarum regni Valencie» (Arinyo, 1515: Petri secundi, LXXXI). En les de 1360, en canvi, no s'arribà a cap acord legislatiu, però en les de 1362-1363, tot i tancar-se apressadament per les urgències militars i anotar-se en els registres de la cancelleria reial que els «capítols» aprovats, fins a quaranta-cinc, eren «en loch de furs» (Baydal, 2011: 769), un d'ells manifestà amb total rotunditat el paper cabdal que les Corts havien assolit en el seu paper com a marc principal de les negociacions politicofiscals entre el rei i el General dels estaments:

Que, a bé de la cosa pública del Regne de València, façats privilegi e ordenació general al dit regne de tenir e celebrar en lo dit Regne de València de tres en tres anys personalment Corts Generals als habitants en lo dit regne, e que açò jurets vós, senyor, e juren vostres successors reys en lo començament de lur regiment. E si les dites coses no seran feytes ab acabament, vós ne los vostres successors reys no puxats fer o demanar subsidi, do o ajuda al dit vostre regne o alcun braç de aquell o singulars dels dits braços en general ne special (Garcia Edo, 2016: núm. 1907).

Així mateix, encara que no apareguen en les compilacions conegudes ni se n'hagen documentat, també en les Corts de 1364, celebrades a Cullera en ple assetjament castellà de la ciutat de València (Muñoz Pomer, 1985), es degueren aprovar normes de rang foral —potser temporals—, segons es recordava al Cerimoniós en una assemblea posterior: «per fur per vós feyt en les Corts per vós, senyor, celebrades en Cullera» (Garcia Edo, 2016: núm. 1938). Igualment, en les celebrades a l'any següent, aquesta vegada «en lo setge de Morvedre», s'aprovaren algunes poques disposicions relacionades amb el desenvolupament de la guerra (Romeu, 1981; Garcia Edo, 2016: núms. 1919-1921), sense especificar-ne el rang, i en les de 1367, tot i que no se n'atribuí cap en les compilacions posteriors, es

⁹ Arxiu Municipal de València, Manuals de Consells, A-11, mà 1^a, f. 25v (4-XI-1353).

promulgaren, si més no, un fur temporal per a no deixar eixir del regne cap «moro, ne mora, ne subay» durant deu anys i un altre de perpetua, per tal d'assegurar la transmissió i conservació dels llibres, protocols i escriptures dels notaris després de la seua mort.¹⁰ Finalment, en les Corts de 1369-1370 es promulgaren una vintena de «capítols de tots los tres braços», que en la següent assemblea de 1371 foren també qualificats de furs: «per fur novell per vós, senyor, fet en les dites Corts celebrades en la vila de Sent Matheu en l'any prop passat» (Candela, 2006; Garcia Edo, 2016: núm. 1954).

En definitiva, en aquell període es normalitzaren definitivament els mecanismes parlamentaris, amb la consegüent producció legislativa, que continuaria progressant durant la resta de l'edat mitjana. D'aquesta manera, a través del llarg procés evolutiu que hem vist, que arrancava en les decisions preses per Jaume I a l'hora d'organitzar el Regne de València mitjançant un codi jurídic i unes Corts pròpies i acabava amb la plena consolidació d'aquests dos mateixos elements, s'assentaren, per exemple, les bases per als procediments de resolució de la crisi successòria iniciada en 1410, amb la mort de Martí l'Humà. No debades, en ella intervingueren els líders de les comunitats politicoterritorials que havien desenvolupat amb anterioritat complexes estructures parlamentàries i representatives a Aragó, Catalunya i València, que foren, en darrer terme, les legitimadores de l'elecció d'un nou monarca entre els diversos pretendents a la Corona.

4. Pensar els Furs i les Corts històricament

Com hem vist, l'anàlisi acurada de l'evolució jurídica i parlamentària del Regne de València, a través de l'examen de la naturalesa de les normatives progressivament aprovades i les característiques de les assemblees parlamentàries reunides, aporta importants matisos i novetats al coneixement dels Furs i les Corts valencianes dels segles XIII i bona part del XIV. De fet, aquestes aportacions casen sòlidament amb les línies que tracen els esmentats John Watts (2009) i Michel Hébert (2014) en les seues cabdals obres sobre el desenvolupament polític i parlamentari dels territoris europeus baixmedievals. En aquest sentit, el primer mostra clarament com la gran conflictivitat entre els diversos agents sociopolítics produïda a tot arreu entre finals del dos-cents i finals del tres-cents no només va generar greus enfrontaments, sinó també noves estructures polítiques i institucionals en molts nivells, com ara a escala regnícola, amb una territorialització progressiva dels ordenaments jurídics i un avanç de potents organismes de negociació com les Corts. Per la seua banda, el segon incideix en el fet que, tot i les evidents diferències territorials, precisament durant aquell mateix període les assemblees parlamentàries prengueren força com les grans institucions de representació i de govern col·lectiu, tot obligant els reis i el conjunt dels regnes amb les seues decisions debatudes i consensuades.

En relació amb tot això, resulta evident que, per a conèixer amb major profunditat l'evolució, els trets i la posició de l'estructura jurídica i parlamentària valenciana en relació amb altres llocs de la península Ibèrica i Europa durant la baixa edat mitjana, caldrà

¹⁰ Així ho indica clarament el procés de Corts corresponent: ACA, Reial Cancelleria, Processos de Corts, 6, f. 127v (20-III-1367) i 133r (22-III-1367). De fet, el fur perpetua coincideix amb el darrer atribuït a les Corts de 1365 en la compilació de Gabriel Lluís Arinyo (1482), qui degué errar en la seua ordenació i datació.

continuar realitzant la mateixa anàlisi minuciosa i dinàmica dels Furs i les Corts posteriors, en funció de les canviants relacions de poder i les seues concretes materialitzacions, entre finals del segle XIV i finals del XV. Un treball a llarg termini i del qual encara queda moltíssim camí per recórrer.

BIBLIOGRAFIA

- ALANYÀ, L. (1515): *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae*, València, Diego de Gumiel.
- ARINYO, G. L. (1482): *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnícòls del Regne de València*, València, Lambert Palmar.
- BAYDAL, V. (2011): *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al Regne de València (c. 1250-1365)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral.
- BAYDAL, V. (2014): *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al Regne de València (1238-1330)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- BAYDAL, V. (2016): *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja, Afers.
- CANDELA, B., *Cortes Valencianas de finales del reinado de Pedro IV: Actas de 1369, 1371 y 1375*, Alacant, 2006.
- CATEURA, P. (1997): *Mallorca en el segle XIII*, Palma, El Tall.
- CORTÉS, J. (2001): *Liber privilegiorum civitatis et regni Valentie*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- FERRER I MALLOL, M. T. (1987): «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 63, 445-508.
- GARCIA EDO, V. (1986): «Blasco de Alagón», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 62, 392-395.
- GARCIA EDO, V. (1993): «Origen i expansió dels Furs o Costum de València durant el regnat de Jaume I», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 69, 175-200.
- GARCIA EDO, V. (2016): *Furs de València (1238-1645)*, València, Generalitat Valenciana.
- GARCIA EDO, V. (2019): «La “Costum de la ciutat i regne de València” de 1238», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30, XX-XX.
- GARCIA SANZ, A. (1996): «El jurista Pere Albert i la seva obra», *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, 14, 7-38.
- GUINOT, E. (2017): «De los fueros locales al Fuero de Valencia en el marco del proceso de instauración de la sociedad feudal del siglo XIII en el Reino de Valencia», *Studia historica. Historia medieval*, 35-2, 37-62.
- HÉBERT, M. (2014): *Parlementer. Assemblées représentatives et échange politique en Europe occidentale à la fin du Moyen Age*, París, Éditions de Boccard.
- MUÑOZ POMER, R. (1985): «Las Cortes de Cullera-Valencia de 1364», *Saitabi*, 35, 87-94.
- PASTOR, F. J. (1547-1548): *Fori Regni Valentiae*, València, Johan Mey.
- PIÑA, R. (1993): *El derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, Cort.
- PIÑA, R. (2001-2003): «El “Regnum Balearium”. De la participació a les Corts catalanes a la consolidació dels parlaments insulars», *Ius fugit*, 10-11, 721-733.
- POWELL, J. M. (1971): *The Liber Augustalis or Constitutions of Melfi Promulgated By the Emperor Frederick II for the Kingdom of Sicily in 1231*, Syracuse, Syracuse University Press.
- PLANAS, A. (2017): «Las relaciones entre rey y reino en un territorio sin Cortes: el caso de Mallorca», J. Baró (ed.), *Repensando la articulación institucional de los territorios sin representación en Cortes en el Antiguo Régimen en la Monarquía Hispánica*, Madrid, Marcial Pons, 97-120.
- ROMEU, S. (1969): «Cortes de Valencia de 1281», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39, 725-728.
- ROMEU, S. (1981): «Cortes en “lo setge de Murvedre” de 1365», *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, Universitat de València, vol. 2, 619-624.
- TORRÓ, J. (2006): *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València.

- WATTS, J. (2009): *The Making of Polities: Europe, 1300-1500*, Cambridge, Cambridge University Press. [Traducció al castellà en Watts, J. (2016): *La formación de los sistemas políticos: Europa (1300-1500)*, València, Publicacions de la Universitat de València].
- ZURITA, J. (1610): *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, Lorenzo Robles.

BIONOTA

Vicent Baydal

És llicenciat en Història per la Universitat de València i doctor en Història Medieval per la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. Després d'haver exercit com a investigador postdoctoral a la Universitat d'Oxford, en l'actualitat és professor d'Història del Dret del Departament de Dret Privat de la Universitat Jaume I de Castelló. Coordinador del Grup de Recerca «FORVAL. Història i Dret Forals Valencians», és autor de més de quaranta publicacions acadèmiques centrades en temes diversos, com ara l'evolució de la fiscalitat pública, les relacions polítiques i les assemblees parlamentàries del Regne de València durant la baixa edat mitjana. També és especialista en l'anàlisi dels fenòmens identitaris i ha publicat llibres com *Els valencians, des de quan són valencians?* (Afers, 2016) i *Del Sénia al Segura. Breu història dels valencians* (Drassana, 2018). Compagina el seu treball acadèmic i universitari amb una activa tasca de divulgació històrica en internet i els mitjans de comunicació.

La doctrina foral valenciana d'època baixmedieval i la seua valoració crítica per part de misser Pere Belluga en l'*Speculum principis*

MANUEL V. FEBRER ROMAGUERA (manufebrrer@yahoo.es)
Universitat de València

La labor doctrinal dels juristes que existiren al regne medieval de València durant els primers segles de la implantació de l'ordenament foral no va ser al principi ni molt prolífica, ni menys encara d'una alta qualitat jurídica, sinó que, ans al contrari, es van limitar a unes poques breus monografies, algunes d'elles perdudes, les quals es van escriure des del mateix segle XIII per algun autor conegut, com ara un dels batles generals d'època de Jaume I anomenat misser Albert d'Alabanya,¹ qui començà a formular la més antiga doctrina foral valenciana poc després de la mateixa promulgació dels Furs de València. Altres interessants autors d'opuscles van ser, ja en el segle XIV, reputats juristes al servei de l'administració reial, com misser Guillem Jáfer el Vell en un primer moment, i més tard Gener Rabassa, tant el Pare com el Fill. Pel que fa al segle XV, destacaren el canonista fra Bonifaci Ferrer i un munt de juristes formats en les universitats europees que van redactar anotacions breus als Furs, amb les seues *Notæ ad foros Valentia*, aprofitant les tècniques apreses dels comentadors del dret comú (Beneyto, 1935; Beneyto, 1936-1941; Guitarte, 1986). Entre tots ells, sobreix clarament la figura del doctor en dret civil i canònic graduat a l'Estudi de Bolonya misser Pere Belluga (c. 1392-1468), que compongué diversos i voluminosos tractats, la majoria d'ells perduts, a excepció de l'interessantíssim *Speculum principis*, que serà l'objecte del present article en relació amb les consideracions que hi feia de la doctrina foral valenciana i els seus comentadors.

Respecte d'açò, cal plantejar-se en primer lloc si Belluga tenia a la seua biblioteca els diversos exemplars dels textos forals (els llibres de furs, actes de Cort i privilegis del Regne de València), així com els passatges doctrinals que citava; i, igualment, si posseïa les anotacions de doctrina foral que circulaven entre els juristes valencians, les *Notæ ad foros Valentia* escrites pels legistes locals des del mateix segle XIII fins al XV que, segons les notícies que tenim, estaven arreglades en diferents volums recopilatoris iniciats amb les notes del citat Albert d'Alabanya. Pel que fa al primer element, comparant les citacions que apareixen en l'*Speculum* i els volums que sabem que l'autor tenia en la seua biblioteca, s'observa que, a l'hora de referir-se a les normes forals, sembla que les hauria

¹ Ben probablement no era originari de Catalunya ni d'Occitània, puix l'existència d'una vila piemontesa anomenada Lavagna, de la qual sabem que a mitjan segle XIII era comte el noble Hugo Fieschi, ni més ni menys que germà del papa canonista Innocenci IV (Sinibaldo Fieschi), indueix a pensar que el seu origen familiar es trobava allà, amb el nom real d'Alberto da Lavagna.

pogut consultar mitjançant els diversos exemplars de furs, actes de Cort i privilegis del regne que, en efecte, posseïa. No passa igual, però, quan es referia al segon element, a les opinions dels anomenats furistes, ja que, segons l'inventari de la biblioteca elaborat després de la defunció de Belluga, no consta clarament que posseïra cap exemplar de les *Nota ad foros Valentiaë*. No obstant això, malgrat la significativa mancança de referències en la biblioteca, sembla que el jurista coneixia suficientment la doctrina foral valenciana, com clarament demostra el fet que la citava nombroses vegades, tant esmentant directament algun autor com citant-ne d'altres de manera genèrica, als quals anomenava «foristæ» o «foristas» (Belluga, en premsa: rúb. XI, cap. IV; rúb. XLVII, cap. I; rúb. XLVII, cap. I).

1. La malfiança envers els furistes valencians

La doctrina foral valenciana tenia una presència reduïda en l'*Speculum principis*, que contrasta clarament amb l'abundantíssima doctrina procedent dels molts tractadistes del dret civil i canònic d'origen italià i francès que Belluga citava a cada pas. L'exigu tractament que mereixia la doctrina foral valenciana al llarg de l'obra es troba demostrat si analitzem les poques i desconsiderades referències als autors valencians que hi apareixien. Entre elles, es trobaven citacions a opinions puntuals de Guillem Jàfer el Vell, Gener Rabassa el Fill i Joan Mercader, que es completaven amb inconcretes i genèriques opinions de furistes que ni tan sols es precisaven esmentant-ne els noms dels autors. A pesar que Belluga solia deixar sense tractar els aspectes tècnics o metodològics que revestia la jurisprudència de caràcter bartolista, la qual predominava a la València d'aleshores, sovint no volia deixar sense crítica la seua posició revisionista de molts aspectes dels anotadors forals, adoptant interpretacions que solien compartir els autors humanistes contemporanis i fent objecte de crítiques regeneracionistes les solucions jurídiques que presentaven els anteriors juristes del *ius commune*. Per aquesta raó, no podia prescindir d'efectuar crítiques puntuals a la doctrina foral valenciana, ja que donaven a entendre la seua innovadora posició humanista, i no resulta estrany comprovar que freqüentment indicava deficiències en les interpretacions donades pels furistes al sentit de determinats furs.

Evidentment, la formació dels juristes escolàstics valencians de l'època, que Belluga qualificava de furistes, li devia semblar inadequada o antiquada, malgrat estar apresa de grans juristes de les escoles italianes i franceses del dret comú, dels quals ell mateix havia begut els fonaments de la seua ciència (Calasso, 1954; Piano Mortari, 1976; Carpintero, 1977; Carpintero, 1980; Viehweg, 1980). Però la circumstància d'haver assumit els plantejaments humanistes feia que Belluga orientara les posicions que mostrava enfrontant-se sovint amb les mantingudes pels furistes, tot i presentar tècniques d'anàlisi i metodologia similars, com era lògic per la seua comuna formació jurídica bolonyesa. La pretensió d'efectuar una sistematitzadora justificació de les seues interpretacions, depurant les tesis o hipòtesis en clau dialèctica, opinió a opinió, dissensió a dissensió, es dirigia a conservar i perpetuar les riques formes rebudes de la ciència jurídica escolàstica, centrant-se sols a formular una crítica interpretativa d'opinions puntuals dels furistes valencians, sense diferenciar excessivament quan se significaven per mantindre's fidels o divergents respecte a la més generalitzada doctrina del dret comú (Bellomo, 1999: 217-249).

Atenent aquesta actitud — a l'estil d'algunes de les crítiques que els humanistes formulaven contra els autors de l'escolàstica jurídica—, Belluga solia llançar-se a formular dures invectives contra els furistes valencians desqualificant la seua perícia jurídica quan s'allunyaven de la interpretació literal que pensava que mereixien algunes disposicions forals. Malgrat això, no podia reconèixer que els furistes tingueren justificada la seua pretensió de ser seguidors fidels dels glossadors i comentaristes del dret comú, intentant aclarir que, no poques vegades, s'allunyaven d'ells. Sobretot quan pretenien interpretar correctament les normes romanes i els furs, defensant que les primeres eren de directa aplicació en juí, com si foren furs, i oblidant que aquesta possibilitat, a més d'estar en desacord amb les prescripcions forals, estava expressament prohibida, tant als advocats com als jutges, quan respectivament procedien a formular al·legacions i a resoldre les qüestions conforme a aquelles. Per això, Belluga considerava sorprenent que els furistes adoptaren posicions contradictòries quan defensaven que tant el dret foral com el procediment que aquest preveia eren *ius commune* (Belluga, en premsa: rúb. xxxii, cap. i).

No obstant això, Belluga no sempre mantenia aquella posició, perquè no poques vegades criticava els furistes precisament per defensar una opinió justament contrària a la seua anterior crítica, per exemple quan considerava que la doctrina foral s'equivocava quan defensava que resultava impossible al·legar jurisdiccionalment allò que preveia el dret comú, en el concret cas que suposava la conveniència de seguir-lo en la qüestió referida al destí que, en l'opinió que donaven els furistes, havien de seguir els béns dels vassalls que per obligacions dels seus senyors feudals haurien de patir les execucions que sobrevingueren sobre els seus patrimonis privats (Belluga, en premsa: rúb. xxxii, cap. ii). Encara que resultara incongruent la posició que Belluga mantenia sobre aquesta qüestió, només per contradir les opinions que mantenien els furistes locals, sembla que no tenia inconvenient a dissentir amb les posicions que havien mantingut reputats doctors del dret comú, que ocasionalment coincidien amb els furistes valencians tot just en considerar que els béns dels vassalls no haurien de ser executables per deutes dels seus senyors, admetent solucions que prescindien de les normes romanes que preveien la possibilitat que els vassalls foren executats solidàriament per deutes senyorials (Belluga, en premsa: rúb. xxxii, cap. ii).

En efecte, després de referir-se amb respectuós dissentiment a les opinions coincidents que mantenien tant Cino da Pistoia com el seu mateix mestre Giovanni da Imola respecte al tema en qüestió, en contra de la tradicional previsió contemplada pel dret comú (Belluga, en premsa: rúb. xxxii, cap. ii),² no podia ocultar que no li mereixia idèntic respecte la posició semblant que defensaven alguns furistes locals, tot seguint la particular pràctica progressiva de l'Estil de la Cort de la Governació del Regne, la qual irrespectuosament pensava que, per no seguir els criteris del dret comú, mereixia ser qualificada de pròpia de juristes «bestiales» (Belluga, en premsa: rúb. xxxii, cap. ii). Encara que altres vegades es mostrara menys despectiu respecte a la doctrina foral valenciana, no desaprofitava cap oportunitat

²El passatge en què Belluga dissentia de Cino i Giovanni da Imola deia: «Dicens [Iohannes de Ymola], quod bona vassallorum non sunt domini sicut neque bona singulorum sunt imperatore, et sic in illis, de iure nequit fieri executio. Et ideo aliqui foristi in foro: Can algú, rubrica, de pignoribus; dicunt illud esse preter ius; et sic approbari per notata per Cynus in lege prima, C. que sit longa consuetudo. Sed istud est falsum, immo expresse contra ius; nam licet cum iudex superior est in fatiqua iustitiæ possit sua gens parere et executari».

per a deixar constància de la falta de confiança que li mereixien els criteris d'aquells autors, evidenciant-ho quan puntualment es lamentava que cap dels anteriors juristes, ni els doctors del regne, ni menys encara els furistes coetanis, mai hagueren tractat, i ni tan sols entés, alguns dels seus arguments (Belluga, en premsa: rúb. XLI, cap. III).³

Semblant desconsideració demostrava enfront de les posicions jurídiques que defensaven certs advocats locals quan, per divergir de les seues opinions, no sols els tractava com a «cavilosi advocati» (Belluga, en premsa: rúb. XI, cap. i), sinó més encara de «cavillantes et perfidi advocati» (Belluga, en premsa: rúb. XLI, cap. XXVIII), mostrant-se partidari d'un tipus de crítica humanista contrària a les habituals disquisicions juridicodialèctiques — que després serien especial motiu de preocupació en humanistes com Joan Lluís Vives (Nero, 1992: 183)— quan per exemple censurava la mania dels advocats d'embolicar-se en «stultis ac ineptis cavillis». En una altra citació no ocultava el disgust que li havia produït la circumstància que cap dels doctors de la ciutat haguera seguit l'al·legació legal que ell havia mantingut en una ocasió per a resoldre una qüestió que se li havia presentat en qualitat de jutge arbitral (Belluga, en premsa: rúb. XLI, cap. XXIV)⁴. Més encara, es lamentava que els furistes locals mai hagueren parlat del dret d'amortització fins que ell per primera vegada l'havia estudiat, segons creia (Belluga, en premsa: rúb. XIV)⁵, quasi atribuint-se el seu descobriment, sense massa raó,⁶ per pensar que cap altre jurista ni havia arribat a conèixer que existia, ni menys haver-lo fet objecte d'estudi.⁷

En una línia despectiva semblant, no deixava de mostrar-se contrari a l'opinió que mantenia un antic furista, a qui no citava,⁸ la qual deia haver-li escoltat —«sic audivit ab aliquo doctore antiquo»— declarant-se favorable al fet que els posseïdors del mixt imperi pogueren rebre les seguretats de pau i treva, sota sagrament i homenatge, tenint facultat per a imposar i cobrar als qui els trencaren la mateixa pena prevista per als traïdors. Al·legant les opinions de Bartolo i Baldo, deia que aquelles eren competències exclusives dels posseïdors del mer imperi, coincidint en això amb el criteri que encertadament, en opinió seua, sovint mantenia el procurador fiscal del regne Pere d'Anglesola, el qual pensava que els justícies que tenien jurisdicció civil no podien exercir competències que havien de considerar-se com a sols pertanyents als posseïdors del mer imperi (Belluga, en premsa: rúb. XXIV, cap. VI).⁹

³ La cita deia: «Et nota predicta, quia neque forista neque aliquis doctor in regno, unquam hanc materiam tibi declararunt, et multi eam non intelligebant, que illam lingua materna potuerunt predicare».

⁴ El text indicava: «Et istius oppinionis erant fere omnes doctores in civitate me existente iudice, videlicet quod lege quicumque allegata, haberet locum, etiam quod una prestatione esset facta solutio trium pensionum. Sed non obstante hoc in contrarium pronunciavi».

⁵ La cita deia: «Et svper materia amortizationvm, que materia a iuristis ignorata, a foristis omissa, a Deo querenda est doctrina».

⁶ Havien parlat de la matèria tant un jurista occità del segle XIV de l'escola d'Orleans, Pèire Jaume d'Orlhac († c. 1351), com el català del segle XV Jaume Callís (Jacme, 1501; Callís, 1556).

⁷ L'interès per la matèria havia arrelat especialment en terres franceses (Sautel, 1965) i més tard ho va fer en les terres hispàniques (Clavero, 1988).

⁸ Possiblement, es referira a algun escrit de Guillem Jàfer, tot i no ser un autor coetani de Belluga (Jàfer, 1936).

⁹ En concret, deia: «Et hoc est quod dicit cotidie noster fisci procurator, in regno Valentie, Petrus de Angularia, quod iustitie civilium iurisdictionum, tales paces nequeunt recipere, sic audivit ab aliquo doctore antiquo. Videtur ergo quod bene dicat procurator regius per predicta. Pro quo etiam facit, quia hec essecuramenta, et paces, et similia, sunt de mero imperio».

2. Les crítiques a Jàfer, Rabassa i Mercader

A pesar de les referides inconcrecions, no deixava de citar en algunes ocasions reputats autors furistes, com per exemple el més antic dels juristes de la família Jàfer, anomenat misser Guillem Jàfer el Vell, que havia viscut en la primera meitat del segle XIV. Una primera vegada el trobem puntualment citat, no per tal de coincidir amb el seu criteri d'autoritat, sinó per a rectificar l'opinió que havia defensat amb motiu d'una nota que havia formulat al fur *Si.ls cavallers*, de la rúbrica "De feudis"; en concret, s'hi havia referit al fet que el noble o baró podien posseir jurisdicció alta i baixa exclusiva en la seua baronia sense tindre en compte que el rei sempre hi conservava la superior jurisdicció que li corresponia com a monarca i senyor de la protecció general, la qual li pertanyia tant en els territoris que posseïa a títol particular com en la totalitat de les terres del regne (Belluga, en premsa: rúb. xxiv, cap. vi; *Notae ad foros*, Llibre IX, rúb. xxi).¹⁰

En una altra ocasió tornava a censurar les opinions de Jàfer formulades en comentar el mateix fur, quan tractava la possibilitat que tenia el príncep d'advocar o conèixer aquelles causes en què, tot i ser de competència d'un baró posseïdor de la corresponent jurisdicció, es constata que s'havia denegat a un vassall l'aplicació de la justícia a la qual tenia dret (Belluga, en premsa: rúb. xxiii, cap. ii; *Notae ad foros*, Llibre IX, rúb. xxi).¹¹ A pesar que aparentment no ho deixara aclarit, tant en el cas d'una citació com en el de l'altra atribuïda a Jàfer, sembla que Belluga, més que a les seues breus intervencions en les *Notae ad foros Valentiae*, voldria referir-se més prompte a les extenses opinions que havia formulat en el seu tractat sobre els furs nous d'Alfons el Benigne (Jàfer, 1936).

Així mateix, puntualment també es referia a algunes concretes opinions sobre la interpretació d'uns furs fetes pel conegut furista misser Gener Rabassa el Fill (†1412), tractades segurament en els comentaris recollits en les *Notae ad foros Valentiae*, fent referència a la forma que el jutge podia rebre testimonis en juí, tant d'ofici, per denúncia o per via d'inquisició. Belluga pensava que l'opinió d'aquell autor, malgrat seguir la d'altres furistes i respectant el seu descans en pau (com a difunt des de 1412), mereixia corregir-se: «salva eius determinatione et pace, credo eum non bene dixisse» (Belluga, en premsa: rúb. xxxiii, cap. xv).¹²

Finalment, també feia referència a unes contradictòries al·legacions jurídiques formulades pel conegut doctor en drets i furista misser Joan Mercader (†1443), batle general del regne i

¹⁰ L'argument que Belluga formulava contra Jàfer deia: «Et ad hoc bene facit forus, Si.ls cavalers, de feudis. Et quod ibi notatur per Guillerum Iaffer, qui dicit quod licet nobilis vel baro habeat iurisdictionem altam et baxam in sua baronia, tamen non est verum quod dominus rex nullam iurisdictionem habeat in eis, cum ipse in omnibus regnis, et terris suis sit monarcha et dominus quo ad iurisdictionem generalem et protectionem».

¹¹ La citació de Belluga literalment deia: «Sed in hoc casu princeps utitur evocationibus, et milites et barones tacent, taceant, ergo, quoniam et tacebo, et princeps querit ex consuetudine et possessione, maxime, quia facta contradictione obtinetur in contradictorio iudicio pro principe, et sic est modus validus consuetudinis introducentis, ut in capitulo abbate Sancti Silvani, de verborum significatione: et quod ibi notatur; et communiter pro hac parte allegatur forus, "Si.ls cavallers, de feudis"; et quod ibi notatur per Guillerum Iaffer».

¹² Les citacions referides a Rabassa deien: «Item istud iam fortius procedit de foro, de quo solum post publicationem datur facultas obitiendi et sententiandi in negotio ab ipso foro: En fer inquisitions, et in foro: La Cort, rubrica, De la Cort; ubi tenent aliqui foristae, ut habeo per dominum Generium Rabaça. [...] Nam multi sunt casus de foro, in quibus si procedat infamia, et privata sit facta denunciatio, etiam aliquando sine illa iudex inquirat, et illam privatus non prosequitur, et illam iudex fisco instante prosequitur ex officio, ut satis ut satis late diximus, merito iudex ex officio tali casu, tam ad offensam, quam ad deffensam, potest testes recipere».

autor igualment de diversos comentaris inclosos en les *Notæ ad foros Valentia*, quan amb ocasió d'una polèmica qüestió sorgida en les Corts iniciades en 1437, tot assumint la defensa dels arguments de la Corona, havia efectuat al·legacions que s'oposaven a la interpretació de Belluga, qui pretenia donar suport a les posicions del braç reial. En concret, aquests exigien que, prèviament a la votació en Corts del subsidi i dels furs, el rei complira l'obligació foral de resoldre els greuges comesos pels alts oficials reials, per via del nomenament dels preceptius inquisidors d'oficials (Belluga, en premsa: rúb. xxxv, cap. vii).

3. Una visió crítica lligada al nou humanisme

En definitiva, el jurista Pere Belluga (c. 1392-1468) es mostrava pràcticament sempre crític, en qualsevol circumstància, amb els furistes i la doctrina foral valenciana que s'havia anat conformant des de la creació del Regne de València i la promulgació dels furs valencians en 1238. El motiu, probablement a banda de la particular personalitat d'aquell doctor en lleis, l'hem de trobar en la seua formació i la seua postura de caràcter humanista, vinculades als nous corrents culturals i jurídics que s'irradiaven des de la península Itàlica a començaments del segle xv i que va fer seus al llarg de la seua carrera, com mostra clarament l'anàlisi global i sectorial de la seua principal obra conservada, l'*Speculum principis*.

BIBLIOGRAFIA

- BELLUGA, P. (en premsa): *Speculum principis*, ed. Manuel Vicent Febrer Romaguera.
- BENEYTO, J. (1935): *Per un índex d'escriptors "Super foris Regni Valentia"*, València, Vives Mora.
- (1936-1941): «Sobre las glosas del Código de Valencia», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 13, 150-165.
- BELLOMO, M. (1999): *La Europa del derecho común*, Roma, Il Cigno Galileo Galilei.
- CALASSO, F. (1954): *Medioevo del diritto. I. Le fonti*, Milà, A. Giuffrè.
- CALLÍS, J. (1556): *Margarita fisci*, Barcelona, Joan Guardiola.
- CARPINTERO, F. (1977): «"Mos italicus", "mos gallicus" y el humanismo racionalista. Una contribución a la historia de la metodología jurídica», *Ius Commune*, 6, 108-171
- (1980): «En torno al método de los juristas medievales», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 52, 617-642.
- CLAVERO, B. (1988): «"Amortizatio". Ilusión de la palabra», *Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno*, 17, 319-358.
- GUITARTE, V. (1986): *El pensamiento jurídico valenciano del siglo XIII al XIX. Aportaciones a su historia*, Castelló de la Plana, Fundació Balaguer Gonel, 1986.
- JACME, P. (1501): *Aurea practica congruis et necessariis libellis ordine dicenti collocatis*, Lyon, Jacques Sacon.
- JÀFER, G. (1936): *Declaracions fetes de duptes sobre los Furs nous*, ed. J. Beneyto: «Un Opúsculo jurídico de Jaffer», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XVII, 69-81.
- NERO, V. (1992): «Pedagogia e psicologia nel pensiero di Vives», *Ioannis Ludovici Vivis. Opera omnia. I*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Notæ ad foros Valentia*, Biblioteca Històrica de la Universitat de València, Ms. 205 i 208.
- PIANO MORTARI, V. (1976): *Dogmatica e interpretazione*, Nàpols, Jovene.
- SAUTEL, G. (1965): «Note sur la formation du droit royal d'amortissement (XIIIe.-XIVe. siècles)», *Études d'Histoire du Droit Canonique dédiées a Gabriel Le Bras*, París, Sirey, I, 689-704.
- VIEHWEG, T. (2007): *Tópica y jurisprudencia*, Madrid, Civitas.

BIONOTA**Manuel V. Febrer Romaguera**

Doctor en Història Medieval i en Dret Civil, és catedràtic de Geografia i Història de secundària, on imparteix docència. És autor d'un centenar d'articles i d'una vintena de monografies sobre la història dels mudèjars, la història de la Universitat de València, la història local i comarcal de la Ribera i la història del dret i les institucions forals valencianes. Ha rebut diversos guardons, com el Premi d'Investigació Ciutat de Silla o el de Picanya, i és cronista oficial de la vila d'Alcàsser.

Els orígens i el desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València

LAURA PERIS BOLTA (laupebol@alumni.uv.es)
Universitat de València

1. Introducció

La Generalitat Valenciana ha commemorat recentment els seus sis segles d'història. La celebració de l'efemèride, amanida per l'excepcionalitat de la xifra, ha permès rescatar de l'oblit historiogràfic una institució clau per a entendre la complexitat de la història dels valencians i de les valencianes. Lentament, i seguint l'estel de puntuals però admirables treballs d'investigació publicats en els darrers temps, comencem a albirar la profunditat real d'aquella inicial Generalitat valenciana, la Diputació del General del Regne de València, tan diferent —fins i tot en el nom— a l'actual. El present article intenta aportar un poc de llum al moment de la seua institucionalització en el segle xv, amb l'objectiu d'entendre quin fou el paper de la Diputació del General envers la societat valenciana de la baixa edat mitjana.

Per a fer-ho, en primer lloc ens remetrem als orígens de la Diputació i a la seua evolució fins a consolidar-se com a institució permanent. Igualment, identificarem les particularitats que va adquirir en el moment del seu naixement, així com l'esquelet de la seua estructura atributiva, per tal de comprendre, d'una banda, el funcionament intern de la institució i la seua influència externa una vegada ja consolidada i, d'altra banda, quines funcions va adquirir *de facto* amb el pas del temps.

2. Els orígens de la Diputació del General del Regne de València

Els orígens de la Diputació del General del Regne de València s'han d'entendre en el context del canvi de política financera que es va donar al llarg de la baixa edat mitjana en alguns Estats de l'Europa medieval (Stasavage, 2011). En el marc d'unes guerres cada vegada més oneroses i llargues, a partir del segle xiv va tindre lloc un increment de les exigències reials, perquè els tributs i les rendes feudals que conformaven els recursos de la monarquia ja no eren suficients per a afrontar les urgències dels conflictes bèl·lics. Aquesta situació es va concretar en dues vies d'acció arreu d'Europa, amb importants mostres de precocitat en els territoris de la Corona d'Aragó. En primer lloc, es va produir la generalització de les càrregues fiscals a tots els habitants de cada entitat política, i no solament als vassalls directes del rei; i, en segon lloc, les institucions municipals van destacar com a agents recaptadors d'aquella nova i eixamplada fiscalitat. D'aquesta manera, va tindre lloc el naixement d'una fiscalitat d'àmbit general, coneguda amb el nom de «fiscalitat d'Estat», que es va desenvolupar durant el segle xiv de la mà de les Corts, amb la creació d'impostos sobre el consum per a satisfer les demandes del rei (Sánchez Martínez, 1995; Furió i Sánchez Martínez, 1996; García Marsilla, 2002; García Marsilla, 2006).

Quan la Corona d'Aragó es trobava immersa en la guerra amb Castella (1356-1369), aquesta responsabilitat fiscal va ser assumida per les Corts de 1362-1363, data comunament acordada per la historiografia com la del naixement de la Diputació del General —no la seua oficialització com a institució permanent, sinó l'origen del que posteriorment esdevindria— (Muñoz Pomer, 1987). Aquelles Corts van acceptar gestionar el donatiu atorgat al rei incorporant-hi un nou recurs fiscal: l'impost de les generalitats. Ja existia l'antecedent de comissions designades per les Corts per a fer complir els seus propis acords en matèria fiscal, però en un context bèl·lic tan extens i exigent, les Corts van saber aconseguir, en negociació amb la Corona, una sèrie de drets: ara no solament estarien encarregades de la recaptació fiscal, sinó també de l'administració posterior (Baydal, 2011). Aquestes comissions reberen el nom de *diputacions* —i en serien tres: l'aragonesa, la valenciana i la catalana—, les quals donaren lloc posteriorment a les Diputacions del General —en referència a la globalitat d'estaments que unia— o, en el cas concret dels valencians, la Diputació del General del Regne de València.

La institució també va acabar rebent el nom del principal impost que gestionava, anomenat *generalitat* perquè l'impost no reconeixia cap exempció personal, ja que ni tan sols el rei podia resultar, de dret, exempt de pagar les generalitats, com sí que ocorria amb altres impostos. En concret, inicialment les generalitats gravaven la importació i l'exportació de mercaderies al Regne de València, així com el consum d'aquestes en el seu interior. Les tarifes podien variar en el temps i entre si segons l'activitat i el tipus de productes, els quals s'agrupaven en capítols en funció de la recaptació i l'afinitat. Després d'un procés que va abastar diversos anys, les generalitats es van concretar durant el segle xv en deu capítols: l'impost sobre l'exportació de llana esquilada o encara per esquilar; de tints, d'espècies, de peix i de cendra; de diverses teles i mercaderies del regne; de pells d'animals, com el cuir o les pells de bestiar de llana; de la fusta i del vi; de l'arròs blanc i vermell; de les pells ja tractades per pellissers; de plata, nova o treballada; de la sal; i, finalment, l'impost del *tall del drap* sobre la fabricació, venda i exportació d'alguns teixits, en primer lloc, a València, en segon lloc, a Oriola i Guardamar i, en tercer lloc, a totes les ciutats, viles o alqueries restants. El tall del drap carregava la venda de teles de seda, llana, lli, cotó, cànem i or, entre altres, així com la seua fabricació per a la venda posterior, la seua importació o exportació (Camarena, 1955; Muñoz Pomer, 1987; Muñoz Pomer, 2013).

Per a portar a terme un cobrament eficient dels impostos es va establir una divisió territorial del Regne de València en dos quarts generals, el de Tramuntana o Llevant, i el de Ponent, separats pel riu Xúquer. Cada un d'aquests es va dividir al seu torn en quarts al voltant de les principals ciutats i els seus termes, els quals estaven a càrrec d'un funcionari de la Diputació, que rebia el nom de subdelegat dels administradors. Així, a mitjan segle xv podem trobar el subdelegat d'Alzira, el de Xàtiva, el de Sogorb, el de Vilafermosa o el de Dénia, entre altres. La seua funció consistia a supervisar la recaptació d'impostos, generalment a càrrec d'un arrendador, és a dir, un comprador que havia adquirit de la Diputació el dret d'administrar determinats tributs durant el temps que estipulara el contracte. Aquesta transacció se solia fer mitjançant subhasta i generalment tenia lloc al voltant de la Llotja de València. En els casos en què la subhasta fracassava i no es trobava cap comprador, eren els mateixos subdelegats dels administradors qui portaven a terme el cobrament dels impostos (Muñoz Pomer, 1987).

La recaptació dels donatius reclamava la necessitat de procediments fiscals consistents i les generalitats o drets del General van sumar-se a altres sistemes de recaptació com ara el compartiment, que consistia en el repartiment entre els tres braços de la recaptació del donatiu concedit al rei. Tanmateix, ben aviat es va evidenciar que la càrrega fiscal total era insuficient i que el grau d'exigència reial requeria urgentment la introducció d'un nou tipus de finançament. La solució va vindre amb l'emissió de deute públic. Amb els violaris, i sobretot amb els censals, les institucions de sobte es van trobar capacitades per a avançar capital al monarca en un termini de temps molt més reduït. Així, el que va començar com una solució de caràcter temporal va acabar esdevenint un pilar fonamental de l'economia estatal i privada valenciana (Furió, 1999; García Marsilla, 2002; García Marsilla, 2006).

3. La consolidació de la Diputació del General: l'estructura interna i el deute públic

Entre els anys 1403 i 1418 la Diputació del General del Regne de València va abandonar el seu estatus de comissió temporal de les Corts per tal de conformar en si mateixa una institució independent i de caràcter permanent que defugia el control reial (Muñoz Pomer, 1987). En concret, en les Corts de 1404 va adquirir l'esquelet de la seua estructura interna i les consegüents funcions que els nous càrrecs comportaven, mentre que en les Corts de 1418, ja en el regnat d'Alfons el Magnànim, va assolir la seua institucionalització permanent. El 22 de març de l'any 1418 els estaments del Regne de València, reunits en el convent de Sant Doménec, elegiren els sis primers diputats de la Diputació del General permanent: Hug de Llupià, bisbe de València, Romeu de Corbera, mestre de Montesa, Alfons d'Aragó, duc de Gandia, el cavaller Lluís Carbonell, el ciutadà de València Bernat Joan, i Bernat Costejà, veí d'Alzira (Ferrer i Urzainqui, 2007). Aquella estructura, dos diputats per estament, es mantindria inalterable fins la dissolució de la institució amb el Decret de Nova Planta l'any 1707 (Villamarín, 2005).

El caràcter permanent de la Diputació del General va arribar amb l'atribució feta als diputats d'elegir de manera automàtica, en el marc del nomenament dels oficials de la Generalitat, els seus successors per a la següent legislatura, un instrument essencial per a garantir la continuïtat temporal de tota la institució. Atés que la durada de l'exercici dels diputats era de tres anys, la institucionalització de la Diputació es va fer oficial l'any 1422, amb l'elecció de la segona sisena de diputats. Quedava així la gestió de la Diputació del General en les seues pròpies mans —de dret, legitimada permanentment— i començava a rodar el que seria una vida institucional particularment llarga.

De fet, amb la institucionalització de la Diputació, va sorgir la necessitat d'una seu pròpia i l'any 1421 els diputats llogaren dues habitacions d'una casa situada al carrer dels Cavallers de València. L'immoble, que es compraria sencer l'any següent, estava registrat a nom de Jaume Desplà, arxiver de l'Arxiu Reial del Real i escrivà de sala del Consell Municipal. A finals de segle, el 1481, es va adquirir també la casa contigua, que donava a l'actual plaça de Manises, i que contindria l'arxiu de la institució —que fins llavors mancava de seu—, la nova escrivania i l'escala de pedra de Pere Comte —que a principis del segle XVI seria reformada per Joan Corbera— i la capella. En els anys posteriors es van produir les reformes i la decoració de les grans sales, així com l'adquisició de nous immobles que finalment conformarien la reconeguda imatge de la Generalitat Valenciana

actual, present en l'imaginari col·lectiu dels valencians i les valencianes de hui en dia (Martínez Aloy, 1920).

D'altra banda, per a poder extraure una imatge global de les funcions de la Diputació del General del Regne de València quan ja era una institució consolidada, convé observar-ne l'estructura interna. D'aquesta manera, s'hi poden detectar les funcions de la institució donades per dret, així com les que es van assumir *de facto*, que van ser les que posteriorment originarien, per exemple, una funció de representativitat política dels interessos dels valencians.

En aquest sentit, una vegada entrat el segle xv, la Diputació del General del Regne de València, de la mateixa manera que les seues homòlogues contemporànies, es trobava conformada per un cos d'oficials que desenvolupaven individualment l'exercici i funcions globals de la institució (Sesma, 1977; Sánchez de Movellán, 2004; Castillo del Carpio, 1993; Castillo del Carpio, 2013). Com ja s'ha assenyalat, aquest engranatge orgànic i administratiu havia anat mudant prèviament amb el temps i havia convertit les primeres diputacions temporals de raó fiscal i financera en una institució permanent consolidada a partir de les Corts del 1418. Caldria destacar, per tant, que, com altres atribucions de la mateixa institució, la seua estructura és més una conseqüència directa del quefer de les comissions que l'originaren i de les necessitats que aquestes detectaren, que d'una planificació sorgida del no-res.

Així, en primer lloc, en el cim de la jerarquia es trobaven els sis diputats, els quals constituïen la màxima autoritat en l'administració del General, una autoritat que es traduïa en la independència respecte d'altres poders i que atorgava credibilitat als diputats i a la institució. La seua funció principal era la mateixa que la de la Diputació en el moment de la seua institucionalització: el control i l'administració del donatiu al rei. Era responsabilitat dels diputats que les quantitats atorgades al monarca li foren lliurades en el termini establert. Ultra això, una vegada celebrades les Corts del 1418 i posteriorment les del 1428, els diputats van anar guanyant més atribucions, fins que es van consolidar com el grup executiu de la institució.

Concretament, per a portar a terme la seua tasca principal i complir amb els serveis econòmics concedits al monarca, els corresponia autoritzar les despeses corrents de la Diputació del General i aprovar les transaccions financeres i econòmiques necessàries, com ara les emissions de censals i les operacions creditícies. En segon lloc, tenien l'obligació de designar els oficials subordinats —el síndic, l'assessor i l'escrivà—, així com establir-ne els salaris ordinaris. Per últim, tenien competència sobre els impostos de les generalitats per a arrendar-los, exigir-los per qualsevol via i procediment, especialment envers els morosos fiscals i estafadors, així com per supervisar-ne la recaptació, ja que comptaven, per acte de Cort, amb la jurisdicció privativa sobre els béns del General.

Els diputats eren sempre sis homes, dos en representació de cada braç i elegits en funció de criteris diferents. Els dos diputats del braç reial eren escollits per separat, un en representació de la ciutat de València, i l'altre pels jurats de la ciutat o vila reial a la qual li corresponguera durant aquell trienni. Els diputats del braç militar, juntament amb la resta d'oficials, eren seleccionats mitjançant el sistema de sac i sort, i en el cas dels diputats i dels jutges comptadors solia correspondre un membre per l'alta noblesa i un per la baixa noblesa. Finalment, els diputats del braç eclesial eren elegits pels diputats ixents del

mateix braç, amb un repartiment usual d'un diputat per al clergat secular i un per al clergat regular. Si un dels diputats no podia assistir a alguna reunió, podia fer cessió del càrrec a un substitut per a l'esdeveniment concret. Si l'absència es prolongava en el temps, el substitut podia acabar cobrant el salari en lloc del diputat elegit i, en casos de causa major o absència determinant, ser elegit com a nou diputat fins al final de la legislatura (Castillo del Carpio, 2013).

Seguint els diputats en ordre de jerarquia, es trobava el cos d'oficials de la Diputació del General del Regne de València. Entre aquests hi havia els administradors, un per cada braç, que tenien la potestat jurisdiccional al si de la Diputació i s'encarregaven de jutjar i fer resoldre totes les qüestions que sorgiren al voltant de les generalitats. Comptaven amb l'ajuda dels subdelegats dels administradors, elegits per a exercir la justícia en primera instància en matèria de la fiscalitat del General i supervisar l'arrendament de la recaptació dels impostos de primera mà, ja que situaven la seua residència als quarters de les ciutats principals. La seua presència per tot el territori del Regne de València va variar al llarg del segle xv. El 1425, per exemple, els administradors comptaven amb subdelegats a Morella, Vilafermosa, Onda, Borriana, Sogorb, Morvedre, Alzira, Xàtiva, Gandia i Oriola. Vint-i-cinc anys després, el 1450, només a Ademús, Vilafermosa, Sogorb, Alzira, Penàguila, Dénia i Coentaina.

Per a desenvolupar amb correcció la seua tasca, la Diputació proveïa els administradors, entre d'altres, de segells oficials i d'un lloc on establir el tribunal d'aquesta a València. Amb el pas del temps, la potestat jurisdiccional dels administradors al si de la Diputació xocaria amb l'autoritat dels diputats, uns xocs que arribaren fins a finals del segle xvi, quan, en les Corts del 1585, es va prohibir explícitament la intervenció dels diputats en els juís de les causes de frau que oficiaven els administradors (Mora de Almenar, 1625).

El cos d'oficials de la Diputació del General comptava també amb tres clavaris, encarregats de la gestió de les finances de la institució. Eren els receptors dels ingressos i portaven a terme els pagaments —tots els comptes anaven al seu nom propi i escrivien els comptes en primera persona—, dels quals duïen el compte en llibres de clavaria on desglossaven l'exercici d'un any en dates i rebudes, és a dir, en despeses i ingressos. A cada un dels tres braços de les Corts li corresponia un clavari, però a principis del segle xv es va evidenciar que el clavari del braç reial efectuava en la pràctica l'exercici diari de les competències del càrrec. Per aquesta raó, se'l va acabar nomenant «clavari rebedor de les pecúnies del General»; es van formalitzar de dret les seues atribucions, es concentraren en la seua persona les funcions de tota la clavaria i els clavaris del braç nobiliari i el braç eclesiàstic passaren a tindre un càrrec de caràcter nominatiu, fins que van desaparèixer. La importància de les atribucions del clavari per al correcte funcionament de la institució es reflectia en el seu salari: a mitjan segle xv, el clavari del braç reial o clavari del General cobrava 1.500 sous per l'exercici del càrrec, mentre que els diputats en cobraven 1.000.

La documentació que creava el clavari, tant els albarans com els llibres de clavaria, era sotmesa periòdicament a l'escrutini dels jutges comptadors, o comptadors del General. Fiscalitzaven la comptabilitat, examinant els comptes quadrats pel clavari i marcant en la documentació totes aquelles observacions que consideraven. En aquest sentit, tenien la potestat d'impugnar pagaments o cobraments si ho trobaven pertinent. Finalment, igual que els diputats, els jutges comptadors també n'eren sis, dos per cada braç (Castillo del Carpio, 2013).

En un nivell per davall d'aquesta primera línia es trobaven els oficials subalterns, que no disposaven del poder de decisió dels anteriors però eren igualment importants i necessaris per al funcionament de l'administració. També es diferenciaven dels primers perquè eren elegits directament pels diputats i l'exercici del seu càrrec era vitalici. Així, en aquest segon nivell d'oficials hi havia, en primer lloc, els escrivans de la Diputació, que s'encarregaven de deixar constància de tot procediment o acció que tenia lloc al si de la institució, mitjançant l'elaboració dels llibres d'actes, els llibres de clàvia, els contractes, la redacció de la correspondència i un llarg etcètera. A principis del segle xv hi havia dos escrivans: l'escrivà dels diputats i l'escrivà dels administradors, però al llarg del segle acabà per haver-n'hi solament un: l'escrivà del General. Aquest oficial, que solia ser un notari, podia cobrar fins a 800 sous anuals com a salari base, més un salari extraordinari que alguns anys podia arribar fins a 500 sous més, en concepte de lletres missives per causes sobrevingudes dirigides al rei, altres Diputacions o càrrecs estrangers, per posar-ne només alguns exemples (Muñoz Pomer, 1987; Castillo del Carpio, 2013).

Al costat dels escrivans es podia trobar també l'assessor de la Diputació del General. L'assessor, o advocat, assistia la institució en matèria jurídica i legal. En aquest sentit, un exemple del caràcter vitalici del càrrec fou el de Gabriel de Palomar, qui durant la primera meitat del segle xv, des del 1422 fins al 1450, va ser l'assessor de la Diputació del General, el segon en ordre cronològic des de la seua institucionalització.

Per últim, tancaven el cos dels oficials els porters de la Diputació del General, les funcions dels quals sovint es compartien amb els verguers i fins i tot es van arribar a confondre en algun exercici. El seu treball consistia fonamentalment a complir o fer complir els encàrrecs menors que els diputats o altres oficials majors els encomanaven. Aquests encàrrecs solien incloure des de la compra de materials per a algun servei a la Diputació fins al lliurament de missatgeria oficial o l'acompanyament d'algun càrrec que es desplaçava en representació de la Diputació, motiu pel qual tenien també la facultat d'administrar els diners del General —sempre amb la supervisió del clavari— (Castillo del Carpio, 2013).

Més enllà del cos d'oficials que constituïa el gros del funcionariat de la Diputació del General, la institució comptava amb contractacions extraordinàries però de caràcter recurrent, que es repetien exercici rere exercici. Aquests oficis amb vinculació freqüent a la Diputació del General del Regne de València eren diversos. D'una banda, els dedicats a les tasques auxiliars d'oficials de la institució, com eren els porters de caràcter extraordinari —els quals s'encarregaven de faenes molt concretes encomanades pels diputats o altres oficials de la institució, com ara el pagament d'alguns contractes puntuals o l'acompanyament d'oficials fora de València— i els notaris escrivans, qui habitualment ajudaven l'escrivà del General fent-se càrrec de l'escriptura de llibres sencers —potser un treball massa ardu per a compaginar-lo amb el treball diari de l'escrivà del General— o confeccionant documentació molt concreta, de caràcter extraordinari o elaborada en altres ciutats més enllà del Cap i Casal.

D'una altra banda, també hi havia l'hoste de correus, encarregat de fer arribar les missives dels diputats valencians als receptors pertinents mitjançant la subcontractació de correus o troters i de rebre les missives dirigides a la institució —motiu pel qual generalment l'hoste de correus era també un hostaler— i, així mateix, també treballaven recurrentment per a la Diputació diferents corredors, que durant el segle xv solien ser corredors d'orella

o corredors cridadors. Els primers feien d'intermediaris entre la Diputació del General i les altres parts en cas d'una compravenda o préstec; els segons també eren coneguts com a corredors de coll, ja que s'encarregaven de les subhastes i crides relacionades amb les compres i les vendes. A més a més, aquests corredors de coll sovint també exercien de corredors de trompeta, ja que convocaven les subhastes amb el toc d'aquell instrument; en relació amb açò, ens trobem amb un llinatge de corredors de trompeta de la Diputació perpetuat en l'ofici —una pràctica comuna en moltes altres institucions— en el cas concret de la família Artús, que el 1425 tenia com a trompetes Llorenç i Ramon Artús, mentre que vint-i-cinc anys després hi exercia el mateix ofici Miquel Artús.

Finalment, l'activitat diària de la Diputació del General s'acabava per conformar amb la contractació de comerciants i artesans de la ciutat de València per a encàrrecs puntuals, com ara llibreters per a aconseguir tinta, pergamins o lligaments de llibres, apotecaris per a obtindre cera, botiguers per a aconseguir paper, sabaters per al calcer dels oficials, obrers per a arreglar els desperfectes del palau o, fins i tot, un fuster que el 1450 era contractat per a fer els cadafals del Corpus pagats per la institució.

En aquest sentit, la Diputació del General del Regne de València va anar durant el segle XV molt més enllà de les funcions inicialment atribuïdes als membres que la integraven, ja que va assolir un major grau de complexitat gràcies a dos factors principals. D'un costat, la funció de representativitat política que la institució va anar adquirint al llarg de la centúria —manifestada, per exemple, en les actes de les reunions o les relacions epistolars que mantenia— va sobrepassar en moltes ocasions l'àmbit estricte de la Diputació, una prova del fet que els diputats disposaven d'una certa influència i presència en la societat valenciana del moment. En concret, la representativitat de la Diputació era una cara més d'un panorama polític i social complex en què les Corts o el Consell municipal de València també exercien un paper important. En tot cas, l'afirmació que la Diputació del General podia arribar a representar els interessos del Regne de València no és desgavellada si la situem en el context adequat, és a dir, en relació amb les altres institucions o agents polítics de la realitat medieval.

D'una altra banda, l'emissió de deute públic per part de la Diputació del General va permetre que la institució acabara esdevenint un dels tres caps principals de les finances de l'Estat, al costat de la ciutat de València i en menor mesura de la Batlia General (Furió, 1999; López Rodríguez, 2001; García Marsilla, 2006). Fonamentalment, l'entrada en el mercat del crèdit per part de la Diputació es va fer mitjançant els censals. El censal consistia en una renda, normalment en capital metàl·lic, que es rebia al llarg del temps a canvi del lliurament immediat d'una quantitat superior de diners. El prestador comprava el dret a rebre una renda anual per part del prestatari, qui es trobava en necessitat d'una quantitat concreta de sous, la qual ingressava en concepte de la compra.

En el cas de la Diputació del General del Regne de València, com que per a satisfer el donatiu del rei es necessitaven capitals líquids amb urgència, es produïa un endeutament a perpetuïtat amb persones concretes que donaven al moment les quantitats necessàries. En aquest sentit, era a perpetuïtat perquè el deute solament es podia cancel·lar si la Diputació retornava en un sol pagament la quantitat inicialment prestada —cosa molt improbable— i fins que no ho fera la institució restava obligada a pagar un interès anual, conegut com a pensió de censal, que va arribar a constituir una mena de renda per a l'oligarquia del regne.

En conseqüència, si bé era cert que així, amb les quantitats rebudes, es podien satisfer les exigències reials immediatament, també ho era que encara restaven per pagar, any rere any, els interessos dels nous deutes adquirits. Per aquest motiu la institució es va veure obligada a emetre nous censals per a pagar els interessos dels anteriors i així consecutivament, fins que a finals del regnat d'Alfons el Magnànim tres quartes parts de les despeses totals de la institució es destinaven ja a satisfer el deute amb els censalistes.

És menester, però, incidir en la idea que l'existència d'aquest deute sobrevingut, que historiogràficament ha conduït a considerar la Diputació del General com una institució insolvent, en realitat no reflectia una situació tan descontrolada ni d'una gravetat tan patent com s'ha percebut de manera tradicional. En efecte, la Diputació es trobava endeutada, com ho estaven altres institucions del moment, però el deute no l'anul·lava com a institució, sinó que la va convertir en un òrgan emissor de deute públic a escala molt notable. De fet, en la mentalitat baixmedieval, al deute no sempre se li associava una càrrega negativa potent, com sí que es pot fer en l'actualitat, sinó que formava part de la quotidianitat (García Marsilla, 2002). En aquell marc cognitiu que es trobava a cavall entre la mercantilització de la societat i les arrels feudals, el censal conjugava el concepte de renda, fonamentalment feudal, amb el de préstec, tan vinculat a la usura i tan condemnat per alguns religiosos. És a dir, que va suposar una adaptació als nous temps sense la recança dels vells. No s'entén sinó l'èxit absolut del censal com a recurs habitual i transversal en la societat valenciana, que va arribar a ser entès com una manera de mantindre segur part del patrimoni familiar i que aquest, amb el temps, arribara a generar algun benefici (Furió, 1999). En aquell context, la Diputació del General va ser acceptada amb total confiança per part del mercat del crèdit, una cosa que indica la gestió conscient i responsable dels seus oficials, la qual al seu torn millorava les condicions de la institució respecte del mercat del crèdit, sobretot a l'hora de carregar nous censals.

Tot i així, també convindria destacar que entre els censalistes amb els quals estava endeutada la Diputació hi havia un notori nombre d'oficials de la mateixa institució, per la qual cosa és lògic pensar que la gestió responsable del deute per part dels oficials implicava al seu torn la satisfacció de les seues pròpies rendes personals i que la motivació de la primera vinguera donada per la segona. En conseqüència, es pot concloure que, tot buscant la seua supervivència, la Diputació del General va cobrar la suficient importància com a font d'ingressos de l'oligarquia urbana i nobiliària de València com perquè aquesta acabara ocupant el seu organigrama. Per tant, no és difícil deduir que en realitat la institució no estava solament al servei de la Corona, sinó que també era un instrument al servei dels interessos oligàrquics (Sáiz, 2008; Bernabeu, 2016).

En aquest sentit, l'emissió de censals va permetre a la Diputació del General ampliar la seua influència directa sobre la societat valenciana, així com estendre-la al llarg de la Corona d'Aragó. Per exemple, durant el regnat d'Alfons el Magnànim es podien trobar censalistes de València i ciutats properes —com Sagunt, Silla, Montcada o Godella—, d'altres ciutats i viles del regne —com Gandia, Castellfabib, Xàtiva, Corbera o Castelló de la Plana— o fins i tot d'indrets més llunyans com Barcelona i Sicília. A més a més, la transversalitat de l'espectre social i professional de l'emissió del deute públic es feia evident en el cos de censalistes de la Diputació del General, format per nobles com el duc de Gandia i altres membres de llinatges de l'alta noblesa, viudes apoderades, cavallers, donzells,

ciudadans, mercaders, artesans, metges, notaris, canonges, preveres, monges, llauradors o dones que es volien assegurar el futur a consciència. En tot cas, l'adquisició del deute públic de la Diputació es va concentrar fonamentalment en aquells més enriquits, ja que al cap i a la fi perquè es poguera percebre una pensió notable es requeria també l'aportació d'una quantitat important de capital, atés que la pensió de censal al Regne de València durant el segle xv solia ser d'un interès reduït, en comparació amb el d'altres territoris.

En relació amb tot això, l'emissió de deute públic a la Corona d'Aragó cobra importància si la contrastem amb el panorama europeu, ja que per exemple a Anglaterra, epítet del parlamentarisme, no va arribar fins molt més tard. De fet, la Corona d'Aragó fou un dels territoris pioners en l'emissió de deute públic, propi d'aquelles finances d'Estat que es desenvoluparen en la baixa edat mitjana i que acceleraren l'evolució i la sofisticació dels anomenats Estats moderns. Entendre açò permet situar la institució que ens ocupa en una nova perspectiva.

4. Conclusions

Al llarg del segle xv la Diputació del General del Regne de València, dotada d'una estructura interna que en garantia la perpetuació i el bon funcionament, es va consolidar com a institució permanent encarregada d'administrar una important càrrega fiscal del Regne i d'emetre deute públic a una escala considerable. Aquest caràcter permanent es va assolir amb l'objectiu d'evitar-ne el control reial i d'adquirir més autoritat política, com de fet va succeir. Tot plegat, la Diputació del General formava part d'un mateix sistema de construcció d'un Estat políticament i institucionalment plural, propi de la Corona d'Aragó i similar a altres experiències com la d'Anglaterra, en contraposició amb el centralisme absolutista d'altres territoris com Castella i França.

És, per tant, innegable que la Diputació del General va constituir un instrument molt valuós per al monarca i per a les finances d'un Estat en el qual les elits estamentals complien un important paper polític i econòmic. També ho va ser, de fet, per a aquella oligarquia, especialment l'oligarquia urbana, que a mitjan segle xv ja emprava també la institució per a enriquir-se, mantindre a bon recer el patrimoni propi i poder engreixar el seu currículum polític.

BIBLIOGRAFIA

- BAYDAL, V. (2011): *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al Regne de València (c. 1250 – c. 1365)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral.
- BERNABEU, S. (2016): «L'oligarquia municipal de la ciutat de València durant el Regnat d'Alfons el Magnànim i Joan II (1416-1479)», Iradiel, P., G. Navarro Espinach, D. Igual i C. Villanueva (coords.), *Identidades urbanas Corona de Aragón-Italia. Redes económicas, estructuras institucionales, funciones políticas (siglos XIV-XV)*, Saragossa, Pressas de la Universidad de Zaragoza, 93-113.
- CAMARENA, J. (1955): «Función económica del General del Regne de Valencia en el siglo xv», *Anuario de historia del derecho español*, 25, 529-542.
- CASTILLO DEL CARPIO, J. M. (1993): *La Diputación de la Generalidad Valenciana en un periodo de crisis (1510-1527)*, València, Universitat de València, tesi de llicenciatura.

- CASTILLO DEL CARPIO, J. M. (2013): *La Generalitat Valenciana durante el siglo XVI: su estructura burocrática, sus competencias y sus hombres*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- FERRER, R. i URZAINQUI, S. (eds.) (2007): *Libre de diverses ordinacions fetes per los diputats del General del Regne de València*, València, Generalitat Valenciana.
- FURIÓ, A. (1999): «Deuda pública e intereses privados. Finanzas y fiscalidad municipales en la Corona de Aragón», *Edad Media: revista de historia*, 2, 35-80.
- FURIÓ, A. i M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (1996): «Fiscalidad y sociedad en la baja edad media», *Noticario de historia agraria: Boletín informativo del seminario de historia agraria*, 11 (6), 187-189.
- GARCÍA MARSILLA, J. V. (2002): *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- GARCÍA MARSILLA, J. V. (2006): «Avalando al rey. Préstamos a la Corona y finanzas municipales en la Valencia del siglo XV», *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (2001): «Hisenda reial i comerç en el Regne de València en l'època del Magnànim», *Recerques*, 43, 129-161.
- MARTÍNEZ ALOY, J. (1920): *La Casa de la Generalitat del Regne de València*, València, Editorial Valenciana.
- MORA DE ALMENAR, G. R. (1625): *Volum e recopilació de tots els Furs e actes de Cort que tracten dels negocis y affers respectants a la Casa de la Deputació y Generalitat de la Ciutat y Regne de València, en execució del Fur 83 de les Corts del any MDCVIII*, València, Felip Mey.
- MUÑOZ POMER, M. R. (1987): *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana.
- MUÑOZ POMER, M. R. (2013): «La consolidación de la Generalidad Valenciana: élites y deuda pública», M. I. Falcón (coord.), *El compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragossa, Ibercaja – Gobierno de Aragón, 560-570.
- SÁIZ SERRANO, J. (2008): *Caballeros del rey: Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. (1995): *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII–XIV)*, Vic, Eumo editorial - Universitat de Girona - Estudis Universitaris de Vic.
- SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, I. (2004): *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya - Institut d'Estudis Catalans.
- SESMA MUÑOZ, J. Á. (1977): *La Diputación del Reino de Aragón en la época de Fernando II: (1479-1516)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- STASAVAGE, D. (2011): *States of credit. Size, power and the development of European politics*, Princeton – Oxford, Princeton University Press.
- VILLAMARÍN, S. (2005): *La Generalitat valenciana en el siglo XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.

BIONOTA

Laura Peris Bolta

És graduada en Història per la Universitat de València i compta amb els màsters de la mateixa universitat en Història de la Formació del Món Occidental i en Patrimoni Cultural. Amb el treball de final de màster del primer va començar l'estudi de la Diputació del General del Regne de València durant el segle XV, investigació que ha anat creixent fins a constituir el tema central de la seua tesi doctoral, iniciada recentment i que engloba una perspectiva financera i política de la institució, a més de la fiscal, en relació amb la construcció de l'Estat i l'emissió de deute públic. Es troba interessada, a més, en l'estudi dels sentiments identitaris i la història de gènere.

La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle XVII

SERGIO VILLAMARÍN GÓMEZ (sergio.villamarin@uv.es)
Universitat de València

«Con que no puede recaer duda en la observancia de juntarse con expreso consentimiento de su Magestad, y muy en su servicio; pues por este medio les ha conseguido, y consigue; pues, aunque no tenga tan cabal representación del Reino como en las Cortes, tiene esta forma de juntarse la necesaria para tratar, y resolver quanto no se oponga a los fueros». Aquestes paraules de Llorenç Mateu i Sanz (1677: 126-127), publicades en el seu conegut tractat sobre la celebració de les Corts valencianes, ens informen d'una realitat consolidada i assumida l'últim quart del segle XVII: els estaments valencians, transsumpte dels braços que vertebraven i representen la societat en la litúrgia de les Corts, es reunien també fora d'elles amb la suficient legitimitat per a abordar, i decidir, sobre qualsevol assumpte no contrari als Furs. De fet, al fil de l'abast i dimensió de la dita activitat, es va desenvolupar, tant en la realitat foral com en la historiogràfica, un particular debat per contrastar el seu paper com a agent polític davant el de l'altra administració regnícola representativa, la Generalitat, Diputació del General o Diputació de Corts. En conseqüència, van ser freqüents les disputes entre les dues per la titularitat de la dita representació, unes controvèrsies fonamentalment simbòliques, ja que durant la segona meitat del segle XVII la situació es trobava clarament decantada *de facto* en favor dels estaments (Villamarín, 2016a), però que van tenir un clar reflex en la historiografia del moment, dividida entre partidaris d'una o de l'altra institució com a estandard polític del regne (Giménez Chornet, 1993a).

Recentment, les postures al voltant d'aquest conflicte institucional s'han matisat sensiblement. D'una banda, la indefugible presència de les reunions estamentals en la vida del regne a partir del segle XVI feia indefensable mantenir la seua exclusió com a protagonistes polítics. D'una altra, la impossibilitat de sostenir un criteri unívoc sobre la preeminència d'una o dels altres al llarg d'un període d'uns quants segles ha contribuït a diluir afirmacions categòriques o solucions excoients. A més a més, la realitat de l'exercici d'aquestes funcions polítiques demostra que les dues institucions actuaven juntes, tot i que amb papers diferents i amb diverses responsabilitats en l'exercici de la dita representativitat (Villamarín, 2005: 37 i ss). El debat s'ha enriquit enormement en desviar el focus del protagonisme en la representació per a centrar-se en la seua utilitat i eficàcia davant una monarquia en indubtable expansió com a organització política, administrativa i jurisdiccional (Benítez Sánchez-Blanco, 2010-2011), com ara veurem.

1. Els estaments i l'activitat política fora de Corts

Què eren i com funcionaven els estaments? Els estaments no eren altra cosa que els braços de les Corts quan aquestes no es trobaven reunides. La seua composició, per tant,

estava directament marcada pel reconeixement de la participació en aquestes. Trobem tres braços a València: nobiliari o militar, eclesiàstic i reial, que es tradueixen en els tres estaments les assemblees dels quals, tant les pròpies com les conjuntes, constitueixen l'objecte de les presents pàgines.

El més important, tant per nombre de membres com per influència, ja que possiblement les seues assemblees van ser l'espoleta que va activar les de la resta, era el nobiliari. Després de quasi cent anys de disputes al voltant de la seua participació en les Corts i, per consegüent, del seu paper en el regne valencià, el segle XIV va portar estabilitat a l'estament i amb aquesta una mínima organització que responia als problemes que el seu elevat nombre i dispersió geogràfica provocaven (Baydal, 2107: 152). També va ajudar en la seua ordenació l'obligació de repartir les càrregues municipals, com ara l'elecció del representant nobiliari en la Junta de Murs i Valls de la capital (Llop, 1676). Així doncs, no van tardar a comptar amb un síndic que exercia de portaveu davant els tribunals en moments de conflicte —individual o col·lectiu— amb qualsevol altre dels agents polítics o socials del regne. A més, l'augment dels assumptes va atraure més personal i a finals del mateix segle XIV ja es poden trobar sotssíndics i advocats al seu servei. La seua remuneració obligava a recaptar contribucions, que al seu torn, demanaven examinadors de comptes, que completaven una estructura organitzativa reduïda però suficient (López Rodríguez, 2005: 60). Partint d'aquesta estructura, les reunions entre els seus integrants per a abordar les qüestions que els concernien no van tardar a arribar. Així, sense descartar la possibilitat d'assemblees anteriors, queda constància documentada d'aquestes des de 1488 (Giménez Chornet, 1993b: 260). A aquestes acudien tant nobles com cavallers o generosos amb dret a participar en Corts, en peu d'igualtat pel que respecta a veu i vot, si bé, lògicament, amb precedència dels primers. Per descomptat, a més de nobles, havien de ser naturals del regne, o haver obtingut la naturalització, i viure amb «la autoridad y decencia que pide el estado militar» (Mateu i Sanz, 1677: 97 i ss).

L'estament eclesiàstic presentava en les seues assemblees idèntica articulació a la mantinguda en Corts, a través de les veus que hi participaven. El seu nombre va anar variant des de la conquesta, fins a arribar a les dinou que finalment el van integrar en el segle XVII. L'última incorporació va tenir lloc el 1653 (Llop, 1676: 9-11)¹. En aquest sentit, l'Església valenciana es trobava representada per l'arquebisbe de València, el mestre de Montesa, el bisbe de Tortosa, el bisbe de Sogorb, el bisbe d'Oriola, el capítol de la catedral de València, l'abat de Poblet, l'abat de Valldigna, el comanador de Begís, el comanador de Torrent, el general de l'orde de la Mercé, el comanador d'Orxeta de l'orde de Sant Jaume, el comanador del Pes de l'orde d'Alcántara, l'abat de Benifassà, el prior de Sant Miquel dels Reis, el capítol de la catedral de Sogorb, el capítol de la catedral de Tortosa, el capítol de la catedral d'Oriola i el prior de la cartoixa de Valldecris. La seua pertinença a l'estament, concedida pel rei, estava determinada per la seua condició i la possessió de baronies o llocs en el regne, encara que no exclusivament. Així, en el cas dels capítols catedralicis s'hi afegia ser les "Iglesias Cathedralas Esposas de sus prelados" i ser tinguts per la representació de tot l'estat eclesiàstic de les seues diòcesis. Dels ordes militar es ponderava no només la

¹El sorteig dels càrrecs de la Diputació es realitzava entre les dinou veus eclesiàstiques esmentades: Arxiu del Regne de València, a partir d'ara, ARV, Generalitat, 2955, 25 de desembre de 1701.

possessió dels llocs de les seues comandes, sinó també la labor d'assessoria que en qüestions militars proporcionaven en moltes de les juntes (Memorial, 1690: 5 i ss).

Completaven la representació les viles de patrimoni reial, agrupades com a estament reial teòricament no privilegiat. La seua composició va anar variant des de les primeres convocatòries de Corts. Arribats al segle XVII, estava integrat per quatre municipis amb categoria de ciutats, València, Xàtiva, Oriola i Alacant, als quals seguien una sèrie de viles de primera, segona i tercera classe. Pertanyien a les primeres Morella, Alzira, Castelló de la Plana, Vila-real, Ontinyent i Alcoi; les de segona eren Borriana, Cullera, Llíria, Biar, Bocairent, Alpont, Peníscola, Penàguila, Xèrica, Xixona, la Vila Joiosa, Castielfabib i Ademús; i tancaven l'estament, com a viles de tercera classe, Caudete, Corbera, la Iessa, l'Olleria, Carcaixent, Benigànim, Algemesí, Callosa, Castelló de la Ribera, i Onda (Mateu i Sanz, 1677: 141-142). Tot i que no gaudien d'identificat estatus jurídic i la divisió de classes expressava aquesta disparitat, la distinció a penes es reflectia en el si de l'estament, en què la preeminència de la capital quasi igualava la resta en el seu conjunt i dissolia les diferències entre la resta de viles.² Així mateix, la seua condició d'estament no privilegiat només l'hem d'entendre respecte a l'Església i la noblesa, i no sobre la seua pròpia realitat com a tal. En aquest sentit, els seus integrants eren les minories governants dels consistoris, grups de rendistes encapçalats pels *ciudadans*, entre els quals no hi havia lloc per als segments menestrals i populars dels municipis, àmpliament majoritaris (Pérez García, 1989: 172; Arroyas, 1989: 52-28).³ Encara més, ni tan sols la condició de *ciudadà*, en certa mesura definitòria de la seua posició, igualava tots els integrants de l'estament, ja que els de la capital se situaven per damunt de la resta (Pérez García, 1989: 168 i 173).

Més enllà de la possibilitat de reunir-se per a abordar temes propis, el reconeixement legal i institucional dels estaments com a instàncies polítiques va arribar, possiblement, amb la creació de la Junta de Defensa de la Costa en 1528. Sorgida de la incapacitat de la monarquia per a defensar el litoral valencià dels atacs provinents del nord d'Àfrica, la seua creació atorgava als estaments la responsabilitat d'una parcel·la important del govern del regne, la seua defensa. Concebuda inicialment com una solució temporal, la Junta va acabar sent permanent després de les Corts de 1552, i va mantenir des de llavors la seua presència durant tota l'època foral. La seua composició estamental, tot i que amb presència virregnal, va ser ampliada i reduïda fins a establir-se en 36 membres —12 per estament— després de les Corts de 1645 (Muñoz Altabert, 2005: 175).⁴

² Mentre que la majoria acudia a Corts a través d'un dels membres de la corporació local —habitualment un dels jurats o el síndic—, València comptava amb una nombrosa representació. Si bé és cert que el nombre d'assistents per vila no era determinant en les votacions, aquest desequilibri va desembocar en un greu conflicte durant les Corts de 1645, atès que materialitzava la pretensió del consistori de València de representar la meitat del regne per si mateix, la qual cosa impedia cap acord sense el seu concurs (Guia, 1974: 73-74). Era aquesta una aspiració pretèrita de la seua elit ciutadana contestada per les viles reials en un acte de Corts de 1626, qüestionat clarament pels representants de València, que finalment el monarca es va negar a ratificar (Lario, 1973: 182-183).

³ Els mateixos ciutadans no dubtaven a al·legar el perill que comportava que els governs de les ciutats caiguera en mans plebees i durant el segle XVII es va produir un llarg conflicte jurídic entre el Consell i els mestres d'alguns oficis per la seua entrada en les bosses d'insaculats i, per tant, en el govern local, que va finalitzar amb l'exclusió definitiva d'aquests últims.

⁴ La junta creada per les Corts de 1528 no va tenir continuïtat fins a les Corts de 1547, en les quals es va tornar a optar per una junta estamental de 24 persones presidida pel virrei per a treballar en qüestions defensives. Mora de Almenar (1625: 255) informa de la creació de la Junta de la Costa en les Corts de 1552, composta en

Com a tal, va ser la responsable de sostenir i designar els alcaids dels districtes territorials, soldats de peu i de cavall de totes les torres i talaies que constituïen la defensa costanera valenciana, així com de vetlar pel seu estat, distribució i funcionament.⁵ A pesar que el seu naixement va suposar, teòricament, un enfortiment de les instàncies del regne, la decisió de constituir-la no va alterar en absolut els equilibris entre aquestes i la monarquia. La tutela militar dels estaments distava de suposar una alteració de l'*statu quo*, significant, ben al contrari, una garantia d'estabilitat política tant en el regne com per a la monarquia. No podem oblidar que consolidava els equilibris assolits després de la revolta de les Germanies, en la qual els estaments es van oposar a uns estrats menestrals que, armats amb l'aquiescència reial per a defensar el regne dels dits atacs, van acabar sostenint un conflicte militar amb la monarquia en defensa d'unes reivindicacions polítiques perilloses per a molts interessos (Vallés, 2000).

Però la rellevància de l'aparició de la Junta de la Costa no va venir únicament per la confirmació dels estaments com a actors de ple dret en el govern del regne. La seua arribada va acabar per delimitar, potser involuntàriament, el mode en què la Generalitat i els estaments participarien en el govern, establint una anòmala bicefàlia, legalment imprecisa, germen dels conflictes que hem esmentat al principi d'aquestes pàgines. Des de la seua creació, el finançament del sistema defensiu governat per la Junta requeria en la Generalitat a través dels impostos —drets nous, en aquest cas— que recaptava. Aquesta decisió, a pesar d'habilitar la seua intervenció, la desplaçava d'una labor que podria haver exercit en solitari, considerant, sobretot, el seu protagonisme previ en qüestions de similar tenor com ara conflictes fronterers o disputes nobiliàries (Muñoz Pomer, 1987: 366 i ss). Relegada a funcions de subministradora de fons, la imparabile puixança estamental va desembocar en una tutela de les seues competències que culminaria en el segle XVII. Així, l'aquiescència dels estaments va acabar per fer-se obligatòria en l'arrendament d'aquells drets i va estendre la seua supervisió a les condicions que els diputats portaven a la Llotja per a materialitzar-lo. De fet, l'escrutini de la seua labor incloïa la presentació de plans per a la disminució de la morositat amb la Junta, incloent-hi canvis en l'administració de les rendes a proposta dels estaments,⁶ decisions que alteraven l'exercici de les facultats

aquells moments per 18 persones. El dit sistema va ser ratificat en les Corts de 1564 i 1585, encara que el nombre de persones al capdavant de la junta va anar variant. En primer lloc, Mora de Almenar (1625: 261 i ss) recull l'ampliació de la Junta de Costa a 54 membres com a conseqüència de les Corts de 1604, però més tard, en les Corts de 1626, es va reduir a 24 membres i en les de 1645 es va augmentar a 36 (Lario, 1973: 83; Guia, 1974: 229).

⁵ Una resolució del Consell d'Aragó va fixar aquelles responsabilitats en la Junta de la Costa: Archivo Histórico Nacional, a partir d'ara, AHN, Estat, lligall 8686.

⁶ Per exemple, els oficials de la Generalitat van comunicar les ofertes rebudes als electes dels estaments que havien acudit a la Llotja a presenciar l'arrendament, per a comptar amb la seua aprovació: ARV, Generalitat, 3266, Arrendament del real de la sal, 24 de novembre 1701. El pla aprovat pels electes sobre aquell arrendament implicava 5.000 lliures fins a finals de 1701 i, a compte del dit deute, s'havien d'entregar a la Junta de la Costa 1.000 lliures anuals començant en 1702. Per a evitar confusions en les quantitats ingressades en la *taula*, van disposar que les dipositades en el compte de la Generalitat es giraren a un compte dels electes. Aquest gir es realitzaria el dia de Sant Joan, al juny, en una primera vegada, i després del dia de Nadal, dates en què els col·lectors de la Generalitat entregaven els llibres amb el que s'havia recaptat per l'administració dels dits drets: ARV, Generalitat, 3266, 5 de desembre de 1701. Així doncs, com veiem, el control sobre les rendes per part dels estaments era ple des que s'havia recaptat els diners. D'altra banda, es poden trobar més dades i exemples sobre la intervenció estamental en la redacció de les condicions d'arrendament en: Biblioteca Universitària de València, Var/287(20),

de la Generalitat, que sotmetia els seus governants a una tutela no prevista, l'estamental, i que esborrava una autonomia *a priori* plenament reconeguda en els furs.⁷ A més a més, completava l'horitzó de la dita relació la responsabilitat de la Generalitat en el pagament dels salaris als responsables estamentals; en concret, sufragava el síndic i el secretari militars, el secretari dels tres estaments i el secretari eclesiàstic, com ho mostren els seus llibres de clavaria.⁸

Després de la consolidació de la Junta de la Costa, el segle XVII va portar altres organismes similars. El seu plantejament i funcionament era idèntic, l'elecció d'uns delegats estamentals perquè, en el seu nom i per tant en el del regne, foren responsables de gestionar alguna parcel·la de govern. En aquest sentit, la que millor coincidia amb el desenvolupament d'una activitat política era la de Contrafurs. La seua labor obligava a mantenir una interlocució directa i permanent amb la monarquia i la seua administració, encarnant els interessos del regne en la defensa de la seua integritat jurídica. La seua creació després de les Corts de 1645 pretenia assolir un marc estable amb el qual abordar les possibles violacions de la legalitat foral. En concret, després de la progressiva pèrdua de viabilitat dels mecanismes normatius establits —els 'agravis' i 'contrafurs' parlamentaris— a conseqüència de les escasses convocatòries de Corts, els estaments havien passat a denunciar les conductes lesives mitjançant ambaixades, fàcilment obviades per les autoritats reials a causa del seu oneros cost. Així, ja en el segle XVII es va fer imprescindible buscar una via procedimental clara i inalterable que permetera la denúncia de les accions contràries als furs. Un primer intent, denegat, va ser l'establiment d'un Tribunal de Contrafurs, proposat a la monarquia en les Corts de 1626; format per l'arquebisbe, oficials reials i membres dels estaments —un per braç— decidiria sobre els casos presentats pels mateixos estaments.⁹

La seua desestimació va fer que el debat sorgira de nou en les Corts de 1645, les últimes que va conèixer el regne valencià. Es va optar llavors per establir un procediment de denúncia i resposta amb uns terminis determinats que, una vegada superats, obligaren a l'enviament d'una ambaixada d'impossible denegació. En l'inici del procés se situava la Junta de Contrafurs, formada per sis membres per estament més síndics, que jutjaria si en els casos presentats s'havia produït vulneració foral o no. Si n'apreciava, acudirien al virrei per a solucionar-la. Transcorreguts deu dies sense reparació virregnal, els electes juntament amb la Generalitat —que iniciava ara la seua participació— designarien un ambaixador per a traslladar el greuge al monarca, sostingut econòmicament mitjançant la declaració de «cas inopinat» contemplada en la regulació d'aquesta última (Guia, 1992; Guia, 1974: 251 i 22; Mateu i Sanz, 1677: 197-198). Novament, com en la Junta de Defensa de la Costa, la

Memorial que presenta a S.M. (que Dios guarde) el Reyno de Valencia, representado por los electos de la costa, y síndicos de los tres estamentos. En iustificación de haver puesto cortinas, con las armas de los tres estamentos, quando salen a arrendar los derechos nuevos, propios de la costa, cuya operación han intentado contradézir los diputados de la generalidad del mismo Reyno.

⁷ De fet, des del seu naixement, la Junta de Defensa de la Costa es nodria d'impostos —doble tarifa, neu, naips i real de la sal— la recaptació dels quals requeria legalment en la Diputació de Corts amb exclusivitat (Mora de Almenar, 1625: 55-56 i 68).

⁸ ARV, Generalitat, 1065.

⁹ El Tribunal estaria format per set membres: l'arquebisbe de València, el regent de l'Audiència, el *portantveus* de governador de la ciutat de València, el batle general i un representant de cada un dels tres estaments, i en seria el secretari el dels electes estamentals (Pérez Aparicio, 1981: 136).

presència estamental havia de comptar amb la Generalitat per a desplegar la seua activitat i ací la subordinació d'aquesta última era evident, atés que els delegats estamentals eren els que iniciaven el procés i valoraven si la conducta assenyalada violentava el marc foral. Per tant, la Generalitat tenia un paper ineludible però secundari; era imprescindible en l'elecció de l'ambaixador, ja que sense ell no hi havia denúncia, però no decidia sobre les conductes potencialment oneroses.

A més, l'activitat política dels estaments no concloïa en aquestes juntes estables, atés que disposaven de la facultat de crear-ne d'altres *ad hoc* per a abordar qualsevol assumpte que consideraren pertinent, i cessaven la seua activitat quan finalitzava la tramitació d'aquell. Per descomptat, tal com succeïa en les grans juntes abans assenyalades, els seus participants eren escollits pels mateixos estaments d'entre els seus membres.¹⁰ Per durada i significat, va destacar entre aquelles la Junta de la Lleva, l'aparició de la qual va venir determinada per la concessió de serveis militars fora de Corts en 1642, 1644 i 1645, que, una vegada establits, havien de ser gestionats per una junta per a la seua consecució. En certa forma, com a continuació de la Junta de Servei per a la satisfacció dels donatius parlamentaris, una primera Junta de la Lleva amb amplis poders i independent de les Corts va començar a funcionar en 1642, comunicant als llocs del regne quina havia de ser la seua contribució en homes (Guia, 1974: 29-30). A més, després de la seua creació no va deixar de convocar-se davant les persistents urgències de la Corona pels successius conflictes bèl·lics que travessaren la segona meitat del XVII (García Martínez, 1991: 285, 286, 296, 300, 307).

2. Els estaments i la centralització del poder en la capital

Teòricament, la presència estamental i de la Generalitat afegia a l'activitat política del regne una major pluralitat de veus en la seua articulació. Igualment, des d'una òptica pactista la participació dels estaments es podia concebre en termes de control a la monarquia de la mateixa manera en què, amb més o menys fortuna, ho feien les Corts. Aquestes expectatives, però, no es corresponien amb la realitat. En el si dels estaments el funcionament de les seues juntes no pareixia concebut per a afavorir l'agregació de voluntats. La seua celebració, fins i tot en aquelles establides *ad hoc*, estava lligada indissolublement a la capital, factor que ajudava al fet que els seus integrants pertanyeren quasi exclusivament a la seua oligarquia, ja fora nobiliària, eclesiàstica o ciutadana. En ser els estaments els que designaven els seus components, ningú alié a ells participava en les seues decisions. De fet, la comunicació amb la resta de l'estament es reduïa encara més quan les mateixes juntes delegaven en altres de composició més reduïda per a abordar aspectes puntuals de l'assumpte principal.¹¹

¹⁰ Per exemple, en el nomenament d'electes pel que fa als fraus en la Generalitat a Oriola o per a donar l'enhorabona al cardenal Francesc de Borja: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 3r. i 98.

¹¹ L'habilitació de les reunions estamentals estava referida als residents a València segons el fur 89 de las Corts de 1585 (Mateu i Sanz, 1677: 125). Quant a la reducció de membres, per exemple, els electes per a coadjuvar a l'Hospital a rebre una pensió van acordar reduir la junta a dos membres estamentals per braç per a escriure al rei buscant una solució: ARV, Reial Cancelleria, 558, 11 de febrer de 1700, f. 19r. Igualment, els electes per a una causa sobre la vila de Caudete també es van reduir en nombre: ARV, Reial Cancelleria, 558, 5 de juny de 1700, f. 86r.

Tampoc la manera de procedir dels electes estamentals buscava el diàleg amb els seus iguals. Una vegada designats actuaven amb tal autonomia que va fer que de vegades, davant la seua passivitat, els mateixos estaments hagueren de forçar les seues reunions (Guia, 1992: 44-45). Era el reflex d'una concepció patrimonial de la seua condició que els permetia simultaniejar la pertinença a diverses juntes, encara que només fora nominalment, i en què es toleraven delegacions sense trava —ni en la junta afectada ni en la persona del substitut, arribant fins i tot a referir-se a tots els càrrecs estamentals ocupats.¹² En aquesta conjuntura no ens ha d'estranyar que a començament del segle XVIII la Junta de Defensa de la Costa estiguera íntegrament composta per residents en la capital, a pesar que la presència de membres de les viles fora preceptiva normativament. Fins i tot quan es dividia en comissions específiques —hisenda, obres, electes reduïts, etc.—, la dita composició no variava. Hem d'esperar que estudis sobre el particular ens il·lustren sobre les causes que van portar a aquella situació. Eren, a més a més, unes circumstàncies extensibles a la Junta de Contrafurs, igualment mancada d'estudis sobre les seues interioritats i equilibris, i en la qual es repeteix quasi de forma idèntica l'anterior esquema. Igualment, també en aquest cas tots els electes de l'estament reial van acabar sent insaculats de la capital o persones molt vinculades a l'administració del seu consistori.¹³ Menys dubtes sobre aquesta tendència ofereix la Junta de la Lleua, de la qual van ser prompte excloses la resta de viles del regne de forma oficial i expressa.¹⁴

Paradoxalment, la restringida capacitat decisòria dels electes en junta —on acudien amb facultats escrupolosament establides, obligant fins i tot que l'acordat tornara a l'estament per al seu debat— traslladava a les seues assemblees estamentals particulars el fons de la discussió política.¹⁵ D'elles depenia, doncs, la dimensió real de l'arrelament i la influència en el regne de les disposicions preses pels seus representants. Com ja sabem, el

¹² ARV, Reial Cancelleria, 559, Reunions de 3 de novembre de 1701, 6 d'abril de 1702 i 7 de juny de 1702.

¹³ ARV, Reial Cancelleria, 559, f. 3v, 19v, 70, 82, 100, 25v, 87v i 144v. Felipo (1996: 135-176) arreplega la relació d'insaculats municipals valencians. Respecte a la Junta de la Partida, les viles van quedar rebutjades en 1659 (Guia, 1974: 80 i 147). En el cas de les Juntes de Contrafurs celebrades en 1701 i 1702, tots els seus membres pertanyien a les bosses d'insaculació de València, excepte Galceran Bolada. El dit advocat valencià mai va estar insaculat, si bé va ser conseller jurista del Consell municipal diverses vegades, i de la mateixa manera va ser assessor dels justícies civil i criminal alguns anys, així com delegat/administrador del comte de Cocentaina; per tant, si bé no pertanyia estrictament a l'oligarquia ciutadana, en cap cas era alié a ella (Graullera, 2003: 20). Les Juntes de Contrafurs d'aquells moments es troben en: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 11v, 21 gener 1700; f. 21v, 26 de febrer de 1700; f. 33r, 20 de març 1700; f. 77r, 26 d'abril de 1700; f. 84v, 24 de maig de 1700; f. 95r, 28 de juny de 1700; f. 105v, 27 de juliol de 1700; f. 131v, 23 d'octubre de 1700; f. 215v, 16 de desembre de 1700; ARV, Reial Cancelleria, 559, f. 8r, 28 de gener de 1701; f. 22r, 25 de febrer de 1701; f. 34v, 14 de març de 1701; f. 50r, 21 d'abril de 1701; f. 86r, 25 de maig de 1701; f. 101r, 28 de juny de 1701; f. 140r, 25 d'agost de 1701; f. 148r, 27 de setembre de 1701; f. 172r, 29 de novembre de 1701; f. 173v, 12 de desembre de 1701.

¹⁴ Abandonaren la Junta de la Lleua en 1659 (Guia, 1974: 147).

¹⁵ Per exemple, l'estament militar es va reunir per a ampliar els poders als electes per a realitzar les felicitacions corresponents pel nomenament del Cardenal Borja a fi que pogueren enviar junt amb els altres electes una persona a la cort a presentar l'enhonorabona en nom del regne: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 110r, 30 de juliol de 1700. Igualment, com s'ha indicat anteriorment, els electes es van reunir per a coadjuvar a l'Hospital en l'obtenció d'una pensió, però posteriorment van acordar reduir la junta a dos membres estamentals per braç per a escriure al rei buscant una solució: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 19r, 11 de febrer de 1700. Així mateix, en la reunió de 16 de gener de 1702, en la qual es redactaven els apuntaments per a les futures Corts, es va expressar inequívocament que el que allí s'havia acordat no constituïa la resolució definitiva i, per tant, havia de tornar a ser tractat en cada estament: ARV, Reial Cancelleria, 559.

braç nobiliari acollia indistintament títols nobiliaris i cavallers amb idèntica veu i vot, la qual cosa permetia una àmplia presència, atesa, a més, la importantíssima concentració nobiliària en la capital. Això no obstant, la seua capacitat d'intervenció estava molt condicionada. Per a eludir els problemes que creava la unanimitat necessària en l'adopció dels seus acords, es va instituir la pràctica de designar examinadors, amb la qual cosa es reduïa la participació efectiva en les decisions a l'assistència i amb això a la possibilitat de resultar elegit. I ni tan sols sempre. En moltes qüestions —sense que importara la seua rellevància, atès que podien ser les més espinoses— era el síndic —sobre el qual pivotaven les reunions— qui designava els examinadors aconsellat pels dos nobles i generosos més veterans, intercalant els d'una i l'altra condició. En altres, els delegats eren seleccionats de manera més garantista per a evitar disputes i acusacions de favoritisme. Es procedia aleshores al sorteig de quatre nobles i generosos perquè cada un escollira un examinador de la seua condició, de manera que junt amb el síndic decidiren mitjançant una votació segons el mètode de faves blanques i negres. D'aquella manera es nomenaven fins i tot els electes per a certes juntes estamentals, amb la qual cosa s'allunyava el debat de la seua nombrosa assemblea.¹⁶ Si aquests procediments fallaven, els jocs de poder i influència actuaven obertament silenciament les veus discordants (Mateu i Sanz, 1677: 91-92 i 128-133).

Al seu torn, l'activitat de l'estament eclesiàstic discorria per similars patrons, bolcat en aquest cas sobre la Metropolitana de València, seu de les seues assemblees. No debades eren els membres del seu capítol els que, habitualment, substituïen les dignitats foranes. De fet, segons un capítol de Corts de 1604, les veus eclesiàstiques havien de tenir un substitut radicat en la ciutat per a participar en les juntes (Mateu i Sanz, 1677: 125). La institucionalització d'aquesta pràctica va obligar a buscar-los remuneració. Es va consolidar llavors la compaginació de la delegació estamental amb la de la Generalitat per a, d'aquesta manera, obtenir el salari d'aquesta última.¹⁷ Era un senyal inequívoc del personalisme amb què s'ocupaven aquests llocs, a més d'impulsar la concentració d'àrees de decisió en un cercle reduït, una circumstància que, lluny de disgustar, l'estament assumia com un valor que permetia un millor funcionament de les seues assemblees, sent la presència de moltes veus obertament repudiada.¹⁸

¹⁶ Els electes per a respondre a les cartes de Carles II i les clàusules del seu testament, per exemple, es van veure reduïts a sis persones, dues per cada estament, juntament amb els síndics: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 162r, 8 de novembre de 1700. En el nomenament d'electes de l'estament militar per a conèixer la salut de Carles II van ser el síndic i dos nobles els que els elegiren: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 119r, 5 d'octubre de 1700. En la reunió de l'estament militar per a abordar la carta de la reina en la qual es proposava que es realitzaren les oportunes demostracions pel que feia al nomenament de successor, es va acordar que el síndic acompanyat de dos nobles designara els electes pertinents; aquests, a més a més, serien els encarregats de declarar cas inopinat l'arribada de Felip V per a nomenar un ambaixador a donar-li l'enhonorabona: ARV, Reial Cancelleria, 558, 27 de novembre de 1700, f. 180r. Igualment, el braç nobiliari també va decidir que els electes que havien d'acompanyar els ja designats en cas d'haver de declarar el cas inopinat en solitari foren elegits pel síndic aconsellat per dos membres de l'estament ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 211r, 9 de desembre de 1700.

¹⁷ La reiteració d'aquesta pràctica va convertir-se finalment en un dret als ulls dels substituïts, que no van dubtar a pledejar quan la coincidència en les dues substitucions no es produïa. Va ser el cas de Gaspar Guerau de Arellano, en el seu contenciós contra l'arquebisbe Rocabertí per haver designat substitut per al càrrec de diputat el canonge Jerónimo Frígola, mentre Guerau ho era en la Junta d'Electes i la resta de càrrecs de la Diputació: Biblioteca Històrica de la Universitat de València, Ms. 0802 (28).

¹⁸ Si més no, aquell era un dels arguments utilitzats per a impedir l'acceptació dels pabordes en el seu si: «De esta muchedumbre, y del ingreso de otros que con el tiempo pretenderían este honor, se seguiría la turbación del

L'opció d'una reunió plural quedava, per composició i diversitat territorial, per a l'estament reial. Fins i tot assumint que els seus membres procedien exclusivament de les minories insaculades, les elits locals del regne estaven integrades per diferents grups de professionals com ara notaris i juristes, llauradors acomodats i rendistes, que conformaven una realitat social molt diferent de la dels *ciudadans* de la capital. Ni tan sols aquells que en els reialencs rebien aquesta última consideració compartien condició jurídica i social amb els de la capital, molt més pròxims a la petita noblesa que a aquestes altres minories locals benestants (Pérez García, 1989: 173).¹⁹ En qualsevol cas, la dita prometedora heterogeneïtat a penes tenia influència política, ja que l'estament reial, com a tal, no celebra assemblees. O, millor dit, aquestes no comptaven amb més presència que la dels membres del consistori de València, sense que importara el seu abast o rellevància, ja fora en ple municipal o designant els seus insaculats perquè actuaren com a electes. La documentació municipal reflecteix bé aquesta pràctica, per més greu o transcendent que fora la conjuntura.²⁰ De fet, la desconexió i l'aïllament de la resta del regne era tan significatiu que en molts casos les viles coneixien els acords únicament a través del constrenyiment a la contribució en aquells, mesos després d'haver sigut adoptats.²¹

Coneixent aquests processos s'entén millor la distància amb què l'activitat de les juntes era percebuda per la societat. Així, les denúncies presentades contra el virrei, el duc de Ciudad Real, en l'últim quart del segle XVII per actuacions contràries a la legalitat foral —execucions sumàries, deportacions de ciutadans i un empresonament nobiliari— van ser percebudes pels dietaristes de l'època com un producte de la malvolença dels nobles envers el duc, model de rectitud i probitat en la defensa de l'interés popular (López Camps, 2004: 213). La pluralitat, per tant, ni era buscada pels representants ni sentida pels representats. La paradoxa és que, com que aquest mateix procés mostra, les dites mancances no es traduïen en actuacions efectives per als interessos dels protagonistes. La doble presència institucional —Generalitat i juntes d'estaments— en el cor del sistema polític no només no sumava, sinó que podia fins i tot restar. Per exemple, si el virrei, o algun interessat, era

Estamento, la dificultad en los tratados, y quizá la monstruosidad en las resoluciones, efectos que frecuentemente produce el crecido número de votos en los congresos»: (Memorial, 1690: 25).

¹⁹A Castelló les bosses d'insaculats es dividien en quatre: bossa de militars, bossa de ciutadans, bossa d'artesans i dues bosses de llauradors. En la bossa de ciutadans, que sempre ostentaven el càrrec de *jurat en cap*, cabien tant ciutadans com doctors en lleis en actiu (Villamarín, 2014: 32-33, 171).

²⁰Així va passar, per exemple, per festejar Felip V tot just coronat. Els jurats de la capital van acordar executar una ambaixada en representació de tot el braç, si bé costejada únicament pels seus insaculats. No es va escoltar cap veu forana en la reunió, per més que les implicacions desbordaren el marc municipal (Villamarín, 2016b: 78 i 86 i ss).

²¹És el cas del regiment aprovat per València en 1702 en nom de tot el regne, notificat a Castelló de la Plana a finals d'agost de 1703 per a la seua contribució, en forma de demanda estamental, però també virregnal: Arxiu Municipal de Castelló de la Plana, a partir d'ara AMC, Judiciari, (31) 1701-1704, 29 d'agost de 1703. El dit esquema es va repetir al llarg del conflicte successori amb tota mena de resolucions. Per exemple, dos anys després, amb el regiment format i llest per a partir, el consistori capitalí va ampliar la representació als seus electes perquè participaren a la resta la seua resolució de prolongar el servei; així, per a mantindre econòmicament la seua decisió, van autoritzar que es disposaren romanents dels reclutaments de 1696-1697 dipositats en la Taula de Canvis, i van rebre per això la felicitació reial: Arxiu Municipal de València, a partir d'ara AMV, Quèrn de Provisions, B-134, 30 de gener i 14 d'abril de 1704. En aquesta última data es va realitzar un altre pagament per a sufragar al regiment; la felicitació reial en: AMV, Cartes reials, h3-16, f. 81. Les conseqüències de tan celebrada resolució van arribar a les viles reials un mes després: AMC, Judiciari, (31) 1701-1704, f.261. Els dits reclutaments han sigut tractats per Espino (2011: 120 i ss).

capaç de sabotejar la reunió conjunta entre les dues en la Junta de Contrafurs i amb això dilatar el nomenament del corresponent ambaixador, es podia detenir tot el procés, com va succeir en diversos casos (Villamarín, 2016a).

El difús, per parc, repartiment normatiu d'atribucions entre els dos organismes polítics afavoria l'ambigüitat i enverinava les actuacions en curs, una deficiència que no escapava als estaments, que no deixaren d'exigir aclariments mitjançant eines de solemnitat com les ambaixades a la cort, encara que sense cap èxit. Evidentment, per part de la Corona no hi havia interès per aclarir un desconcert que ressituava una monarquia habituada a buscar la ineficiència de les institucions regnícoles com a forma d'esquivar les limitacions a la seua acció de govern (Benítez Sánchez Blanco, 2010-2011: 319, 321; Salvador, 2011). No ha d'estranyar, doncs, que els últims apuntaments a Corts dels estaments valencians en 1701-1702, l'inesperat epitafi de les aspiracions polítiques estamentals, recolliren una tramitació de contrafurs en la qual s'acotaven escrupolosament els tràmits preceptius perquè no tornaren a repetir-se situacions similars.²²

BIBLIOGRAFIA

- ARROYAS, M. (1989): *El Consell de Castellón en el siglo xvii*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- BAYDAL, V. (2017): «El poder polític al regne de València durant el segle xiv. Descomposició o desenvolupament?», *Catalan Historical Review*, 10, 147-160.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. (2010-2011): «La representación del reino de Valencia fuera de Cortes: la embajada del marqués de Benavites y las armas del reino (1673-1674)», *Saitabi*, 60-61, 303-325.
- ESPINO, A. (2011): *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, València, Publicacions de la Universitat de València,
- FELIPO, A. (1996): *Insaculación y élites de poder en la ciudad de Valencia*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- GARCÍA MARTÍNEZ, S. (1991): *Valencia bajo Carlos II*, Villena, Ayuntamiento de Villena.
- GIMÉNEZ CHORNET, V. (1993a): «La representatividad política en la Valencia foral», *Estudis. Revista de Història Moderna*, 18, 7-28.
- GIMÉNEZ CHORNET, V. (1993b): «Las actas de deliberaciones de los estamentos de Valencia. Un fondo documental del Archivo del Reino de Valencia», *Cuadernos de Historia Moderna*, 14, 255-261.
- GRAULLERA, V. (2003): *Juristas valencianos del siglo xvii*, València, Biblioteca Valenciana.
- GUIA, L. (1974): *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València, Universitat de València.
- GUIA, L. (1992): «La Junta de Contrafurs: uns inicis conflictius», *Saitabi*, 42, 33-45.
- LARIO, D. DE (1973): *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1626*, València, Universitat de València.
- LÓPEZ CAMPS, J. (2004): «Entre la imaginación y la cotidianeidad. La percepción social de la política en la Valencia de la segunda mitad del xvii», *VII Reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna. La declinación de la monarquía hispánica en el siglo xvii*, Conca, Universidad de Castilla-La Mancha, vol. I, 207-218.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- LLOP, J. (1676): *De la Institució, govern polítich y jurídich, costums y observàncies de la fàbrica vella, dita de murs e valls; y nova dita del riu*, València, Jeroni Vilagrassa.

²² ARV, Reial Cancelleria, 559. Els apuntaments apareixen en un quadernet a banda inclòs en aquest mateix volum de reunions estamentals.

- MATEU I SANZ, L. (1677): *Tratado de la celebraci3n de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, Juli3n de Paredes.
- Memorial al rey nuestro se1or del estamento eclesi3stico del Reyno de Valencia, y del cabildo de su Santa Iglesia Metropolitana, sobre la pretensi3n que intentan los Pavordres de dicha Santa Iglesia, de que su Magestad les conceda voz en el Braço, y Estamento Eclesi3stico, y el concurso en los Oficios de la Diputaci3n*, Madrid, 1690, (<http://bivaldi.gva.es/va/consulta/registro.cmd?id=7182>) [Consultat el 15 d'octubre de 2018]
- MORA DE ALMENAR, G. R. (1625): *Volum e recopilaci3n de tots los furs y actes de cort que tracten dels negocis i affers respectants a la casa de la deputaci3n y generalitat de la Ciutat y Regne de València*, València, Felip Mey.
- MUÑOZ ALTABERT, M. L. (2005): *Les corts valencianes de Felip III*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- MUÑOZ POMER, M. R. (1987): *Orígenes de la Generalitat Valenciana*, València, Generalitat Valenciana.
- PÉREZ APARICIO, C. (1981): «El proceso de consolidaci3n de la monarquía autoritaria y la reacci3n foral valenciana. La Junta de Contrafurs», *Mayans y la Ilustraci3n*, València, Ajuntament d'Oliva, 131-151.
- PÉREZ GARCÍA, P. (1989): «Los ciudadanos de Valencia, estatuto jurídicoy jerarquía social de un grupo privilegiado: memoriales y tratados de los siglos XVI, XVII y XVIII», *Estudis: Revista d'Hist3ria Moderna*, 15, 145-189.
- SALVADOR, E. (2011): «La promoci3n de la ineficacia del r3gimen foral por la Corona. Las Cortes valencianasy de 1564», *Estudis. Revista de Hist3ria Moderna*, 37, 447-466.
- VALLÉS, V. (2000): *La Germania*, València, Institutió Alfons el Magnànim.
- VILLAMARÍN, S. (2005): *La Generalitat valenciana en el siglo XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- VILLAMARÍN, S. (2014): *Castell3n de La Plana 1700-1710. Último consistorio foral, Guerra de Sucesi3n y Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- VILLAMARÍN, S. (2016a): «Estamentos y Generalitat, voces políticasy del reino valenciano en los siglos XVII y XVIII», *Revista Jurídica de la Universidad Autónoma de Madrid*, 33, 295-316.
- VILLAMARÍN, S. (2016b): *Fidelidad, guerra y castigo. Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borb3n y Carlos III de Habsburgo*, València, Publicacions de la Universitat de València.

BIONOTA

Sergio Villamarín Gómez

És professor d'Hist3ria del Dret en la Universitat de València. Una part molt significativa del seu treball com a investigador s'ha dedicat a l'estudi de les institucions públiques valencianes en l'última etapa foral i el seu trànsit a la Nova Planta. Fruit d'aquesta dedicaci3n, ha publicat nombrosos articles i monografies com ara *La Generalitat Valenciana en el XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta* (2005) o *Fidelidad, guerra y castigo. Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borb3n y Carlos III de Habsburgo* (2016), que va ser guardonat amb el premi Savi en Dret de la Càtedra Institucional de Dret Foral Valencià.

El Regne de València i la monarquia dels Àustries. Mecanismes de diàleg en l'època foral moderna

MIQUEL FUERTES BROSETA (miquelfuertesbroseta@gmail.com)
Universit  degli Studi di Cagliari. Universitat de València

1. Les relacions entre la monarquia i el Regne de València durant l' poca foral moderna

«La conservació y puntual observança del furs, privilegis, usos y bons costums que vostra magestat y los seren ssims reys sos progenitors tenen concedits y jurats a este son fidelíssim Regne  s en lo que m s conseteix la universal conservació de tan feels vassalls».¹ Aquestes paraules, recollides en una carta dels electes de la Junta de Contrafurs dirigida a Felip IV en 1655, aporten una visió bastant fidel de com veien la relació amb el monarca els representants polítics valencians de l'època. Els valencians es consideraven fidels vassalls del seu senyor, tot i que aquesta fidelitat estava condicionada al fet que el monarca complira les obligacions que havia acceptat en accedir al govern.

Com és sabut, el sistema polític valencià, i en general el dels territoris de la Corona d'Aragó durant els segles XVI i XVII, es basava en el *do ut des*,  s a dir, donar a canvi de rebre. Aquest sistema és actualment conegut com a pactisme, encara que en l'època no trobem citat el terme (Baydal, 2016), tot i que s  que hi havia nombroses mencions als furs com a «leyes paccionadas» i, per tant, irrevocables de manera unilateral.² La negociació i el diàleg, doncs, eren una part fonamental i inevitable del sistema. En aquest sentit, com que tot pacte o negociació ha de tindre dues o més parts que els duguen a terme, a la València foral hi havia per una part la Corona, entesa com el rei i els seus delegats, i per una altra part el Regne de València, representat pels tres estaments: l'eclesiàstic, el militar i el reial.

Evidentment, en l'Antic Règim els representants no eren triats de forma democr tica, sinó que pertanyien a les elits privilegiades. En l'estament eclesiàstic participaven els religiosos més importants del regne —arquebisbe, bisbes i altres representants de diversos ordes religiosos i militars.³ En el militar podien participar tots els nobles, cavallers i

¹ La Junta de Contrafurs al rei a 22 de setembre de 1655: Arxiu de la Corona d'Aragó, d'ara en avant ACA, Consell d'Aragó, Llig. 588, núm. 39/31.

² El regent Llorenç Mateu i Sanz (1677:215) assenyalava que: «No admite duda que los fueros de Aragón y Valencia, ass  como las constituciones de Cataluña son leyes paccionadas que passaron a ser contrato y tienen toda su fuerza por averse establecido en Cortes con r ciproca obligación de rey y reino, de que resulta quedar irrevocables sino es que el reino junto en Cortes consienta en la revocación».

³ L'estament eclesiàstic estava compost a finals del segle XVII per 19 veus (Mateu, 1677: 77-78): l'arquebisbe de València, el mestre o lloctinent de Montesa, el bisbe de Tortosa, el bisbe de Sogorb, el bisbe d'Oriola, un representant del capítol de València, l'abat de Poblet (del Cister), l'abat de Valldigna (del Cister), el comanador de Beg s (de l'orde de Calatrava), el comanador de Torrent (de l'orde de Malta), el general de l'orde de la Merc , el comanador d'Orxeta (de l'orde de Santiago), el comanador del Pes Reial (de l'orde d'Alc ntara), l'abat de Benifassà (del Cister), el prior de Sant Miquel dels Reis (dels jerònims), el capítol de Sogorb, el capítol de Tortosa, el capítol d'Oriola i el prior de la cartoixa del Valldecrist.

generosos que hagueren nascut al Regne de València o hi hagueren estat naturalitzats i no formaren part de cap orde militar. Per últim, l'estament reial estava format pels representants de les ciutats i les viles reials, encara que el pes de la ciutat de València era molt més important que el de la resta, ja que en les Corts tenia la meitat dels vots —o així ho pretenia— i fora d'elles assumia la representació completa de l'estament. Per tant, encara que l'estament reial representara de forma teòrica els no privilegiats, en realitat tampoc era així.⁴

Aquells tres estaments, com a representants del regne, comptaven amb l'escenari principal de les Corts per a negociar amb el monarca. En essència, el funcionament era senzill. Els braços —el nom dels estaments quan es reunien en Corts— podien suplicar al rei nova legislació mitjançant la presentació de furs si eren acordats per tots tres, o actes de Cort si només els suplicaven un o dos dels braços. La nova legislació només entrava en vigor si era acceptada pel monarca, que a canvi rebia dels estaments un donatiu o servei que era utilitzat tant com a mitjà de pressió, per tal que el rei decretara les noves lleis, com de mètode per a tancar el pacte mitjançant el qual el rei es comprometia a respectar les lleis i privilegis del regne. En aquest sentit, les Corts també eren l'espai on els estaments podien denunciar els greuges i contrafurs comesos pel sobirà i els seus oficials, que havien de ser reparats per tal que el contracte signat amb l'acceptació del donatiu fora respectat. Per tant, en les Corts el rei acceptava la promulgació de nova legislació pactada i la reparació dels greuges a canvi d'un servei monetari o, per exemple en el cas de l'assemblea de 1645, d'homes per a l'exèrcit.⁵ Tot el sistema, a més a més, es veia reforçat per l'obligació del monarca de jurar les lleis i privilegis del regne abans de ser acceptat pels braços com a «rey y senyor natural nostre», a la qual cosa s'afegia l'obligatorietat de mantindre sempre obert el diàleg amb els súbdits mitjançant la convocatòria periòdica de Corts cada tres anys.⁶

No obstant això, aquesta situació no es pot mostrar ni molt menys com una imatge fixa, sinó que va anar variant al llarg del temps. La unió dinàstica protagonitzada pels Reis Catòlics va donar inici a un procés d'integració dels territoris que formaven la Corona d'Aragó dins de la monarquia hispànica. El Regne de València no va quedar al marge d'aquella conjuntura. Cada un dels territoris de la nova monarquia va mantindre les seues lleis, institucions i pràctica de govern, malgrat que es van produir algunes reformes per tal d'adaptar la situació al nou context. Durant el regnat de Ferran el Catòlic, que va viure principalment a Castella, es van crear institucions encarregades d'ajudar el monarca a governar els territoris de la Corona d'Aragó en la seua absència. Per una banda, a escala central de la monarquia, el 1494 es va crear el Consell Suprem d'Aragó, encarregat d'assessorar el rei en les tasques de govern, i en el cas valencià també va assumir la funció de tribunal suprem d'apel·lació (Arrieta, 1994: 71-79). Per una altra banda, a escala

⁴Sobre les Junes d'Estaments és necessari consultar entre altres l'obra d'Emilia Salvador (1999: 141-146), però també el que senyalava ja en els anys 60 Sebastià Garcia (2006: 53-58), qui va fer una breu però molt encertada aproximació al funcionament de les juntes estamentals durant el segle XVII.

⁵Sobre el funcionament de les Corts Valencianes hi ha les obres de referència de Sylvia Romeu (1989) i també la ja citada de Llorenç Mateu (1677). Sobre el cas concret de 1645 cal consultar l'obra de Lluís Guia (1984).

⁶La cita prové del jurament del príncep Baltasar Carles el 1645: Arxiu del Regne de València, d'ara en avant ARV, Reial Cancelleria, 519, f. 60r. Pel que fa a la cadència triennial de les convocatòries de Corts, restava fixada en els furs 116 i 117 de «Curia et Baiulo» (Pastor, 1547-1548: f. XXXIII).

local es va establir la figura del virrei o lloctinent general, encarregat de representar la figura del monarca i d'executar les seues polítiques en el territori. Teòricament, en la seua qualitat d'*alter nos* del sobirà, gaudia de totes les prerrogatives que corresponien al rei (Salvador, 1985-1986: 12-23). Per tant, des de finals del segle xv trobem consolidats dos organismes o institucions que van marcar durant tot el període posterior la relació entre el rei i els seus súbdits.

Un poc més tard, el 1506, encara durant el regnat de Ferran el Catòlic, es va institucionalitzar també la Reial Audiència, que va assumir des d'aquell moment la funció de tribunal superior dins del regne i també la de consell assessor del virrei en els assumptes polítics (Canet, 1986: 17-26). Així les coses, l'organigrama institucional a la cort reial i a València eren un espill l'un de l'altre, de manera que durant els segles xvi i xvii el rei era assessorat a Madrid i ajudat en les tasques de govern pel Consell d'Aragó, mentre que a València el virrei rebia els mateixos auxilis i consells per part de la Reial Audiència. Per tant, des del regnat de Ferran el Catòlic el panorama polític i institucional va canviar, atés que el rei va crear una sèrie d'organismes per a millorar la gestió del seu poder a terres valencianes. Amb açò també es buscava que fóra menys sentida l'absència d'uns monarques que, tant en època de Ferran el Catòlic com més tard amb els Àustries, governaven els territoris de la Corona d'Aragó des de Castella.

De fet, les visites reials a la ciutat i el Regne de València van ser cada vegada menys freqüents durant els segles xvi i xvii i solien coincidir amb la convocatòria de Corts generals. Durant el cinc-cents els valencians hi van ser convocats un total de nou vegades amb tres monarques distints, mentre que durant el sis-cents només van celebrar-se tres assemblees. En aquest sentit, l'última vegada que les Corts valencianes es van reunir va ser l'any 1645, fins que van quedar finalment abolides el 1707, de manera que els darrers seixanta-dos anys del règim foral van passar sense el principal escenari de diàleg entre el rei i els seus súbdits.⁷ Aquest fet ha estat tradicionalment vist com un triomf de la monarquia autoritària dels Àustries, en relació amb la consolidació d'un aparell institucional que facilitava l'aplicació de les polítiques del govern central. Caldria, però, matisar aquesta afirmació, ja que, igual que el rei tenia els seus representants permanents, també el Regne de València tenia mecanismes i institucions per tal de mantindre constantment obert el diàleg amb el monarca fora de les Corts.

Fet i fet, la dinàmica de la relació entre la monarquia i el Regne de València no es pot copsar només estudiant els processos o les lleis emanades de les Corts, sinó que resulta tant o més important conèixer el funcionament i l'activitat dels representants polítics valencians al marge dels parlaments. Així, cal situar la convocatòria o absència de les Corts dins del context polític general i també en relació amb el context de la representació permanent del regne. En aquest sentit, la historiografia ha ignorat durant molt de temps el paper polític dels estaments més enllà de les Corts, la qual cosa dificulta l'aproximació al coneixement

⁷ Ferran el Catòlic celebrà Corts el 1510; durant el regnat de Carles I se celebraren Corts els anys 1528, 1533, 1537, 1542, 1547 i 1552; amb Felip II el 1564 i el 1585; amb Felip III el 1604; i amb Felip IV el 1626 i el 1645. La legislació emanada de les Corts Valencianes de l'època moderna va ser reeditada en versió facsímil i acompanyada d'un estudi introductori en els anys 70 del segle xx pel Departament d'Història Moderna de la Universitat de València. (Belenguer, 1972; García Cárcel, 1972; Salvador, 1973; Ciscar, 1973; Lario, 1973). Les Corts de 1645 no van ser impreses en l'època i, per tant, van haver de ser transcrites per Lluís Guia (1984).

real de la representació política valenciana durant l'època foral moderna.⁸ A més, també cal considerar que aquesta representació, entesa com la defensa del regne i dels seus naturals, era una funció compartida i no limitada a una, dues o tres institucions, atés que era una tasca compartida amb moltes altres, com els consells municipals, els capítols catedralicis o els ministres reials naturals del Regne de València, que també intervenien en defensa dels seus interessos i de la seua terra. Per tant, tota una sèrie d'objectius comuns afectaven una complexa xarxa d'actors polítics i provocaven que els interessos del regne foren protegits i impulsats per agents diversos.

En relació amb això, cal dir que durant el segle XVII els principals interlocutors amb el monarca eren, sens dubte, els estaments, a qui freqüentment la documentació es refereix com «el Regne de València». És a dir, que quan el rei es volia comunicar amb el regne dialogava amb els estaments, la qual cosa no vol dir que el monarca no dialogara amb altres institucions que també defensaven els interessos valencians, com per exemple el Consell Municipal de València o la Diputació del General, tot i que els assumptes políticament més rellevants —les peticions de serveis, les denúncies de contrafurs, els casos inopinats, la defensa del regne, les canonitzacions de naturals del regne, la persecució de delinqüents, etc.— solien tractar-se bàsicament amb els representants estamentals.⁹

Tot plegat, fins ací hem plantejat un panorama institucional complex emmarcat en un sistema que tenia el diàleg com a eina fonamental i que trobava en les Corts l'escenari més solemne de relació entre la Corona i les elits valencianes, i encara un panorama molt més ric d'institucions fora de les Corts, que defensaven els interessos d'uns i d'altres. Per una banda, els representants del rei amb el virrei al capdavant, que actuava com la seua mà executora però també com el seu element protector, atés que les protestes del regne sempre anaven dirigides contra ell, de manera que el monarca podia escudar-se en aquell delegat per tal de mantindre la bona imatge davant el regne i no dificultar així el seu diàleg continu amb les institucions valencianes (Salvador, 1985-1986: 9-28). Per una altra banda, els representants polítics del regne tenien l'obligació d'aconsellar i controlar el monarca en la seua tasca de govern, i per a fer-ho disposaven d'un seguit de mecanismes ordinaris, com escriure-li o acudir al virrei a suplicar mercés i reparacions de greuges, i d'altres extraordinaris, en la mesura que menys freqüents, com enviar un ambaixador per a tractar directament amb el sobirà i el Consell d'Aragó (Fuentes, 2017: 86-87). Per tant, les negociacions no quedaven limitades a les reunions de Corts, sinó que eren una part fonamental del sistema de govern del Regne de València i es desenvolupaven de manera permanent, ja fóra en la proximitat o en la distància. Tant la Corona com el regne van desplegar noves eines

⁸El desconeixement quasi complet de la funció política dels estaments fora de Corts ha atret l'interés d'autors com Emilia Salvador (2004: 370-385), qui ha explicat el fet per la suma d'una sèrie de factors: l'insuficient coneixement de les fonts documentals, l'aplicació d'esquemes vàlids per a altres territoris de la Corona d'Aragó, l'escàs i tardà tractament dels assumptes en Corts i el suport intencionat de la Corona a aquella mateixa indefinició. No obstant això, ja uns anys abans el professor Giménez Chornet (1992) havia destacat que autors d'època com Llorenç Mateu i Sanz atribuïen la representació del regne als estaments.

⁹Sergio Villamarín (2005: 37-40) assenyalava que, de les funcions polítiques que Rosa Muñoz (1987) havia indicat per al segle XV, molt difícilment es podia defensar que els diputats les conservaren a finals del règim foral. En efecte, a pesar de la guerra dialèctica que poguera existir per la representació cerimonial del regne, durant el segle XVII la iniciativa política corresponia als estaments, la qual cosa no vol dir necessàriament que foren els únics representants o que els diputats no tingueren cap pes polític.

institucionals per a mantindre sempre obert el diàleg i, en certa mesura, s'ha vist en el desenvolupament d'aquest panorama una de les raons de la freqüència cada vegada menor de les convocatòries de Corts.

Cal novament, però, fer-hi alguns matisos. Si bé és cert que l'aparell de la monarquia permetia aplicar amb gran eficiència les mesures dictades des de Madrid, també ho és que ja era així durant el segle XVI quan les Corts es van celebrar amb major freqüència. En aquest sentit, també cal afegir que s'ha atribuït igualment com a factor explicatiu de tota aquella evolució el fet que algunes de les funcions de les Corts foren progressivament assumides per les Juntes d'Estaments. En concret, com hem vist, les funcions principals de les Corts eren essencialment quatre: rebre el jurament del monarca, crear nova legislació, reparar els greuges i concedir un donatiu al rei (Romeu, 1989: 71-90). Fora de Corts, al seu torn, els estaments en solien exercir dues, la de demanar la reparació dels contrafurs i la de concedir serveis al sobirà, però aquestes funcions eren ja exercides de manera recurrent pels estaments molt abans que es deixaren de convocar les Corts, de manera que aquest fet tampoc pot explicar plenament per què des de 1645 ja no es van tornar a convocar.¹⁰

De fet, aquest plantejament es basa en la idea que el donatiu de les Corts era l'únic element d'interès per al monarca i que era l'únic que justificava la concessió de les noves lleis i la reparació dels greuges. Però, cal advertir, d'una banda, que la reparació dels contrafurs sempre va ser més formal que real tant dins com fora de Corts, mentre que, d'una altra banda, el rei estava sempre interessat a mantindre la bona correspondència amb els estaments, també fora de Corts, ja que d'això depenia la concessió de futurs serveis en qualsevol circumstància i la predisposició a col·laborar amb els projectes de la monarquia. Així doncs, en realitat el problema més greu que podien plantejar les Corts era el de la creació de nova legislació, però també ací cal dir que el que donava valor complet als furs i els actes de Cort era la posterior decretació reial, que els monarques empraven, una vegada llicenciades les assemblees parlamentàries, per tal d'obviar totes aquelles lleis que podien plantejar problemes a la seua acció. Per tant, *a priori* tampoc la creació de noves lleis en les Corts suposava un obstacle irrefrenable per a la seua convocatòria i celebració per part dels monarques.

2. Les darreres Corts valencianes de 1645

Si l'estructura institucional funcionava plenament i els estaments ja solien oferir donatius al monarca fora de Corts molt abans de 1645, per què es van convocar aquestes? I si les Corts no suposaven un problema irrefrenable per al sobirà, per què no es van tornar a celebrar mai més? A la primera pregunta es pot respondre al·ludint, de nou, a les quatre funcions de les Corts que assenyala Sylvia Romeu, ja que una d'elles, com hem indicat, era la de rebre el jurament del monarca i els seus hereus. Un acte en què el rei o l'hereu jurava observar els furs del regne i després els braços li juraven fidelitat. En aquest sentit,

¹⁰ Emilia Salvador (1999: 139-157) assenyala que des de 1574 els estaments oferien serveis extraordinaris al monarca en forma de diners, els quals des de la dècada de 1630 es convertiren també en homes per a l'exèrcit (Casey, 2006: 257-265). Per una altra banda, el procediment de denúncia de contrafurs més antic havia sigut l'extraparlamentari i només s'inclougué com a procediment parlamentari des del regnat de Pere el Cerimoniós (Febrer, 2004: 667-712).

el 1645 potser, a més de l'interès per obtindre un servei per a defensar Tortosa, hi havia també un motiu simbòlic, atès que en la dècada de 1640 la dinastia hispànica dels Àustries s'enfrontava a la pitjor crisi que havia viscut fins al moment amb les revoltes de Nàpols, Messina, Palerm i les encara més greus de Portugal i Catalunya. Per tant, en un moment en què la sobirania dels Habsburgs estava discutida en moltes parts de la monarquia, tenia especial rellevància el fet de reforçar l'autoritat del rei i la seua dinastia en aquells territoris que es mantenien fidels.

Així les coses, amb la convocatòria de Corts de 1645 no només es buscava assegurar la col·laboració del Regne de València en la campanya catalana, sinó també consolidar la preeminència del monarca i assegurar que els fidelíssims valencians ho continuaren sent. En relació amb això, en el discurs de la Corona que es va pronunciar en l'acte solemne d'obertura s'indicava que el jurament recíproc del príncep Baltasar Carles era una de les principals raons de la convocatòria. En conseqüència, si bé és cert que el donatiu era un argument de pes que influïa en la cadència de les convocatòries, també ho és que hi havia altres factors que també ho feien, com ara aquest. En les Corts de 1645 es pot copsar clarament, ja que amb el jurament dels Furs de València per part del príncep, que va ser respost pels tres braços jurant-lo com a hereu, no sols es reforçava la fidelitat a la dinastia, sinó que també quedava renovat el pacte que el monarca havia fet amb anterioritat, l'any 1626, quan Felip IV havia jurat les lleis valencianes.¹¹ Per tant, el 1645, enmig de la revolta catalana, amb aquell acte tan simbòlic i solemne el rei aconseguia enfortir la seua posició a València tractant d'evitar el contagi de la revolta, alhora que, per una altra banda, els braços aconseguïen que la força del pactisme es vera renovada, ja que des d'aquell moment tant el monarca com el seu hereu es comprometien a governar segons les lleis i costums dels valencians, la qual cosa suposava, almenys teòricament, un fre a l'autoritarisme monàrquic.

Així doncs, el jurament del príncep hereu renovava el contracte entre el rei i els seus súbdits valencians i pareixia assegurar la futura successió al tron de Baltasar Carles. Cal tindre en compte que la celebració de Corts era considerada pels estaments també com una mercé, de forma que Felip IV aprofità la convocatòria com un mitjà per a agrair i assegurar la col·laboració dels valencians en la guerra de Catalunya. Però si ho veiem des d'aquesta perspectiva global, pareix estrany que les Corts valencianes no tornaren a reunir-se. En aquest sentit, alguns han observat en les mateixes Corts de 1645 certs canvis importants en el panorama institucional valencià que ajudarien a comprendre el perquè de la falta de convocatòries posteriors. En concret, de les Corts de 1645 podem destacar algunes novetats que aporten informacions sobre la dinàmica de relació entre el Regne de València i la monarquia. Algunes d'elles, com el fet que per primera vegada en unes Corts modernes s'acceptara oferir un servei al rei en homes de guerra, eren símptoma que els braços cedien més que mai, fins i tot transgredint les lleis que prohibien els valencians anar a un conflicte fora de les seues fronteres.

Que el Regne de València aportara soldats i no diners ja s'havia intentat el 1626 dins del projecte de la Unió d'Armes, però en aquella ocasió els braços no havien accedit a fer-ho, donant a canvi al rei el servei monetari més alt de tota la història foral valenciana

¹¹ El discurs de la Corona o proposició de les Corts de 1645 va ser transcrit per Lluís Guia (1984: 201-203). L'acte del jurament de Baltasar Carles es troba en: ARV, Reial Cancelleria, 519, f. 58-61.

(Lario, 1986: 59-133). Per tant, el 1645 el regne concedí allò que havia negat a Olivares quasi vint anys abans. En tot cas, aquest fet també cal entendre'l dins del context de greu perill per a les fronteres valencianes, ja que els francesos amenaçaven el Regne de València i únicament restava Tortosa com a darrera plaça forta capaç de contindre l'enemic. A més, els estaments ja havien alçat lleves els anys anteriors tant per acudir a defensar Tortosa com per a enfortir els exèrcits de Felip IV (Vila, 1986), de manera que el que era una innovació en l'any 1626 ja no ho era el 1645 i aquesta només residia en el fet que els soldats es concedien en Corts i per un període més llarg de l'habitual. Per tant, el perill existent va afavorir els interessos de la monarquia, però també cal tindre en compte que el servei concedit era només per sis anys i en conseqüència, una vegada acabat aquell període, el rei va haver de negociar novament amb el regne.¹² Tot plegat, la concessió del servei en homes, *per se*, no va canviar el marc teòric de relació.

Per una altra banda, de l'assemblea de 1645 també sorgiren dos «nous» organismes, tot i que de nous en tenien ben poc. Per un costat, la Junta del Servei, que havia de controlar i administrar la manera en què s'havia de fer efectiu el donatiu dels 1.200 homes. Juntes semblants s'havien anat formant ja per a administrar diferents serveis oferits tant en Corts Generals com fora d'elles i, per exemple, el 1626 s'havia creat la Junta del Servei dels 36, que havia funcionat durant els següents quinze anys. Per tant, la de 1645 no suposava una novetat real, sobretot si tenim en compte que calia gestionar la lleva i el pagament dels soldats promesos en les Corts. Per un altre costat, també llavors la Junta de Contrafurs es va convertir en permanent, la qual cosa tampoc constituïa una gran innovació, ja que amb això únicament estava reglant-se i institucionalitzant-se una junta d'electes dels estaments que funcionava com les que ja havien funcionat de manera extraparlamentària des de molt de temps abans (Guia, 1984: 138-148).¹³ Per tant, les novetats institucionals que van sorgir el 1645 no eren tals, sinó que només modificaven, feien permanents o milloraven altres organismes que havien estat funcionant al llarg de tot el segle.

Així doncs, l'examen dels resultats d'aquelles Corts valencianes de mitjan segle XVII, encara que força interessant, no explica per què van ser les darreres. Cal, doncs, buscar altres raons que indiquen per què no se'n tornaren a celebrar.

3. L'absència de Corts a finals del règim foral

Com hem assenyalat anteriorment, els procediments de govern i de negociació extraparlamentària estaven prou desenvolupats perquè no fóra necessari per als reis celebrar Corts, però, en tot cas, això no va significar el final de les assemblees valencianes, ja que així i tot es van continuar convocant al ritme que convenia als monarques. En aquest

¹² Com ja va exposar fa anys Lluís Guia, el 1652, quan el virrei duc de Montalto tractà d'obtenir la prolongació del servei, es va trobar amb l'oposició dels estaments i es va veure obligat a obtenir-lo negociant amb les ciutats (Guia, 1975).

¹³ Segons ja hem exposat en altres ocasions, la Junta de Contrafurs no va suposar una novetat real, sinó que es tractava de la reglamentació d'una junta d'electes com altres tantes que es reunien amb freqüència; en institucionalitzar-la en les Corts es pretenia garantir la continuació i el perfeccionament dels procediments de denúncia que s'havien utilitzat des de molt abans, ja que la falta de definició legislativa permetia als virreis i oficials reals trobar formes d'obstaculitzar o impedir la protesta estamental (Fuentes, 2018).

sentit, sembla que també en la dinàmica política es poden trobar les raons per les quals no se'n convocaren més. En concret, un factor obviat però que cal tindre molt en compte és la logística de la celebració de les Corts, que exigia allunyar el monarca de la cort reial durant un període de temps important amb el que tot això comportava, incloent-hi també el desplaçament per part dels consells de govern. Cal pensar que en el segle XVII, tot i que el pes dels consells i dels ministres reials era molt important a l'hora d'assessorar el monarca, totes les decisions havien de passar necessàriament pel sobirà, de manera que allunyar-lo de la cort significava modificar i alentir notablement el sistema burocràtic i de presa de decisions de tota la monarquia. En conseqüència, era requerida una certa estabilitat política per a fer que els beneficis superaren els inconvenients i el rei es plantejara convocar-les. De fet, sembla que això queda patent si ens aproximem a les dues vegades en què, després de 1645, pareixia que les elits valencianes serien reunides en Corts pel monarca, el 1677 i el 1702.

El 1675 Carles II va arribar a la majoria d'edat i va iniciar el seu govern personal posant fi a la regència de sa mare, Marianna d'Àustria. En aquell moment, les lleis valencianes exigien que acudira al Regne de València per a celebrar Corts i jurar els Furs de València. Tanmateix, ja feia temps que no ocorria així i els reis no anaven a jurar dins del primer mes que estava indicat en l'ordenament foral (Mateu, 1677: 62-70), de manera que s'esperava que el rei acudira a fer-ho tan prompte com els negocis de la monarquia ho permeteren. Conseqüentment, aquella situació podia ocasionar que els valencians no foren convocats per a fer el jurament recíproc fins uns anys després de l'inici del regnat efectiu, com havia succeït amb Felip III i Felip IV. Amb tot, tampoc es concebia el que va acabar ocorrent amb el regnat de Carles II, ja que durant els seus vint-i-cinc anys de govern personal mai va posar els peus al Regne de València.

Però el ben cert és que durant els primers anys del seu regnat personal tot sí que pareixia encaminar-se cap a una celebració de Corts. Joan Josep d'Àustria, fill natural de Felip IV, va arribar al govern de la monarquia sent nomenat primer ministre del seu germanastre i, atés que per al seu accés al poder havia sigut clau el suport rebut a Aragó i Catalunya, era d'esperar que desenvolupara una política favorable a aquests territoris. El fet va despertar ben prompte les esperances que se celebraren Corts als valencians, més encara quan en la primavera de 1677 es convocaren les Corts del Regne d'Aragó i es rumorejava que possiblement també se'n farien a la resta de territoris de la Corona. No obstant això, el monarca tenia una salut delicada i no convenia que viatjara durant l'estiu, de manera que la convocatòria valenciana es va posposar fins a la primavera de 1678. Més tard es va tindre notícia que la pesta s'estava estenent des de Cartagena i havia entrat ja al Regne de València i, en conseqüència, es va tornar a ajornar la celebració de la reunió parlamentària fins que passara el perill. Fins i tot el 1679 es van escriure les cartes de convocatòria per als membres dels estaments, però mai es van arribar a enviar.¹⁴ En tot cas, aquells fets revelen que les Corts valencianes no estaven mortes des del 1645, sinó que es trobaven presents en els plans de la monarquia i fins i tot en alguns documents privats del Consell d'Aragó se'n va parlar de la imminent convocatòria. Tot plegat, la no convocatòria de 1677 no s'ha de veure com el triomf de l'autoritarisme monàrquic enfront del pactisme, sinó,

¹⁴La documentació relativa a la súplica dels estaments per tal que Carles II convocara Corts en: ARV, Reial Cancelleria, 544, *passim*. Les cartes de convocatòria datades en 1679 en: ACA, Consell d'Aragó, 1372-27

més aviat, com el resultat d'una sèrie de factors circumstancials que feren menys atractiva la possibilitat que Carles II viatjara a València.

Per un altre costat, es va donar una nova oportunitat de celebració de Corts després de la mort de Carles II i l'accés al tron de Felip V de Castella i IV de València. D'aquesta ocasió fins i tot es conserven alguns dels capítols que volien ser presentats pels estaments al primer monarca hispànic dels Borbons (Pérez, 1982: 131-151). No obstant això, ja sabem com va acabar la història: l'esclafit de la guerra de Successió va evitar-ne la convocatòria i el pretendent vencedor, el mateix Felip V, que el 1700 s'havia compromés amb els estaments a celebrar Corts i jurar les lleis i costums dels valencians,¹⁵ decretà l'abolició del règim foral el 1707. Per tant, la vida efectiva de les Corts valencianes acabà el 1645, però pogué no haver estat així, com mostren aquells dos exemples en què la possibilitat de la seua convocatòria va ser ben real. En les dues ocasions el motiu fonamental era el mateix, el jurament dels Furs de València d'un nou monarca, ja que teòricament sense l'acte formal del jurament no existia el pacte entre senyors i vassalls i, per tant, el sobirà no hi podia exercir cap jurisdicció. No debades, les tres Corts celebrades durant el segle XVII també es van correspondre amb els juraments respectius de Felip III, Felip IV i el príncep Baltasar Carles, mostrant així el gran poder simbòlic i legitimador que les reunions tenien tant per a la Corona com per al Regne de València.

4. Una mena de conclusió

El sistema valencià de negociació amb el monarca s'havia adaptat a la nova conjuntura després de la unió dinàstica entre Castella i Aragó i, en conseqüència, algunes de les funcions de les Corts Generals, de lenta organització i que requerien la presència del rei, foren assumides per altres organismes representatius fora d'elles. Els estaments tenien el deure de defensar els furs quan eren vulnerats i també concedien donatius voluntaris quan el sobirà ho demanava, tot i que *de motu proprio* no podien canviar les lleis ni imposar nous impostos per a recaptar serveis. Per la seua banda, les Corts Generals seguien mantenint part de les seues funcions i també gran part del poder simbòlic en el qual es basava l'autoritat dels reis i el funcionament de tot el sistema polític i jurídic. Però l'existència d'un diàleg permanent entre el rei i el regne fora de les Corts feia que aquestes no foren indispensables i celebrar-les va deixar de ser una prioritat.

Conseqüentment, les Corts van passar a ser convocades només quan el context polític ho permetia, sense que açò volguera dir que no foren interessants tant per al monarca com per als estaments. En definitiva, durant l'època moderna les Corts valencianes van passar de ser una institució políticament necessària per als monarques a ser només simbòlicament i políticament interessants segons el context. En aquest sentit, el diàleg i el pacte, que continuaven sent obligatoris, es van canalitzar a través d'altres mètodes anteriorment secundaris, que ara van passar a ser els principals, com els tractaments amb la Junta d'Estaments, el Consell Municipal de València o altres representants polítics del regne.

¹⁵ Així ho testimonien les diverses súpliques que els estaments van fer a Felip V per tal que acudira a València i les respostes del monarca afirmant que així ho faria quan ho permeteren els negocis de la monarquia: ARV, Reial Cancelleria, 558 i 559.

BIBLIOGRAFIA

- ARRIETA, J. (1994): *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- BAYDAL, V. (2016): «Pactistes des de quan? Les arrels del concepte de “pactisme” en la historiografia catalana i l'obra de Jaume Vicens Vives», *eHumanista/IVITRA*, 9, 314-340.
- BELENGUER, E. (1972): *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València, Universitat de València.
- CANET, T. (1986): *La Audiencia Valenciana en la época foral moderna*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- CASEY, J. (2006): *El Regne de València al segle XVII*, Catarroja, Afers.
- CISCAR, E. (1973): *Cortes del reinado de Felipe III*, València, Universitat de València.
- FEBRER, M. V. (2004): «El parlamentarismo pactista valenciano y su procedimiento foral de reparación de agravios y contrafurs», *Anuario de estudios medievales*, 34/2, 667-712.
- PASTOR, F. J. (1547-1548): *Fori Regni Valentiae*, València, Johan Mey.
- FUERTES, M. (2017): «La embajada de Jerónimo Monsoriu (1650) y la defensa del Reino de Valencia durante la *Revolta Catalana*», *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 36, 85-104.
- Fuertes, M. (2019): «Los procedimientos de denuncia de Contrafueros en la Valencia foral», *Tiempos modernos. Revista electrónica de historia moderna*, 37.
- GARCÍA, R. (1972): *Cortes del reinado de Carlos I*, València, Universitat de València.
- GARCIA MARTÍNEZ, S. (2006): *El País Valencià modern. Societat, política i cultura a l'època dels Àustria*, Catarroja, Afers.
- GIMENEZ CHORNET, V. (1992): «La representatividad política en la Valencia foral», *Estudis: Revista de historia moderna*, 18, 7-28.
- GUIA, L. (1975): «Los estamentos valencianos y el duque de Montalto: los inicios de la reacción foral», *Estudis: Revista de historia moderna*, 18, 129-147.
- GUIA, L. (1984): *Cortes del reinado de Felipe IV. V2. Cortes valencianas de 1645*, València, Universitat de València.
- LARIO, D. DE (1973): *Cortes del reinado de Felipe IV. VI. Cortes valencianas de 1626*, València, Universitat de València.
- LARIO, D. DE (1986): *El comte-duc d'Olivares i el Regne de València*, València, Tres i Quatre.
- MATEU I SANZ, L. (1677): *Tratado de la celebración de Cortes Generales del reino de Valencia*, Madrid, Julián Paredes.
- MUÑOZ POMER, R. (1987): *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana.
- PÉREZ APARICIO, C. (1982): «El proceso de consolidación de la monarquía autoritaria y la reacción foral valenciana. La Junta de Contrafurs», *Mayans y la Ilustración*, València, Ajuntament d'Oliva, 131-151.
- ROMEU, S. (1989): *Les Corts Valencianes*, València, Corts Valencianes.
- SALVADOR, E. (1973): *Cortes del reinado de Felipe II*, València, Universitat de València.
- SALVADOR, E. (1985-1986): «Poder central y poder territorial: el virrey y las Cortes en el Reino de Valencia», *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 12, 9-28.
- SALVADOR, E. (1999): «Las Cortes de Valencia y las Juntas de Estamentos», E. Belenguer (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo, vol 4. La monarquía y los reinos II*, Madrid, Sociedad estatal para la conmemoración de los centenarios de Carlos V y Felipe II.
- SALVADOR, E. (2004): «Las Juntas de Estamentos en la Valencia foral moderna. Notas sobre su extinción», *Josep Fontana Història i Projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, Barcelona, Crítica – Museu d'Història de Catalunya, 370-385.
- VILA, M. (1986): *La revolución catalana y sus repercusiones en Valencia*, València, Universitat de València.
- VILLAMARÍN, S. (2005): *La Generalitat Valenciana en el segle XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.

BIONOTA**Miquel Fuertes Broseta**

És graduat en Història per la Universitat de València, on també ha fet el Màster en Història i Identitats a la Mediterrània Occidental (segles XV-XIX). Actualment, gràcies a una beca predoctoral, cursa estudis de doctorat conjuntament a la Università degli Studi di Cagliari i la Universitat de València. Les seues investigacions se centren en les relacions polítiques i institucionals entre la monarquia dels Àustries i els regnes de València i Sardenya. Així mateix, ha publicat tota una sèrie d'articles sobre temes com la repressió de les bandositats, la defensa del Regne de València o l'expulsió dels moriscos, sempre des d'una perspectiva de les institucions representatives valencianes d'època moderna.

Les compilacions valencianes durant l'edat moderna

FRANCISCO JAVIER PALAO GIL (palao@uv.es)
Universitat de València

1. Les compilacions publicades (1482-1548)

La història de les compilacions¹ del dret foral valencià és coneguda i ha estat estudiada per molts investigadors (Peset, 1971: 47-84; García Edo, Graullera i Bas, 2002: 15-83). Des del final del segle xv, i fins a la seua abolicció després del decret de 29 de juny de 1707, el nostre dret històric va conèixer tres recopilacions impreses i una altra que va quedar manuscrita. La primera va ser la cronològica de final del segle xv, obra del notari i justícia de València Gabriel Lluís d'Arinyó (1482) —en la qual també va col·laborar un altre notari, misser Gabriel Riusech—, impresa amb gran perfecció per Lambert Palmart; la seua tècnica compiladora era senzilla: al principi es van col·locar els furs atorgats per Jaume I i a continuació els promulgats pels seus successors en ordre estrictament cronològic fins a les Corts de València de 1446, seguint la data de les reunions en què s'havien donat. L'obra es tancava amb uns materials del mateix any de 1446, l'*Stil de la Governació* d'Arnau Joan, un petit tractat sobre l'estructura política del regne, que certament no s'ajustava massa als treballs propis d'una recopilació; també s'hi incloïen diverses sentències, pragmàtiques i provisions de caràcter processal, fins i tot l'anomenada «Concòrdia de la reina Leonor»... Així mateix, altres errors palesen la imperfecció d'una tècnica que estava en els inicis: els furs d'Alfons IV precedeixen els dels seus antecessors; les primeres lleis s'ordenen per rúbriques, però a partir de les de Pere IV es col·loquen per dates; s'hi recullen disposicions molt variades sense fer la distinció deguda entre furs, capítols, provisions i ordenances, etc.

Tres dècades més tard es portava a la premsa una recopilació dels privilegis de la ciutat i el Regne de València, l'*Aureum Opus Regalium Privilegiorum Civitatis et Regni Valentiae*, que era també obra privada d'un notari, Lluís d'Alanyà (1515), qui va utilitzar velles col·leccions i va seleccionar, seguint un ordre estrictament cronològic, els preceptes més notables o generals. Venia així a completar l'edició prínceps del 1482, atés que el dret reial no s'exhauria amb el que es promulgava en les Corts, sinó que també els privilegis tenien un especial relleu jurídic.

Finalment, a mitjan segle xvi culminaria el moviment compilador a terres valencianes. La situació semblava propícia, ja que l'edició prínceps de 1482 havia quedat antiquada per la successió de reunions de Corts des de la ja llunyana de 1443-1446: almenys unes altres set n'havien seguit i els seus furs i capítols, nombrosos, esperaven a ser compilats per tal de facilitar-ne la consulta. A més, la tècnica recopiladora experimentava una millora manifesta

¹ Al llarg del treball emprarem de manera indistinta els conceptes de «recopilació» i «compilació» —que seria el terme més adient i genuí en la nostra llengua per a fer referència a la matèria ací tractada.

i començaven a imposar-se les tendències sistematitzadores que permetien superar el criteri cronològic, tan incòmode per a la consulta i inapropiat per a l'estudi del jurista: les lleis s'ordenen ara per matèries, la qual cosa permet manejar-les millor i comparar les que regulen una mateixa institució, detectant incoherències, errades o derogacions tàcites... Lluís d'Alanyà va deixar preparat, cap al 1544, un text sobre el qual laborà un altre notari, Francesc Joan Pastor (1547-1548), amb l'ajuda del doctor Pere Joan Capdevila, catedràtic de dret civil i advocat. Els jurats i el Consell de la ciutat van donar suport a l'edició.

El resultat va ser l'edició en 1547-1548 dels *Fori Regni Valentiae*, una recopilació sistemàtica de la legislació emanada de les Corts del regne. Per a ordenar i col·locar els nous materials, Pastor va utilitzar els llibres i rúbriques en què es dividien els Furs de Jaume I, derivats, al cap i a la fi, del *Codex* de Justinià, i es va servir d'ells a manera de «casellers», com els anomenà fa més de tres dècades, d'una forma molt gràfica, el professor Peset (1971: 68). No obstant això, moltes de les disposicions no trobaren acomodament en la vella estructura romana i va ser necessari compondre un segon volum amb les normes que no cabien en la part sistemàtica. Aquest volum, dit d'«Extravagants», va recollir, en ordre cronològic, furs relatius a l'organització del regne i dels municipis, a procediments de tipus molt divers o a supòsits d'índole personal o particular; però també s'hi van incloure altres materials sense rang de furs i de caràcter variat: pragmàtiques, ordinacions, provisions i fins i tot l'*Stil* d'Arnau Joan. Capdevila corregí i anotà l'obra amb un aparell de glosses que concordaven el seu contingut amb el dret comú i els privilegis del regne; a més, el bon coneixement que tenia de l'ordenament romà el va portar a estructurar la compilació seguint el model del *Codex* de Justinià (Febrer, 2000a: 48-49; 2000b: 198-199).

L'edició reuní la legislació foral fins a les Corts de 1542, d'una forma sistemàtica però amb una exegesi deficient, ja que no hi hagué un control sobre la vigència o no dels textos, les reiteracions i les llacunes o les contradiccions entre les normes inserides. Però, més enllà de les seues imperfeccions —que les té—, la recopilació de Pastor va posar a l'abast dels juristes la part principal del dret foral valencià organitzada de manera sistemàtica, la qual cosa suposà un avanç indubtable. D'altra banda, com ja assenyala el professor Peset (1971: 68-69), la de Pastor és una obra privada, sense caràcter oficial. La presència en la portada del privilegi imperial que concedí el príncep Felip amb motiu de les Corts de Montsó de 1547 va induir el professor Tomás y Valiente (1986: 277), de manera errònia, a atorgar a la recopilació un valor oficial. Però no hi hagué cap fur o privilegi reial que sancionara l'obra. De forma resumida, es pot afirmar que es tracta del treball d'un pràctic del dret bon sabedor del dret foral i interessat pels problemes que plantejava el seu coneixement més precís, un element més a la disposició dels juristes per tal de concretar de forma homogènia les seues al·legacions i demandes.

2. Els intents de promulgar una compilació oficial (1548-1665)

La necessitat de disposar d'una recopilació oficial anirà obrint-se camí al llarg dels anys següents. Les Corts de Montsó de 1564 van ser el primer pas.² Els braços plantejaren

² *Furs, capítols, provisions, e actes de cort, fets y atorgats per la S.C.R.M. del Rey Don Phelip nostre senyor (...) en les Corts generals per aquell celebrades als regnicols de la Ciutat y Regne de València, en la vila de Monçó, en lo any MDLXIII*, cap. CXLII, f. 22 r i v.

llavors un nou volum dels Furs que corregira els errors tan habituals en les edicions i recopilacions de l'època: furs derogats o no atorgats, repetits i superflus, omesos, amb reproducció incorrecta de termes, etc. S'hi assenyalà especialment la impressió de Pastor, en la qual «hi ha moltes errors» —un fet que, d'una altra banda, en mostra el relleu a penes quinze anys després d'impresa—. Es proposà una comissió àmplia, amb dos electes per cada braç, juntament amb els síndics i advocats dels estaments, l'assessor de la Generalitat i un notari. El rei assentí amb la condició que hi intervinguera el seu fiscal. L'obra, sens dubte, hauria tingut un caràcter oficial, amb el suport del regne a través dels braços o estaments, i del monarca. No s'ha d'oblidar que en aquests mateixos anys Catalunya i Aragó pretenien també completar i perfeccionar les recopilacions respectives. Catalunya va insistir en diverses reunions —en aquestes mateixes Corts de Montsó, per exemple— fins a aconseguir una edició oficial en 1588-1589, molt millorada si la comparem amb la impresa en 1495 (Oleart, 2004: 223-286). Aragó ja havia publicat una col·lecció oficial, sistemàtica, en 1552: *Fueros y Observancias de Aragón*. Així, davant l'avanç de la legislació reial, els regnes de la Corona tendien a ordenar les seues normes i editar-les, si era possible amb el reconeixement del sobirà, i València no volgué quedar-se arrere.

El capítol mencionat de 1564 donava alguna pista sobre la tècnica que es pretenia, col·locant els furs nous en els títols i rúbriques corresponents per la matèria segons l'ordre de les edicions antigues —és a dir, seguint l'establert per Jaume I—. També s'hi suggeria la possibilitat de fer quaderns o llibres diferents per als actes de Cort dels braços i per a les normes revocades o derogades, en desús i «de les altres coses poch importants». La tècnica era, doncs, la mateixa que havia utilitzat Pastor, encara que amb la millora dels quaderns separats, que superava, per l'ordre i la jerarquia, la del volum d'Extravagants. En la línia de les recopilacions aragoneses, es pretenia la fidelitat al text i la conservació dels materials antics, tot i que fora en un llibre separat.

En 1571 Pere Jeroni Tarazona començaria a treballar en la recopilació, una labor que li portaria més de quatre anys de faena intensa. El mateix Tarazona (1580: 5v) descriví les dificultats que va trobar en assenyalar que: «après de començada de moltes maneres, em resolguí en què, per a fer-la de la manera que convé, tenia necessitat de sumar tots los dits Furs». En acabar el seu treball, sol·licità que es nomenaren cinc doctors perquè l'examinaren i l'aprovaren. Però, encara que van ser nomenats, mai va aconseguir que feren l'examen, de manera que la recopilació no va arribar a veure la llum. El mateix Tarazona va ser nomenat assessor de la Governació dellà Xixona, la qual cosa li va impedir completar alguns dels treballs que tenia en marxa arran de les tasques de la recopilació. Entre els esborranys que confeccionà, va utilitzar el que col·leccionava les institucions jurídiques contingudes en els furs i privilegis per a publicar la seua obra mestra: les *Institucions*. Tarazona va decidir conservar aquells esborranys fins que el rei convocara novament les Corts, «segons de pròxim se esperava», i n'impulsara definitivament l'edició.³

No obstant això, caldria esperar a la reunió de 1604 a València perquè els braços tornaren a fer una petició en el mateix sentit.⁴ Les Corts partien de la base del que s'havia

³ A Catalunya trobem el mateix problema: les Corts van impulsar els treballs fins a l'obtenció d'un text complet; però, encara que se'n va remetre al monarca per a l'aprovació, mai no l'obtingué (Oleart, 2004: 227232).

⁴ *Furs, capítols, provisions, e actes de cort, fets y atorgats per la S.C.R.M. del Rey Don Phelip nostre senyor (...) en les Corts generals per aquell celebrades als regnicols de la Ciutat y Regne de València, en lo monestir*

determinat en 1564 i aprofitaren en aquesta ocasió el treball de dos doctors en dret, Josep Ferriol i Joan Baptista Trilles,⁵ que «han fet grans diligències en la reducció de dits furs, i en fer un nou volum de aquells, posant-los *sub congruis titulis*». La tècnica era la mateixa que llavors: situar els furs nous en les rúbriques corresponents de les antigues edicions. S'hi establia en aquest cas un requisit nou: la supervisió prèvia per part dels advocats dels braços per a comprovar la utilitat —i cal imaginar que també la idoneïtat tècnica— del nou volum. Els costos del treball i la impremta correrien per compte del regne, a través de la Generalitat. Però tampoc en aquest cas es va avançar finalment en una nova recopilació.

Les Corts valencianes tornarien a plantejar el problema de la recopilació en la reunió convocada per Felip IV en 1626 a Montsó,⁶ encara que aquesta vegada en termes més modestes. L'acumulació de reunions de Corts sense compilar —quatre des de 1547— començava a causar dificultats en la consulta dels furs i capítols a través dels quaderns impresos. Ja no s'hi troben referències als defectes de la recopilació de Pastor i a la necessitat de renovar-ne el text. Ni tan sols es proposen les persones que han d'assumir la tasca, atés que la designació es deixa en mans del rei. En tot cas, sí que es plantejava l'elaboració d'una obra de caràcter general, ja que es demanava «fer nova recopilació (...) de tots los furs y actes de Cort de dit Regne ab ses rúbriques i títols».

Però en realitat, el camí cap a l'edició d'una nova recopilació valenciana no es reprendria fins tres dècades més tard, quan el 30 de juny de 1656 el Consell d'Aragó ordenà escriure al virrei, el duc de Montalto, una carta amb una reproducció del fur 41 d'aquelles Corts de 1626, per tal que tractara l'assumpte amb els diputats del regne i es decidira conjuntament la persona a qui es podria encarregar l'obra.⁷ El virrei contestà amb una terna de noms —els candidats per a fer la compilació— de collita pròpia, on figurava en primer lloc el paborde Maties Morlà, «que tengo entendido haver hecho algún trabaxo en la materia». Poc després, el 6 d'agost, Morlà era designat pel Consell d'Aragó, amb la condició que el seu treball fora supervisat per l'oïdor de l'Audiència Cosme Gombau.⁸ El paborde Morlà era un doctor en dret no massa conegut, que havia obtingut en 1640 la pabordia primera de Lleis en l'Estudi General de València i que va servir la càtedra de manera ininterrompuda fins que en 1658 va ser nomenat assessor de la cort del batle general del Regne de València, ofici que exercí fins al 1666, data probable de la seua mort. No va ser un autor prolífic, ja que sembla que al llarg de la vida no va escriure molt més que algunes al·legacions jurídiques usuals i pròpies del seu ofici, així com alguns versos en ocasions solemnes.⁹

del gloriós Sanct Domingo del Orde de Predicadors de la dita ciutat de València, en lo any MDCIII, cap. CCXLVI, f. 45 vº.

⁵ Potser és Trilles el més conegut dels dos, per la seua llarga carrera com a advocat fiscal, de vegades al servei d'institucions com el municipi del Cap i Casal. En els últims anys de la vida va ser jutge de cort i oïdor de l'Audiència de València. De tota manera, no sembla que el treball recopilatori que van realitzar es plasmara, com el de Tarazona, en una obra impresa.

⁶ *Furs, capítols, provisions, e actes de cort, fets y atorgats per la S.C.R.M. del Rey Don Phelip nostre senyor (...) en les Corts generals per aquell celebrades als regnicols de la Ciutat y Regne de València, en la vila de Monçó, en lo any M.DC.XXVI, cap. XLI, f. 14 vº.*

⁷ Arxiu de la Corona d'Aragó, d'ara en avant ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 903, exped. núm. 14.

⁸ ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 770, exped. núm. 4.

⁹ Les dades sobre la carrera universitària de Morlà són recollides per Amparo Felipo (1991: 356, 449450) i Vicent Graullera (2003: 105, 259). Es conserven igualment algunes al·legacions jurídiques impreses tant de l'època en què va exercir la pabordia com del temps en què va ser assessor de la Batlia General.

El 12 de setembre de 1656 Maties Morlà escrigué al vicecanceller d'Aragó per a acceptar-ne l'encàrrec i també l'ordre que havia d'observar en la recopilació. Així, algun temps després el paborde lliurà un document amb les directrius generals del treball que mamprendria. En l'esmentat document feia un inventari de les rúbriques existents en l'edició impresa de Francesc Joan Pastor, de 1547, amb algunes vacil·lacions i errors; a continuació proposava extraure d'una banda els furs i actes de Cort que podien situar-se en les rúbriques ja existents, mentre que amb aquells per als quals no trobara acomodament compondria l'apartat habitual d'Extravagants.¹⁰ No trobem, doncs, variació ni innovació respecte al mètode de Pastor per a formar la recopilació de 1547/1548. La sistemàtica era tan senzilla que Morlà va arribar a plantejar la possibilitat de fer una edició limitada a un volum compresiu de les noves lleis promulgades per les Corts des de 1547, però el Consell desestimà la proposta en recordar-li que el fur de 1626 exigia una compilació completa i nova.

Encara que Maties Morlà va progressar en la tasca compiladora, tres anys després el Consell tornava a demanar al nou virrei, el marquès de Camarasa, notícia dels avanços, ja que no havia arribat a la cort reial cap tipus d'informació sobre aquella qüestió. El paborde reconegué que havia patit una llarga malaltia, però que havia assabentat del fet el vicecanceller i que després havia continuat el treball tot ajustant-se al mètode que li havia estat aprovat, de manera que l'havia avançat fins a arribar a les Corts de l'any 1585, col·locant els furs en els títols i rúbriques dels nou llibres del primer volum de la recopilació de Pastor. Ara bé, començava a trobar problemes amb els que no tenien entrada en els epígrafs tradicionals, ja que «se an de colocar, después bajo de otros títulos que se an de sacar de los digestos u del código, como se lo tiene advertido el vicecanciller». Cosme Gombau, per la seua part, es limità a afegir que comprovava periòdicament que el treball de Morlà s'ajustava al pla compilador.¹¹ Però, a l'abril de 1661 el vicecanceller del Consell d'Aragó tornà a inquirir per l'excessiva dilació que començaven a acumular els treballs de la compilació i Morlà s'excusà al·legant que li havia calgut dedicar-se a altres assumptes.¹² A instància del virrei, accedí a comprometre's a acabar el treball davall la supervisió de l'oïdor Gombau, però amb poc d'èxit, segurament per la manca de finançament. Així, un any després, el Consell demanava de nou al virrei que informara sobre la compilació, tot amenaçant de substituir Morlà per un altre si no la conclouia amb brevetat. Aquest tractà de defensar-se explicant el progrés del seu treball, però el Consell ja no se'n fiava: «ha muchos años que dize esto el Doctor Morlà y que no se sabe haya adelantado más la materia de lo que ahora refiere». I per aquesta raó ordenà al virrei que Morlà mostrara al regent de l'Audiència tot el que havia fet fins a aquell moment, donant compte després dels avanços produïts.¹³

¹⁰ «Breve Resumen del Método y disposición que pertenece a la Recopilación que la Magestad del Rey nuestro señor ha mandado que ordene el Pavordre Mathías Morlá», Arxiu del Regne de València, d'ara en avant ARV, Varia, lligalls, caixa núm. 5, exped. núm. 11 (vegeu F. J. Palao, 2007: 359-368, amb la transcripció completa del text).

¹¹ Cartes de juny de 1659 en ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 743, exped. núm. 57.

¹² El paborde es queixava, i amb raó, d'haver deixat 8.000 ducats en propietat en la càtedra i 1.000 més com a assessor de la Diputació per a servir un ofici improductiu.

¹³ Carta de juny de 1662 en ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 753, exped. núm. 22.

Tot i això, la reiteració no produí els efectes desitjats. A l'estiu de 1664 els consellers recordaven que la compilació ja portava un recorregut de huit anys i que la paciència se'ls acabava. Continuaven exigint que el paborde «cumpla al tiempo señalado con la recopilación de los fueros, o antes si fuere posible»¹⁴ i li donaven sis mesos més, transcorreguts els quals hauria de lliurar els seus papers per tal que el monarca, si no estava acabada, l'encarregara a un altre.¹⁵ El virrei cridà immediatament Morlà, qui va explicar que ja tenia fetes dues terceres parts de la faena i que esperava completar-la abans del termini de sis mesos si s'ordenava al regent de l'Audiència que l'ajudara en la col·locació d'alguns furs. Tot i això, a la mort de Felip IV al setembre de 1665, el treball continuava detingut.

3. La compilació inèdita (1665-1702)

Possiblement, el Consell estava buscant un substitut per al paborde, que va morir un any després. La identitat del substitut no és segura. Just Pastor Fuster (1827), en la seua *Biblioteca Valenciana*, reproduïx una carta del doctor Isidor Aparici Gilart, antic oïdor de l'Audiència i mà dreta de l'arquebisbe fra Joan Tomàs de Rocabertí, al virrei comte d'Altamira, en què es parla de l'assumpte.¹⁶ Aparici cita en primer lloc Llorenç Mateu i Sanz, que l'any 1667 es trobava ja a Madrid com a «alcalde de casa y corte», i que poc després obtindria la plaça de fiscal del Consell d'Índies; però no tenim cap notícia sobre un eventual encàrrec, a més que no presenta el perfil adient per al treball, atés que era un alt magistrat al servei de la monarquia.¹⁷ Després fa esment del doctor Joan Baptista Bravo i del Vado, el protagonisme del qual sí que ve confirmat per la documentació d'arxiu. Entre els anys 1685 i 1686 aquest advocat valencià, que aleshores ja estava retirat per una ceguesa progressiva, tractà d'obtenir alguna mercé —una plaça de cavaller amb vot en Corts, juntament amb la coadjutoria de mestre racional o una escrivania de manament en l'Audiència—, i a tal fi va exposar els mèrits contrets al llarg de vora dues dècades de treballs en la recopilació dels furs que Maties Morlà no havia arribat a acabar. En l'escrit feia un repàs de la trajectòria de la compilació des que el rei i els braços de les Corts havien acordat que s'elaborara en 1564. Ell es trobava a Madrid des de 1665, quan havia arribat de València per a col·laborar en els plets que la capital sostenia amb el duc de Sogorb; posteriorment es convertiria en advocat de la ciutat de València a la cort reial¹⁸. En aquest sentit, podríem datar l'encàrrec a Bravo i del Vado entre els anys 1667 i 1669, molt possiblement coincidint amb el seu nomenament com a lletrat

¹⁴ Carta del Consell d'Aragó al marquès d'Astorga, virrei, del 27 d'agost de 1664, i contestació del 2 de setembre, en ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 761, exped. núm. 100.

¹⁵ En aquest cas la carta reial és del 12 d'agost de 1664 i la contestació del virrei del dia 19: ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 762, exped. núm. 59.

¹⁶ Es tracta d'una consulta manuscrita que, per estar incompleta, manca de data, però que es pot situar entre mitjan 1688 i el final de 1690 (Fuster, 1827: I, 251).

¹⁷ En qualsevol cas, ja no era possible a partir del moment en què passà a servir l'ofici de regent del Consell d'Aragó en l'any 1671, per incompatibilitat manifesta.

¹⁸ Joan Baptista Bravo i del Vado havia cursat els estudis de canons a l'Estudi General de València fins a arribar a obtenir-hi el doctorat i, d'una altra banda, es va ordenar prevere. Entre 1662 i 1663 va ocupar com a substitut de Joan Jeroni Iranzo la paboria primària de lleis, a l'oposició de la qual es presentà en aquest últim any, i també a una altra de canons, però sense obtenir-ne cap de les dues (Felipo, 1991: 310, 450, 454; Graullera, 2003: 158-159). El fracàs acadèmic probablement el decidí a impulsar la carrera com a advocat, que el va portar a Madrid dos anys després. En 1669 ja era l'advocat que la ciutat tenia a la cort reial per a la gestió dels seus assumptes.

del municipi. En aquell moment, i després d'un llarg segle d'anades i tornades, el Consell ja havia comprovat que era necessari acabar els treballs de la compilació a Madrid, atés que els que tenien lloc al cap i casal del regne no finalitzaven mai... Bravo semblava conèixer bé el dret valencià —les al·legacions que s'han conservat així ho demostren— i la seua formació jurídica era adient per al treball; presentava, per tant, un perfil idoni per a l'interés dels regents, considerant la dificultat de trobar a la capital un furista expert. L'advocat, per la seua part, rebria una gratificació suplementària i podria mantindre's prop del Consell, sens dubte un al·licient per a l'exercici professional. Tampoc la ciutat, que ocupava la sindicatura del braç reial en les Corts, veuria amb mals ulls que el seu lletrat s'ocupara d'una matèria tan important per al regne.

Bravo relata —sense especificar-ne una data exacta— que la reina regent li cometé el treball, detingut a la mort del paborde Morlà, i el gran esforç que li havia suposat col·locar en les seues rúbriques 2.437 furs i actes de Cort ubicats en el volum d'Extravagants o en els quaderns impresos de les Corts de 1547 a 1645. Explicava també que, de tots els furs que no va poder col·locar en les rúbriques, havia format tres llibres que s'afegien als nou que ja hi havia, com havia fet Justinià en el Codi, creant així 45 rúbriques noves. El treball l'havia desenvolupat sense ajuda de costa, i perdent la vista per l'esforç —en aquell moment ja era cec—. Amb la plaça de cavaller podria subvenir les necessitats derivades de la ceguesa i seguir l'obra —que ja tenia començada— de dos repertoris, un de tots els furs i capítols de Cort per abecedari i l'altre «de notar los privilegios que pertenezzen a las rúblicas de los Fueros para que con mayor facilidad y descanso puedan hallarse los que pertenecen a cada una dellas, lo que es de mucho trabajo por estar por reynados y contener muchos de los Privilegios diferentes materias».

El Consell va indicar al rei que els mèrits de Bravo eren certs i recomanà la concessió d'allò que demanava; però va establir com a condició que acabara la compilació en la part que faltava i, a més, que fera una llista dels furs revocats per tal de llevar-los del text final i imprimir-los en un volum separat, com s'havia fet en les recopilacions de Catalunya i Aragó.¹⁹ Però el monarca no va accedir i demanà als regents que buscaren una altra gràcia més convenient, la qual cosa va detindre els treballs que faltaven per completar. Mesos després, Bravo tornà a insistir, exigint la plaça de cavaller: «la recompensa que en términos de gratitud y justicia merece el dicho trabajo en que gastó diez y ocho años de continua aplicación y más de seiscientos peços en amanuences espertos en la Lengua Valenciana (y por esso más costosos en esta Corte) porque para reducir a la perfección que tiene la obra uvieron de aserçe muchas copias y traslados». Però el Consell, tot i ponderar el volum d'un treball que, com reconeixia, li havia causat la ceguesa, demanà novament que l'acabara.²⁰ Pel que sabem, en la tasca va tindre l'ajuda de Carles Gisbert, un notari de València que vivia a Madrid i que va assumir la confecció d'un sumari de tots els furs agrupats per rúbriques, i aquestes col·locades per ordre alfabètic.²¹ Una altra circumstància que contribuï al retardament de la recopilació va ser la falta d'una còpia autèntica i fidedigna dels furs i altres normes aprovades a València en les Corts de 1645. Tot i que Joan Baptista Bravo va ser substituït com a advocat de la ciutat

¹⁹ Consulta de 8 de novembre de 1685 en ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 925, exped. núm. 62.

²⁰ ACA, Consell d'Aragó, lligall núm. 928, exped. núm. 42.

²¹ Aquest sumari es conserva en una obra doble a la Biblioteca Nacional de Madrid, Manuscrit 457.

per Vicent Tomàs Torres l'any 1684 a causa de la incapacitat que li causava la ceguesa, sembla que no deixà de la mà la tasca de la recopilació fins a la seua mort, l'any 1695. El fet és que, a les acaballes del segle XVII, era ja una obra pràcticament enllestida.

El canvi de dinastia, produït l'any 1700, va ser considerat pels estaments com una bona oportunitat per a portar-la a una reunió de Corts que es jutjava segura²² —més encara quan el nou monarca convocà les d'Aragó i Catalunya en 1701— i aprovar-la així públicament perquè tinguera un valor oficial, superant el caràcter privat de totes les recopilacions anteriors. El lliurament dels papers de la compilació, reclamat des de la capital a un dels regents valencians del Consell d'Aragó, el jurista Joan de la Torre i Orumbella, va ser diligenciat al novembre d'aquell any. El 21 de gener de 1702, en un acte solemne, Josep, germà del regent, que acabava de ser nomenat bisbe d'Oriola i es trobava de camí per a prendre'n possessió, dipositava la compilació al Palau del Real a disposició del virrei, el marquès de Villagarcía. L'acta del lliurament, en què tan interessat estava el regent De la Torre, constitueix una magnífica descripció d'aquella obra, hui perduda, i que a penes hem començat a conèixer molt recentment:

Su Exa. y las tres Reales Salas confesaron haver recibido de dicho señor Don Juan por mano y disposición del señor D. Joseph de la Torre y Orumbella, Obispo de Orihuela, su hermano, y haver dexado custodiados en el Archivo que está en la Real Sala de Gobierno (...) los papeles siguientes: Primeramente un libro manuscrito en folio con cubiertas de pergamino intitulado en el primer fôleo De nova fororum Regni Valentiae recopilatione, que contiene 387 fojas, y concluye la última en la página 2 del fôleo 387 de Çerdonibus rúbrica 14.= Íttem, quareintaynueve quadernos manuscritos de la nueva recopilación de los fueros y autos de corte de Valencia, estando los fueros y privilegios para que se saquen con facilidad, y un quaderno del índice, que es copia del Libro antecedente, y componen todos cinquenta quadernos.= Íttem otro volumen manuscrito, que se intitula repertorio de la nueva recopilación de los fueros y autos de Corte de este Reyno por orden Alfabético, y contiene treintaycinco quadernos, y al fin hay sueltos cinco quadernos más, de las letras desde la H, hasta la Y inclusive, que se han de añadir en sus lugares.= Otro volumen manuscrito intitulado: Repertorio sacado de Ginart, que contiene 200 folios inclusive.= Íttem otro volumen manuscrito intitulado Summario de los capítulos de las Cortes aplicados a cada rúbrica de los fueros para colocarse en cada una de ellas, que contiene 135 fôleos.= Íttem otro quaderno manuscrito que se intitula Capítulos, o autos de Corte, que se omitieron y no están colocados baxo las rúbricas del primer Libro de los Fueros de Valencia, que contiene 14 folios. Y para que conste doy la presente firmada de mi mano, y sellada con el Real Sello de esta Real Cancellaría. En Valencia a 21 de Henero 1702. Eusebio de Benavides,²³

Un mes després, el 20 de febrer, els electes per a les Corts, constituïts en junta, van demanar al virrei aquests papers de Joan Baptista Bravo, «que eren la recopilació dels furs», per a completar l'obra, sotmetre-la a l'aprovació dels braços i després a la del rei en la solemne reunió que s'esperava. El 6 de març acordaren que fora Josep Ortí i Moles,

²² Al novembre de 1701, una junta *ad hoc* dels estaments va començar a preparar una eventual reunió de Corts, com recull Carmen Pérez Aparicio (2008: I, 184201).

²³ ARV, Reial Cancelleria, 595, f. 168r169r. Va ser també Carmen Pérez Aparicio la primera a cridar l'atenció sobre la importància de la troballa.

doctor en lleis i secretari dels estaments i de la mateixa Junta d'Electes per a les Corts, qui es fera càrrec d'acabar la recopilació, que —com reconeixien els síndics— a la mort de Bravo estava molt avançada, gairebé conculsa. Però en demanar els papers al virrei, aquest contestà que els havia rebut per reial ordre i que no els podia lliurar sense una nova prescripció del monarca; tot i això, es va oferir a escriure al Consell d'Aragó amb la pretensió dels estaments. Així, a començament d'abril arribà l'ordre de fer una còpia del material, mentre la Junta llegia i repassava els furs aprovats en 1645. Per fi, el 15 de maig de 1702 es va rebre una reproducció dels cinquanta quaderns manuscrits a què feia referència el segon ítem de l'acta de lliurament; en conseqüència, els papers van romandre en la secretaria dels estaments a disposició de Josep Ortí, qui havia de tancar la compilació.

Les notícies acaben pràcticament ací. Sabem pels fons documentals de la sèrie «Reial» de l'Arxiu del Regne de València que la Junta va continuar reunint-se fins al final de novembre de 1702. Però les Corts valencianes no arribaren a aplegar-se, ja que les urgències del nou monarca eren diferents i venien marcades pel desenvolupament de la guerra, primer a Itàlia i després a la península Ibèrica. També el regne es va veure immers en aquelles mateixes urgències, de manera que l'assumpte de la recopilació es va veure abandonat fins a un moment més propici. Però l'abolició dels furs el 29 de juny de 1707 ajornà aquell moment per sempre més. El manuscrit de la compilació va córrer, d'alguna manera, una sort semblant. No pareix que s'haja conservat l'exemplar original entre els fons de la Cancelleria Reial, a l'Arxiu del Regne —almenys les cerques fetes no han donat resultat—; ni tampoc la còpia feta pels estaments, en el seu propi fons documental. Possiblement van ser destruïts, o bé enviats a Madrid en algun dels intents de recuperació dels furs del segle XVIII; o potser acabaren en la biblioteca particular d'algun jurista, com ara la de la família Borrull. La cerca, de tota manera, haurà de continuar.

4. La vitalitat del dret foral valencià a través de les seues compilacions

Més enllà del fet que trobem un dia el manuscrit del codi, o en comprovem documentalment la desaparició, cal destacar alguns dels elements històrics i jurídics que el descobriment de l'existència d'una compilació valenciana completa i finalitzada a les acaballes del segle XVII mostren. En primer lloc, sorprén el paper protagonista que assumeix la monarquia —el Consell d'Aragó— en l'impuls dels treballs.²⁴ Fins ara, la teoria tradicional sostenia que la Corona es desentenia de les recopilacions que s'elaboraven als territoris orientals de la península. La causa la trobaríem en el fet que l'estructura i composició d'aquestes obres es basava en el dret propi dels regnes i deixava de banda les normes usuals del rei en l'edat moderna (pragmàtiques, cèdules, reials ordres, etc.). Per això proliferaven les compilacions cronològiques, tècnicament més imperfectes, i les privades, sense valor ni reconeixement oficial. Però, en el cas valencià les Corts volgueren superar l'obra particular del notari Francesc Joan Pastor i així ho van demanar al rei en les Corts de Montsó de 1564; el fracàs inicial dels treballs de Pere Jeroni Tarazona va

²⁴ La correspondència entre els estaments, el virrei i el Consell d'Aragó conservada a l'Arxiu del Regne de València al voltant de l'enviament de la recopilació a València demostra de forma ben palesa el paper ben reduït que jugaven els primers en aquesta qüestió.

portar a la realització de noves peticions en les Corts de 1604 i 1626. A mitjan segle XVII, vora cent anys després d'aquella petició inicial, i en comprovar la incapacitat de les institucions valencianes —braços, estaments, Diputació del General— per a portar a terme la tasca, el Consell se'n va fer finalment càrrec. El fet que fóra la Corona la que impulsara aquests treballs obliga a reconsiderar l'afirmació del desinterés de la monarquia per les recopilacions aragoneses; també a afegir una funció més a les que habitualment considerem com a pròpies del Consell d'Aragó abans de la seua extinció; i, per últim, a reflexionar sobre el pretés caràcter «constitucionalista» que tindrien les recopilacions modernes, un concepte que no encaixa massa bé amb el fet que siga la mateixa monarquia la que desenvolupe aquests projectes.

En segon lloc, l'existència de la compilació demostra la vitalitat del dret valencià a les acaballes de l'època foral. Algunes opinions sostenen que l'ordenament jurídic del regne es trobava en una situació de crisi, de manera que l'abolició de 1707 a penes trobària resistència a causa de l'esmentada debilitat i, per tant, tampoc no hauria tingut una incidència apreciable entre la població d'aleshores. Però, enfront d'aquestes interpretacions, que habitualment parteixen de la situació de llanguiment de les Corts valencianes durant el segle XVII, cal ressaltar la vitalitat d'altres fonts jurídiques, com ara la doctrina, la pràctica o el mateix costum.²⁵ La frustrada compilació de 1702 ve, doncs, a unir-se a una gran quantitat d'obres que en aquella època s'ocupaven del dret propi i que mostren una vitalitat notable del nostre dret d'aleshores, molt allunyada d'una presumpta situació de crisi. El mateix fet d'haver d'afegir tres llibres nous amb 45 rúbriques noves comprensives de centenars de furs i capítols en resulta ben expressiu. Per cert, que fóra el Consell la institució que s'ocupara de l'obra també podria explicar els canvis en la seua composició, ja que, en concret, la incorporació d'aquells llibres i rúbriques noves, o altres alteracions menors com la quasi desaparició de l'apartat d'Extravagants, trencaven definitivament l'estructura tradicional jaumina, bo i atorgant al còdex un aire diferent.

En darrer terme, la compilació demostra la posició de centralitat que tenia la legislació de Corts —furs, capítols i actes de Cort— en el sistema jurídic foral i la importància que tenia tant per a la Corona com per als estaments que representaven al regne, per damunt d'altres normes, sobretot les del rei —pragmàtiques i cèdules— que o no es recopilaven, o eren reunides en altres reculls monogràfics. No obstant això, els juristes que s'hi ocupen també solen fer referència, encara que siga de manera col·lateral, a l'altra font cabdal de l'ordenament jurídic valencià: el privilegi (Álvarez Cora, 2005: 124 i ss). En aquest sentit, posteriors estudis ens hauran de permetre aprofundir en el paper que el dret tenia entre els mecanismes de govern del regne en el darrer període foral. La comparació amb els moviments recopiladors d'altres territoris de la Corona d'Aragó també serà profitosa. En tot cas, el que cada vegada resulta més clar segons progressem en el coneixement d'aquesta època és que les afirmacions de caràcter taxatiu —sobretot aquelles que fan una lectura molt en negatiu del període—²⁶ hauran de ser revisades en el futur.

²⁵ Sempre hi ha algú que prefereix seguir instal·lat en el mite imaginari, siga perquè és un simple ignorant, o perquè li ajusta millor al seu relat, aparentment plausible —la postveritat historiogràfica—, però fal·laç al cap i a la fi. Vegeu, per exemple, Masferrer (2015: 243-272). Més d'un lustre després de la troballa, segueix ignorant l'existència del text de 1702. Aquesta circumstància invalida bona part del seu treball per la manca de rigor.

²⁶ Per totes, i com a exemple, la que fa Manuel Santana (2007: 375423, especialment 397 i ss).

BIBLIOGRAFIA

- ALANYÀ, L. (1515): *Aureum Opus Regalium Privilegiorum Civitatis et Regni Valentiae*, València, Diego de Gumiel.
- ARINYÓ, G.L. (1482): *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del Regne de València*, València, Lambert Palmar.
- FEBRER ROMAGUERA, V. (2000a): «Catedráticos de leyes y literatura jurídica en la universidad de Valencia anterior a la provisión de las cátedras pavordías (1499-1589)», *CIAN. Revista de historia de las universidades*, 3, 31-70.
- (2000b): «Pere Joan de Capdevila, catedrático y abogado (hc.1495-1558). Biografía y estudio bibliográfico de su biblioteca jurídica», *Cuadernos de documentación multimedia*, 10, 197-238.
- FELIPE, A. (1991): *La Universidad de Valencia durante el siglo XVII (1611/1707)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- FUSTER, J.P. (1827): *Biblioteca Valenciana*, València, José Gimeno.
- GARCÍA EDO, V., V. GRAULLERA, N. BAS (2002): *El llibre de dret valencià a l'època foral*, València, Biblioteca Valenciana.
- GRAULLERA, V. (2003): *Juristas valencianos del siglo XVII*, València, Biblioteca Valenciana.
- MASFERRER, A. (2015): «Del fracaso recopilatorio a la pérdida definitiva del derecho foral valenciano (1707-1804)», *Revista de Dret Històric Català*, 14, 243-272.
- OLEART, O. (2004): «El capítulo 24 de las Cortes de Monzón de 1585 y la elaboración de la recopilación catalana de 1588/1589. Datos para su historia», *Initium*, 9, 223-286.
- PALAO, F. J. (2007): «Un proyecto de recopilación de “Furs de València” del siglo XVII», *Derecho, historia y universidades. Estudios dedicados a Mariano Peset*, 2 vols., València, Publicacions de la Universitat de València, II, 359-368.
- (2013): «Constitucionalisme i recopilació del dret en la València foral: el cas de la compilació inèdita de 1702», *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragossa, Ibercaja, 597-605.
- PASTOR, F.J. (1547-1548): *Fori Regni Valentiae*, València, Johan Mey.
- PÉREZ APARICIO, C. (2008): *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, 2 vols., València, Tres i Quatre, I, 184-201.
- PESET, M. (1971): «Observaciones sobre la génesis de los Fueros de Valencia y sobre sus ediciones impresas», *Ligarzas*, 3, 478-4.
- SANTANA, M. (2007): «La Nueva Planta y la abolición del Derecho valenciano», J. A. Escudero (coord.), *Génesis territorial de España*, Saragossa, El Justicia de Aragón, 375-423.
- TARAZONA, P. J. (1580): *Instituciones dels furs y privilegis del Regne de València*, València, Pedro de Huete.
- TOMÁS Y VALIENTE, F. (1986): *Manual de Historia del Derecho Español*, Madrid, Tecnos (4a ed.).

BIONOTA**Francisco Javier Palao Gil**

És llicenciat i doctor en Dret a la Universitat de València, on també es va llicenciar en Geografia i Història. En l'actualitat exerceix com a professor titular d'Història del Dret a la mateixa universitat, a més de ser director de la Càtedra Institucional de Dret Foral Valencià i degà de la Facultat de Dret. Ha format part, com a vocal, de la Comissió de Codificació Civil Valenciana al llarg d'una quinzena anys i les seues línies d'investigació s'han centrat en l'estudi de la tradició jurídica i les doctrines polítiques de l'edat moderna, la història del dret de l'antic Regne de València i la història de les universitats. Ha publicat nombrosos articles i ponències sobre aquestes matèries i en l'actualitat prepara una monografia sobre el *Foralisme en temps de privació: els valencians davant l'abolició dels furs*.

El dret civil i l'autogovern valencià

FRANCESC DE P. BLASCO GASCÓ (francisco.blasco-gasco@uv.es)
Universitat de València

1. Dret civil i persona

Encara que el títol de l'article s'expressa en afirmatiu, hauria pogut, però, formular-se també en sentit interrogatiu: ¿el dret civil i l'autogovern valencià?, ¿és el dret civil un element clau de l'autogovern valencià?, o ¿per què el dret civil és clau en l'autogovern valencià? Ens diuen, en aquest sentit, que el dret civil és el dret de la persona; però aquesta afirmació és massa ampla per a ser certa. D'una banda, tot el dret és de la persona —ho va dir fa ja molts segles Hermogenià: «hominum causa omne ius constitutum sit» (Tafaro, 2014)—; de l'altra, el dret civil no és només dret de la persona, sinó també dret privat patrimonial (tres dels quatre llibres del Codi Civil espanyol són de dret patrimonial i la mateixa proporció es troba en el francès, italià, portugués o alemany, per citar els codis de la nostra rodalia).

El que vol dir la primera afirmació, i on resideix l'essència del dret civil, és que és el dret de la persona sense cap altre atribut; és la part de l'ordenament jurídic que regula les relacions jurídiques i les institucions de les persones quan aquestes es presenten sense cap altre adjectiu que determine l'aplicació d'un règim jurídic diferent. Per tant, quan el subjecte de dret es presenta sense cap altra qualificació que el fet de ser subjecte de dret: no com a comerciant o empresari (dret mercantil); no com a treballador (dret del treball); no com a administrat (dret administratiu); no com a delinqüent (dret penal); etc. Per contra, es manifesta com a subjecte de dret o persona, com a propietari, com a part contractual, com a titular de drets reals sobre cosa aliena, com a cònjuge, com a progenitor, com a hereu i fins i tot com a mort o causant d'una successió *mortis causa*.

Des d'aquesta perspectiva, el dret civil, més que el dret de la persona, és el dret del que queda de la persona quan es presenta nua, despullada, sense cap altra roba que justifique l'aplicació d'un conjunt normatiu específic (dret mercantil, dret laboral, etc.). En definitiva, el dret civil regula o s'ocupa de les relacions juridicoprivades en què els subjectes jurídics es manifesten sense altra condició o qualitat: no com a comerciants, no com a treballadors, no com a delinqüents, no com a administrats. Així, com ha assenyalat López López (2012), en el si de les relacions privades és possible distingir entre aquelles relacions que poden ser protagonitzades per qualsevol ciutadà d'aquelles altres relacions que tenen com a normal pressupost que els que la protagonitzen ocupen un especial paper o condició de forma habitual, els quals, precisament per la seua especialitat, demanen un tractament jurídic diferenciat. Per això, el dret civil és el dret privat general, davant dels drets privats especials que regulen relacions entre subjectes que pertanyen a determinades categories socials (com hem dit, comerciants, treballadors, etc.).

Tot plegat, el dret civil és el dret de la persona en relació amb els elements rellevants de la condició de persona com a subjecte de dret, des de l'adquisició de la personalitat o

capacitat jurídica (tant de la persona natural com de la persona jurídica) fins a l'extinció d'aquella (amb la mort de la persona natural o amb l'extinció de la persona jurídica). D'aquesta manera és fàcil d'entendre l'íntim lligam que es produeix històricament entre el dret civil i les normes bàsiques o les institucions més pròximes a les persones i la societat o col·lectiu en els quals viu.

2. Dret civil i nació

Per això el dret civil, malgrat tots els intents que històricament s'han succeït, és la part del dret menys universal o, com es diu a hores d'ara, menys globalitzada: perquè respon a les concepcions més íntimes de les persones i dels pobles; o si es prefereix, de les persones d'un mateix poble. De fet, en la seua accepció etimològica el dret civil és el dret dels ciutadans, del *cives*, i, per tant, també d'una nació o d'un poble en el seu conjunt. El dret mercantil pot ser tan universal com siga el mercat que regula; el dret administratiu pot ser uniforme més enllà de les fronteres polítiques; el dret penal coneix també un àmbit més enllà dels límits de la sobirania estatal, etc. El dret civil, però, és el que identifica un poble. De fet, com diré ara, hi ha hagut una contínua tendència a l'estatalització del dret civil per a fer-lo únic i uniforme en tot el territori de cada Estat, però, si més no en el cas d'Espanya, no s'ha aconseguit. En els Estats plurinacionals el pas d'un dret civil nacional a un dret civil estatal ha estat molt problemàtic, o fins i tot impossible.

En relació amb això, si ens detenim en els moments més importants de l'estatalització del dret civil a Espanya, és a dir, en els decrets d'abolició dels furs dels territoris de la Corona d'Aragó i de la Nova Planta del segle XVIII i en el procés codificador que recorre el nostre àmbit cultural durant tot el segle XIX, es pot verificar l'anterior afirmació. En primer lloc, perquè els drets d'abolició dels furs anul·laren tot el dret públic, totes les institucions públiques que configuraven l'ordre polític dels diferents regnes i territoris, però no el seu dret privat o civil, llevat, com se sap, del cas aragonés —només de manera temporal, durant uns anys— i del valencià —de manera definitiva—. En cap cas el dret privat de Catalunya i de les Illes Balears fou abolit. Per tant, llevat del dret civil valencià, el dret civil que anomenen foral va sobreviure als decrets de Nova Planta (encara que fóra sense possibilitats de renovar-se, en perdre l'òrgan legislatiu propi de la creació del dret).

En segon lloc, la Constitució de 1812 va preveure en l'article 258 la reducció a un codi únic per a tota la monarquia del dret civil, del dret mercantil i del dret penal (codi civil, criminal i de comerç), un projecte que va començar a dur-se a terme a partir del Trienni Liberal, de manera que el primer codi penal va ser de 1822 i després van arribar el de 1848 (de Pacheco), el de 1870, etc.; el primer codi mercantil va ser de 1829, de Pedro Sainz de Andino; la primera llei d'enjudiciament criminal va ser de 1839; la primera llei d'enjudiciament civil va ser de 1855; la llei hipotecària va ser de 1861, etc. ¿Però, i la codificació del dret civil?

El relat és tot un altre, per al dret civil (Tomás y Valiente, 1996: 465-557). En primer lloc, hi hagué un primer projecte de codi civil de l'any 1821 i d'autor valencià amb cognoms italians, Nicolau Maria Garelli i Battifora, catedràtic de dret civil de la Universitat de València, liberal moderat i ministre de Gràcia i Justícia durant el Trienni Liberal i els primers anys de la regent Maria Cristina. El projecte no es va acabar; o millor, va acabar

(com tantes altres coses) amb el mateix Trienni Liberal i l'inici de la dècada ominosa del 1823 al 1833. A continuació, un segon projecte de codi civil va ser obra d'Ayuso, Tapia i Vizmanos sobre els treballs preparatoris d'un altre jurista valencià, d'Oriola, Manuel María Cambronero (que va morir en l'intent). Fou el projecte de 1836, que també va fracassar.

Més tard, el següent intent més important va ser el del projecte de codi civil de 1851, de García Goyena, Bravo Murillo, Sánchez Puy i Luzuriaga. Inspirat en el dret de Castella (*Las Partidas*) i en el codi civil francès de 1804, es va presentar oficialment però no va ser mai aprovat. Entre altres raons, pels mateixos conflictes arrossegats de les guerres carlines —de fet, el mateix García Goyena (1841) volia endarrerir la codificació a un temps i una situació política més estables. Igualment, també trobà l'oposició de l'Església catòlica per qüestions de registre civil i de competència en matèria de separació matrimonial, i dels juristes anomenats foralistes, fonamentalment pels règims econòmics matrimonials, de successió *mortis causa* i llegítima, així com per l'anomenada rabassa morta dels contractes agraris a Catalunya.

Finalment, després de fer, en paraules de Bravo Murillo, un codi civil per parts, excloent-hi les matèries que l'enfrontaven als drets forals, s'aprovà un Codi Civil l'any 1888 i una segona edició corregida i ja definitiva l'any 1889 (setanta-set anys després de la Constitució de 1812), que deixava subsistents «por ahora» els drets forals. En concret, l'article 12 indicava que:

Las disposiciones de este título, en cuanto determinan los efectos de las Leyes y de los estatutos y las reglas generales para su aplicación, son obligatorias en todas las provincias del Reino. También lo serán las disposiciones del título 4º, libro 1º. En lo demás, las provincias y territorios en que subsiste derecho foral, lo conservarán por ahora en toda su integridad, sin que sufra alteración su actual régimen jurídico, escrito o consuetudinario, por la publicación de este Código, que regirá tan sólo como derecho supletorio en defecto del que lo sea en cada una de aquéllas por sus Leyes especiales.

Molt més tard, amb la modificació del títol preliminar introduïda pel Decret 1836/1974, de 31 de maig, l'article 13 deia (i encara ho diu, com si no hi haguera un article 149-1-8 a la Constitució):

1. Las disposiciones de este título preliminar, en cuanto determinan los efectos de las leyes y las reglas generales para su aplicación, así como las del título IV del libro I, con excepción de las normas de este último relativas al régimen económico matrimonial, tendrán aplicación general y directa en toda España.
2. En lo demás, y con pleno respeto a los derechos especiales o forales de las provincias o territorios en que están vigentes, regirá el Código Civil como derecho supletorio, en defecto del que lo sea en cada una de aquellas según sus normas especiales.

En l'interim es va passar per la fase del fracassat sistema dels *apèndixs* (només Aragó en va fer el seu l'any 1925) i per la del sistema de les *compilacions* de drets civils forals que es van anar aprovant des de 1959 fins al 1973. En tot cas, l'aprovació del Codi Civil deixant subsistents aquests altres drets civils forals va suposar, tot plegat, el fracàs de

la codificació i l'estatalització del dret civil espanyol: no hi havia (ni n'hi ha hagut mai) un dret civil per a tot el territori estatal; no hi havia (ni n'hi ha hagut mai) un codi civil únic per a tota la monarquia. Més encara, a hores d'ara l'anomenada «foralitat», entesa com la pluralitat d'ordenaments jurídics civils, és una garantia constitucional, segons l'article 149-1-8 CE, dins del marc de la distribució competencial i dels mateixos principis constitucionals.

3. Dret civil i Estat: la fracassada codificació (estatalització) del dret civil

Com s'ha indicat, en un primer moment es van codificar de seguit el Codi Penal (1822) i el Codi de Comerç (1829) i, en un segon moment, les normes processals penals (1839) i civils (1855). Posteriorment, el fracàs de la codificació civil va portar a una codificació civil que en podem dir «trossejada»: la Llei hipotecària és de 8 de febrer de 1861; la Llei (provisional) del Registre Civil és 17 de juny de 1870; la Llei (també provisional) de matrimoni civil és de 18 de juny de 1870; la Llei d'aigües és de 3 d'agost de 1866 i la segona de 13 de juny de 1879, etc.

¿Per què es va codificar o estatalitzar tot el dret sense cap obstacle excepte el dret civil? La raó només es pot trobar en el fet que el dret civil és un criteri d'identificació d'un poble, d'una nació, perquè regula les relacions privades entre els seus membres. És el dret constituent d'una societat que ha fet les funcions de les constitucions quan no hi havia constitucions o aquestes no regulaven les relacions entre privats. De fet, durant tot el segle XIX i fins a la Constitució de Weimar de 1918 en les constitucions no hi havia normes de dret privat. No es pensava en una constitució que parlara del matrimoni o de la propietat o de l'herència o d'altres drets subjectius. A hores d'ara, en canvi, les constitucions reconeixen drets fonamentals com a drets subjectius: el dret d'associació i de fundació, la propietat privada, el matrimoni, l'herència..., i també la competència en matèria de dret civil en els termes en què ho fa el mateix article 149-1-8 de la Constitució espanyola.

Així les coses, el dret civil ha estat històricament el dipositar de l'ordenació de les relacions personals i de la societat i, com hem dit, es caracteritza per regular les relacions personals i patrimonials en les quals el subjecte apareix sense cap altra qualificació. Per això, la primera institució que apareix i que regula el dret civil (però no l'única ni la més important) és la persona, la personalitat: al món del dret s'entra i s'ix per la porta del dret civil (articles 29, 30 i 32 del Codi Civil espanyol).

4. Dret civil i el tarannà d'un poble

Així les coses, trobem que les institucions més pròximes a les persones i que poden caracteritzar el tarannà d'un poble són regulades pel dret civil, com ara: la llibertat subjectiva (els principis d'autonomia privada i de llibertat contractual); el matrimoni, encara que actualment la competència només es té en el vessant patrimonial dels règims econòmics matrimonials, no en la forma; i l'herència, és a dir, la possibilitat de determinar l'ordre successori tant respecte dels béns com dels subjectes o hereus. En definitiva, la llibertat individual, els contractes, el matrimoni i l'herència, són unes institucions la regulació de les quals deriva o conforma la idiosincràsia d'un poble. En aquest sentit, enfront del

dret castellà que inspira la regulació estatal, el dret valencià tradicional ha estat un dret menys formalista i de més llibertat individual en tota una sèrie de qüestions, com veurem a continuació.

4.1. La transmissió dels béns

Sembla que la transmissió dels béns en la tradició jurídica valenciana no responia a la teoria del títol i el mode (que requereix contracte i *traditio*), sinó a la teoria consensual o acord transmissor, com ara a França o a Itàlia. La transmissió dels béns i la constitució de drets reals sobre cosa aliena és més àgil i ràpida i, per tant, s'afavoreix millor el tràfic juridicoeconòmic, amb un sistema consensual de transmissió i no un altre basat en el títol i el mode.

4.2. Règim econòmic matrimonial

El règim tradicional castellà, assumit en el Codi Civil, és un règim de comunitat: la societat de guanyos. No sé si es pot dir, sense faltar al rigor històric, que el règim econòmic valencià foral era el de separació de béns com l'entenem actualment; però sí que es pot dir, sense faltar a l'esmentat rigor històric, que no era ni ha sigut mai, fins a la derogació dels Furs, un règim de comunitat o de societat. De fet, altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó amb un règim econòmic dotal semblant al valencià (com Catalunya i les Illes Balears) van evolucionar cap a un règim econòmic de separació de béns, com el que va regular la nostra Llei 10/2007, de 20 de març, de règim econòmic matrimonial valencià, malauradament declarada inconstitucional per manca de competència legislativa per la STC 82/2016, de 28 d'abril.

4.3. La llibertat de testar

En el dret castellà i, per tant, en el Codi Civil, regeix el sistema de llegítima llarga: dos terços del cabal relictu. Per tant, la llibertat de testar d'herència castellana es manifesta només sobre un terç de l'herència. En canvi, en el dret foral valencià el principi bàsic era el de llibertat de testar (o de llegítima formal), com a manifestació de la llibertat dels individus.

4.4. Altres matèries

Actualment apareixen nous problemes, nous reptes la solució dels quals descansa sobre la sensibilitat del col·lectiu, com ara, per exemple:

- a) La problemàtica i el tractament dels menors i els desemparats.
- b) Les formes de determinació de la filiació d'acord no només amb els avanços científics amb les tècniques de reproducció assistida, sinó també amb determinades sensibilitats socials (com els reconeixements de favor o de bon grat, la maternitat subrogada, etc.).
- c) La gestió de les crisis matrimonials, en els seus àmbits personals i patrimonials. També en aquest punt el Tribunal Constitucional va declarar la inconstitucionalitat, amb

la STC de 16 de novembre de 2016, per manca de competència de la Llei valenciana 5/2011, d'1 d'abril, de relacions familiars dels fills i filles els progenitors dels quals no conviuen.

d) El desenvolupament de determinats drets socials reconeguts en la Constitució espanyola, com ara el dret a un habitatge digne, a un medi ambient saludable, etc.

e) El desenvolupament de l'associacionisme, tan arrelat al nostre país.

f) La regulació de noves (i no tan noves) formes de convivència, com ara les unions o parelles estables no matrimonials. També aquesta situació va ser regulada per la Llei valenciana 5/2012, de 15 d'octubre, d'unions de fet formalitzades, i també va ser declarada parcialment inconstitucional per manca de competència per la STC 110/2016 de 9 de juny.

5. Dret civil i manca d'autogovern

Tot aquest seguit de matèries i d'altres més, enteses com els problemes dels valencians d'ací i d'ara, tindrien una resposta més acurada si el legislador fora més a prop. Per a això no cal reclamar els Furs de fa segles, sinó la competència legislativa en matèria de dret civil en el marc de l'article 149-1-8 de la Constitució espanyola i després desenvolupar-la d'acord amb els principis i les sensibilitats del nostre país i del nostre temps. Sembla, però, que el nostre Estat tinga por a la pluralitat i a la diversitat. Amb criteris ambigus i raonaments dubtosos, el Tribunal Constitucional ens ha llevat la competència en matèria de dret civil o, millor dit, com que no ens la pot llevar perquè li l'atribueix una llei orgànica estatal (l'Estatut d'Autonomia, que ningú no ha impugnat), l'ha buidada de contingut. No fa molt, un col·lega d'universitat, ben allunyat de tesis diguem-ne foralistes o autonomistes, publicava un article titulat «¿Por qué Cataluña puede y Valencia no?» (Yzquierdo, 2016). Les úniques respostes possibles s'han de fer en clau política: d'una banda, hi ha una tendència a la recentralització de competències; de l'altra, sembla que, passat el portitxol de Bunyol, el «Tots a una veu» és pura metàfora.

En canvi, no hi ha por a la diversitat tributària ni al desenvolupament normatiu civil més enllà dels límits constitucionals i de la mateixa doctrina del Tribunal Constitucional: la STC 95/17 de 6 de juliol, per exemple, fa derivar la regulació catalana de «la propietat temporal» de l'«emfiteusi i la substitució fideïcomissària», mantenint la constitucionalitat de la Llei del Parlament de Catalunya 19/2015, de 29 de juliol, d'incorporació de la propietat temporal i de la propietat compartida al llibre cinqué del Codi Civil de Catalunya. Ja s'ha dit: ¿per què Catalunya i altres comunitats autònomes poden arribar on hi arriben i el nostre país no? La resposta sembla bastant òbvia.

BIBLIOGRAFIA

- GARCÍA GOYENA, F. (1841): *Febrero o Librería de jueces, abogados y escribanos*, Madrid, I. Boix.
- LÓPEZ LÓPEZ, A. M. (2012): *Fundamentos de Derecho civil*, València, Tirant lo Blanch.
- TAFARO, S. (2014): *Ius hominum causa constitutum. Un derecho a medida del hombre*, Madrid, Dykinson.
- TOMÁS Y VALIENTE, F. (1996): *Manual de historia del derecho español*, Madrid, Tecnos.
- YZQUIERDO, M. (2016): «¿Por qué Cataluña puede y Valencia no?», *El Notario del siglo XXI*, 68.

BIONOTA**Francesc de P. Blasco Gascó**

És doctor en Dret per la Universitat de València i la Università di Bologna i és catedràtic de Dret Civil de la Universitat de València des de 2001. Igualment, és director del Màster d'Advocacia UV-ICAV i del Centre d'Estudis del Col·legi d'Advocats de València. És autor de més d'una dotzena de monografies de dret civil i de més d'una trentena d'articles sobre diversos aspectes del dret civil i el dret concursal. Darrerament s'ha especialitzat en la qüestió de la competència legislativa dels valencians en matèria civil, en relació amb la història i el sistema constitucional espanyols.

RESUMS

La «Costum de la ciutat i Regne de València» de 1238

VICENT GARCIA EDO

A la tardor de 1238 el rei Jaume I va promulgar la «Costum de la ciutat i regne de València», un text legislatiu extens que des dels inicis es va convertir en base de tot el dret foral valencià. Durant molt de temps alguns historiadors han qüestionat el caràcter d'aquesta llei, dubtant de si es tractava d'un dret local o territorial. En aquest article hem tractat de reunir una part significativa dels indicis i les proves que es troben repartides al llarg de l'articulat del text legal, que demostren que els legisladors van voler fer des del primer dia una sola llei destinada al conjunt del territori valencià. **Paraules clau:** història del dret, Costum de la ciutat i regne de València, furs de València, regne de València, Jaume I.

*En otoño de 1238 el rey Jaime I promulgó la «Costum» de la ciudad y reino de Valencia, un texto legislativo extenso que desde los inicios se convirtió en base de todo el derecho foral valenciano. Durante mucho tiempo algunos historiadores han cuestionado el carácter de esta ley, dudando de si se trataba de un derecho local o territorial. En este artículo hemos tratado de reunir una parte significativa de los indicios y las pruebas que se encuentran repartidas a lo largo del articulado del texto legal, que demuestran que los legisladores quisieron hacer desde el primer día una sola ley destinada al conjunto del territorio valenciano. **Palabras clave:** historia del derecho, «Costum» de la ciudad y reino de Valencia, fueros de Valencia, reino de Valencia, Jaime I.*

L'automne de 1238, le roi Jacques Ier a promulgué la « Costum » de la ville et royaume de Valence, un texte législatif étendu devenu dès le début la base de tout le droit foral valencien. Pendant longtemps, certains historiens ont mis en question le caractère de cette loi, hésitant sur son appartenance au droit local ou territorial. Dans cet article, nous avons essayé de rassembler une partie significative des indices et des preuves éparées tout le long du dispositif de ce texte légal : elles démontrent que les législateurs ont voulu faire depuis le début une seule loi destinée à l'ensemble du territoire valencien. **Mots-clés :** histoire du droit, « Costum » de la ville et royaume de Valence, fors de Valence, Royaume de Valence, Jacques Ier.

*In the autumn of 1238, King James I of Aragon issued the «Costum of the city and kingdom of Valencia», an extensive legislative text that became the basis of Valencian foral law of the whole Kingdom of Valencia forthwith. Historians have, for a long time, debated the nature of this legal code, uncertain whether its scope was local or territorial. This article aims to show that throughout this legal text there is evidence indicating that, from the outset, legislators intended to formulate a single set of laws for the whole Valencian territory. **Keywords:** History of Law, Costum of the city and kingdom of Valencia, Furs (laws) of Valencia, Kingdom of Valencia, James I of Aragon.*

**«La dita Cort General representa tot lo Regne de València».
El desenvolupament jurídic i parlamentari valencià entre 1238 i 1370**

VICENT BAYDAL SALA

L'article repassa els Furs aprovats i les Corts reunides en el territori valencià entre la creació del Regne de València en 1238 i l'any 1370, entorn del final de la guerra dels Dos Peres, bo i observant tres fases diferents. En primer lloc, el regnat de Jaume I (1238-1276), marcat per la fonamental decisió del monarca d'organitzar el nou regne mitjançant els Furs de València i les Corts valencianes, amb la consegüent oposició dels nobles partidaris dels Furs d'Aragó. En segon lloc, els regnats de Pere el Gran, Alfons el Liberal i Jaume II (1276-1327), condicionats per aquell conflicte, que va bloquejar notablement el progrés dels Furs i les Corts valencianes. Finalment, el regnat d'Alfons el Benigne i els dos primers terços del regnat de Pere el Cerimoniós (1327-1370), en els quals es va resoldre la disputa foral i es va produir un considerable desenvolupament jurídic i parlamentari que va assentar les bases dels posteriors progressos baixmedievals. **Paraules clau:** història del dret, Corts, furs de València, regne de València, edat mitjana.

*El artículo repasa los Fueros aprobados y las Cortes reunidas en el territorio valenciano entre la creación del Reino de Valencia en 1238 y el año 1370, en torno al final de la guerra de los Dos Pedros, observando tres fases diferentes. En primer lugar, el reinado de Jaime I (1238-1276), marcado por la fundamental decisión del monarca de organizar el nuevo reino mediante los Fueros de Valencia y las Cortes valencianas, con la consiguiente oposición de los nobles partidarios de los Fueros de Aragón. En segundo lugar, los reinados de Pedro el Grande, Alfonso el Liberal y Jaime II (1276-1327), condicionados por dicho conflicto, que bloqueó notablemente el progreso de los Fueros y las Cortes valencianas. Finalmente, el reinado de Alfonso el Benigno y los dos primeros tercios del reinado de Pedro el Ceremonioso (1327-1370), en los que se resolvió la disputa foral y se produjo un considerable desarrollo jurídico y parlamentario que asentó las bases de los posteriores progresos bajomedievales. **Palabras clave:** historia del derecho, Cortes, fueros de Valencia, reino de Valencia, edad media.*

Cet article révisé les Fors approuvés et les Parlements (« Corts ») réunis en territoire valencien entre la création du Royaume de Valence en 1238 et l'an 1370, environ à la fin de la guerre des Deux Pierres, en observant trois phases différentes. D'abord le règne de Jacques Ier (1238-1276), caractérisé par la décision fondamentale du monarque d'organiser le nouveau royaume moyennant les Fors de Valence et le Parlement valencien, avec l'opposition résultante des nobles partisans des Fors d'Aragon. Deuxièmement les règnes de Pierre le Grand, Alphonse le Libéral et Jacques II (1276-1327), conditionnés par ce conflit, qui a bloqué sensiblement le progrès des Fors et le Parlement. Finalement le règne d'Alphonse le Bénigne et les deux premiers tiers du règne de Pierre le Cérémonieux (1327-1370), pendant lesquels a été résolue la dispute forale et s'est produit un considérable développement juridique et parlementaire, ce qui a mis en place les bases des progrès postérieurs du Bas Moyen Âge. **Mots-clés :** histoire du droit, Parlements, fors de Valence, royaume de Valence, moyen âge.

The article examines the Furs (laws) and meetings of the Corts (parliament) of the Kingdom of Valencia between its creation in 1238 and the year 1370, around the end

of the War of the Two Peters. Three different periods are distinguished: The first, the reign of James I (1238-1276), is marked by his fundamental decision to organize the new kingdom by means of the Furs and Corts, against the opposition of the aristocrats favouring the application of Aragonese Law. In the second period, comprising the reigns of Peter III of Aragon, Alphonse the Liberal and James II of Aragon (1276-1327), the advancement of the Furs and Corts is curtailed due to this conflict. Finally, the reign of Alphonse the Kind and the first two thirds of the reign of Peter the Ceremonious (1327-1370) saw this dispute resolved, while considerable legal and parliamentary advances laid the foundations for subsequent developments in the Late Middle Ages. **Keywords:** History of Law, Corts (parliament) of Valencia, Furs (laws) of Valencia, Kingdom of Valencia, Middle Ages.

La doctrina foral valenciana d'època baixmedieval i la seua valoració crítica per part de misser Pere Belluga en l'*Speculum principis*

MANUEL V. FEBRER ROMAGUERA

En aquest article s'analitzen les opinions que el jurista valencià Pere Belluga va exposar en la seua obra *Speculum principis sobre alguns dels principals comentadors de la doctrina foral valenciana baixmedieval, com ara Guillem Jàfer el Vell, Gener Rabassa el Fill o Joan Mercader. En general, s'observa una manca d'atenció i un menyspreu generalitzat sobre tots ells, en consonància amb els punts de vista culturals i jurídics de Belluga, vinculats a altres autors del dret comú italians i francesos i els nous corrents humanistes del segle XV. Paraules clau:* Pere Belluga, furs de València, dret comú, humanisme, edat mitjana.

En este artículo se analizan las opiniones que el jurista valenciano Pere Belluga expuso en su obra Speculum principis sobre algunos de los principales comentadores de la doctrina foral valenciana bajomedieval, como por ejemplo Guillem Jàfer el Viejo, Gener Rabassa el Hijo o Joan Mercader. En general, se observa una falta de atención i un menosprecio generalizado sobre todos ellos, en consonancia con los puntos de vista culturales y jurídicos de Belluga, vinculados a autores del derecho común italianos y franceses i a las nuevas corrientes humanistas del siglo XV. Palabras clave: Pere Belluga, fueros de Valencia, derecho común, humanismo, edad media.

Dans cet article sont analysées les opinions exposées par le juriste valencien Pere Belluga dans son œuvre *Speculum principis* sur quelques-uns des plus importants commentateurs de la doctrine forale valencienne du Bas Moyen Âge, par exemple : Guillem Jàfer le Vieux, Gener Rabassa le Fils ou Joan Mercader. En général, on y observe un manque d'attention et un mépris généralisé envers eux, conformément aux points de vue culturels et juridiques de Belluga, liés à des auteurs du droit commun Italiens et Français ainsi qu'aux nouveaux courants humanistes du xve siècle. **Mots-clés :** Pere Belluga, fors de Valence, droit commun, humanisme, moyen âge.

This article examines the opinions of the Valencian legal expert Pere Belluga in his book Speculum Principis, which deals with some of the main analysts of Valencian local

and regional law (doctrina foral), in force during the Late Middle Ages. Among these analysts are Guillem Jàfer the Elder, Gener Rabassa the Younger and Joan Mercader. Belluga shows a lack of attention and general disdain towards these experts, which reflect his views on culture and law. These views are closely tied both to Italian and French authors who specialised in *jus commune* and to the new humanist movement of the 15th century. **Keywords:** Pere Belluga, Furs (laws) of Valencia, Jus commune, Humanism, Middle Ages.

Els orígens i el desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València

LAURA PERIS BOLTA

L'article fa un repàs al procés de formació i institucionalització de la Diputació del General del Regne de València o Generalitat Valenciana entre finals del segle XIV i començaments del XV com a organisme encarregat de recaptar els impostos dels habitants del territori valencià. També s'analitza amb cert detall la seua composició i estructura interna, amb els diversos oficials i càrrecs que la conformaven i les importants funcions fiscals, financeres i polítiques que va acomplir dins de la societat foral valenciana. **Paraules clau:** Regne de València, institucions, fiscalitat, Generalitat Valenciana, segle XV.

*El presente artículo ofrece un repaso al proceso de formación y de institucionalización de la Diputación General del Reino de Valencia o Generalitat Valenciana entre finales del siglo XIV e inicios del XV en calidad de organismo encargado de recaudar los impuestos de los habitantes del territorio valenciano. También se analiza con cierto detalle su composición y estructura interna, con los diversos oficiales y cargos que la conformaban y las importantes funciones fiscales, financieras y políticas que cumplió dentro de la sociedad foral valenciana. **Palabras clave:** Reino de Valencia, instituciones, fiscalidad, Generalitat Valenciana, siglo XV.*

Cet article offre une révision du processus de formation et d'institutionnalisation de la Diputació General du Royaume de Valence ou Generalitat Valenciana entre la fin du xive siècle et les débuts du xve, en tant qu'organisme chargé de percevoir els impôts des habitants du territoire valencien. Il analyse aussi avec certain détail sa composition et structure interne, avec les différents officiers et titres qui la composaient et les importantes fonctions fiscales, financières et politiques qu'elle a accomplies dans la société forale valencienne. **Mots-clés :** Royaume de Valence, institutions, fiscalité, Generalitat Valenciana, xve siècle.

*This paper provides an overview of how the Diputació del General of the Kingdom of Valencia, also known as the Generalitat Valenciana, was set up and institutionalised between the late 14th and early 15th century as a body responsible for collecting taxes from the Valencian population. Furthermore, its composition and internal structure are analysed, with special attention to the different official ranks and posts, as well as its important role in fiscal, financial and political matters. **Keywords:** Kingdom of Valencia, Institutions, Taxation system, Generalitat Valenciana, 15th century.*

La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle XVII

SERGIO VILLAMARÍN GÓMEZ

Els estaments valencians constitueixen una realitat política inqüestionable durant el segle XVII. Al seu voltant i durant aquest període es consolidaran unes juntes que decidiran sobre qüestions capitals per al regne, tals com la Junta de Defensa de la Costa, la Junta de Leva i la de major significat polític, la Junta de Contrafurs. Així mateix, la seua capacitat per abordar qualsevol assumpte no contrari als Furs els permetrà consolidar les seues reunions sense que l'existència de convocatòria de Corts, compartint espai amb la Diputació del General o Generalitat i discutint-li la seua influència i representativitat polítiques. **Paraules clau:** Regne de València, institucions, Juntes d'Estaments, Corts, edat moderna.

*Los estamentos valencianos constituyen una realidad política incuestionable durante el siglo XVII. En torno a ellos y durante este período se consolidarán unas juntas que decidirán sobre cuestiones capitales para el reino, tales como la Junta de la Defensa de la Costa, la Junta de Leva y la de mayor significado político, la Junta de Contrafurs. Asimismo, su capacidad para abordar cualquier asunto no contrario a los fueros les permitirá consolidar sus reuniones sin que existiera convocatoria de Cortes, compartiendo espacio junto a la Diputación del General o Generalitat y discutiéndole su influencia y representatividad políticas. **Palabras clave:** Reino de Valencia, instituciones, Juntas de Estamentos, Cortes, edad moderna.*

Les organes valenciens constituent une réalité politique incontestable pendant le XVIII^e siècle. Autour d'eux et pendant cette période, des assemblées se consolideront pour décider sur des questions capitales pour le royaume, telles que la Junta de la Defensa de la Costa, la Junta de Leva et une de signification politique majeure : la Junta de Contrafurs. Ainsi, leur capacité pour aborder n'importe quel sujet non contraire aux fors leur permettra de consolider leurs réunions sans besoin de convocation du Parlement (« Corts »), tout en partageant espace avec la Diputació General ou la Generalitat et en leur discutant leur influence et représentativité politiques. **Mots-clés :** Royaume de Valence, institutions, Juntes d'Estaments, ère moderne.

*The estates of the realm were an unquestionable political reality in 17th-century Valencia. During this time, they gave rise to a series of juntas (assemblies) that decided upon critical political issues, such as the Junta de la Defensa de la Costa (dealing with the defence of the coast line), the Junta de Leva (dealing with military conscription), and the Junta de Contrafurs (ensuring the king would not infringe the foral laws), the politically most important of these assemblies. Moreover, their authority to make any kind of decision, provided it was not in contravention of Valencian foral law, enabled them to establish their meetings without the court having to be assembled and sharing space with the Diputació del General (also known as Generalitat), competing with it in terms of influence and casting doubt on its political representativeness. **Keywords:** Kingdom of Valencia, Institutions, Estates of the realm, Corts (parliament) of Valencia, Early modern period.*

El Regne de València i la monarquia dels Àustria. Mecanismes de diàleg a l'època foral moderna

MIQUEL FUERTES BROSETA

El present treball aborda la dinàmica de relacions entre els Habsburg i el Regne de València durant l'època foral moderna, amb un especial èmfasi en el període final de l'època foral durant el qual les Corts Valencianes, principal escenari teòric del diàleg entre el rei i el regne, van deixar de convocar-se. En concret, es fa una anàlisi de les darreres reunions parlamentàries, la de 1645 i els dos intents de convocatòria posteriors de 1677 i 1702, amb l'objectiu de buscar les raons per les quals no es van celebrar Corts durant els darrers seixanta-dos anys de règim foral valencià. **Paraules clau:** Corts, parlamentarisme, estaments, Regne de València, furs, edat moderna.

*El presente trabajo aborda la dinámica de relaciones entre los Habsburgo y el Reino de Valencia durante la época foral moderna, con especial énfasis en el periodo final de la época foral, durante el cual las Cortes Valencianas, principal escenario teórico del diálogo entre rey y reino, se dejaron de convocar. En concreto, se lleva a cabo un análisis de las últimas reuniones parlamentarias, la de 1645 y los dos intentos posteriores de convocatoria de 1677 y 1702, con el objetivo de buscar las razones por las que no se celebraron las Cortes durante los últimos sesenta y dos años de régimen foral valenciano. **Palabras clave:** Cortes, parlamentarismo, estamentos, Reino de Valencia, fueros, edad moderna.*

Ce travail aborde la dynamique des relations entre les Habsbourg et le Royaume de Valence pendant l'époque forale moderne, en mettant tout particulièrement l'accent sur la période finale de l'époque forale, pendant laquelle son Parlement (« Corts »), principal scénario théorique du dialogue entre le roi et le royaume, n'a pas été convoqué. Notamment, cet article présente une analyse des dernières réunions parlementaires : celle de 1645 et les deux essais suivants de convocation de 1677 et 1702 ; le but est de trouver les raisons par lesquelles le Parlement ne s'est pas réuni pendant les derniers soixante-deux ans de régime foral valencien. **Mots-clés :** « Corts », parlamentarisme, organes, Royaume de Valence, furs, ère moderne.

*This paper deals with the dynamic of the relations between the House of Habsburg and the Kingdom of Valencia during the early modern period of foral government, with special emphasis on its final period, during which the Valencian Corts (parliament), potentially the most important forum for dialogue between the king and his people, ceased to be convened. Specifically, an analysis of the last parliamentary meetings, one in 1645 and the two subsequent attempts to convene Parliament in 1677 and 1702, is carried out. The aim is to establish why no parliamentary meetings took place during the final sixty-two years of Valencian foral government. **Keywords:** Valencian Parliament, Parliamentarianism, Estates of the realm, Kingdom of Valencia, Furs (laws) of Valencia, Early modern period.*

Les compilacions valencianes durant l'edat moderna

FCO. JAVIER PALAO GIL

L'estudi reconstrueix el fet compilador a l'antic Regne de València en una perspectiva comparada amb la resta de territoris de la Corona d'Aragó, així com el procés d'elaboració de la frustrada recopilació valenciana de 1702, un fet poc o gens conegut pels historiadors del dret. Ve a mostrar que va existir un corrent compilador que, amb poques interrupcions, va començar la seua trajectòria en les Corts de 1564 i, a través de figures diverses (Tarazona, Trilles, Ferriol o Morlà), va acabar conclouent en una recopilació manuscrita de final del segle XVII que mai va veure la llum a causa de la guerra de Successió. **Paraules clau:** història del dret, Regne de València, furs de València, compilacions, edat moderna.

*El estudio reconstruye el hecho recopilador en el antiguo Reino de Valencia en una perspectiva comparada con el resto de territorios de la Corona de Aragón, así como el proceso de elaboración de la frustrada recopilación valenciana de 1702, un hecho poco o nada conocido por los historiadores del derecho. Viene a mostrar que existió una corriente recopiladora que, con pocas interrupciones, comenzó su trayectoria en las Cortes de 1564 y, a través de figuras diversas (Tarazona, Trilles, Ferriol o Morlà), acabó concluyendo en una recopilación manuscrita a fines del siglo XVII que nunca vio la luz a causa de la guerra de Sucesión. **Palabras clave:** historia del derecho, Reino de Valencia, fueros de Valencia, recopilaciones, edad moderna.*

Cette étude reconstruit le fait compilateur dans l'ancien Royaume de Valence selon une perspective comparée avec les autres territoires de la couronne d'Aragon, ainsi que le processus d'élaboration de la frustrée compilation valencienne de 1702 : un fait peu connu ou méconnu des historiens du droit. Elle prétend montrer qu'il y eut un courant compilateur qui, malgré quelques interruptions mineures, commença sa trajectoire dans le Parlement («Corts») de 1564 et, moyennant des figures diverses (Tarazona, Trilles, Ferriol ou Morlà), termina en une compilation manuscrite à la fin du XVIII^e siècle, n'ayant jamais vu le jour à cause de la guerre de Succession. **Mots-clés :** histoire du droit, Royaume de Valence, furs de Valence, compilations, ère moderne.

*This study reconstructs the process of law codification in the Kingdom of Valencia, comparing it with that in other territories of the Crown of Aragon. It also examines the unsuccessful process of elaborating the Valencian legal code of 1702, rarely discussed by historians of law, showing that continued codification activity began in the parliamentary session of 1564, which, under the auspices of figures such as Tarazona, Trilles, Ferriol and Morlà, led to the production of a handwritten legal code at the end of the 17th century, whose publication was thwarted by the War of the Spanish Succession. **Keywords:** History of Law, Kingdom of Valencia, Furs (laws) of Valencia, Codification, Early modern period.*

El dret civil i l'autogovern valencià

FRANCESC DE P. BLASCO GASCÓ

S'hi explica la naturalesa del dret civil i la seua vinculació a les característiques històriques de cada poble o col·lectivitat humana, tot fent un repàs al fracassat procés de nacionalització o estatalització del Codi civil a Espanya entre els segles XIX i XX. A continuació s'analitzen les causes, de tipus polític, per les quals no es permet als valencians desenvolupar la seua competència legislativa en matèria civil, que els correspondria per la mateixa història hispànica. **Paraules clau:** dret civil, València, autogovern, història del dret, codificació.

*Se explica la naturaleza del derecho civil y su vinculación con las características históricas de cada pueblo o colectividad humana, llevando a cabo un repaso al fracasado proceso de nacionalización o estatalización del Código civil en España entre los siglos XIX y XX. A continuación, se analizan las causas, de tipo político, por las que no se permite a los valencianos desarrollar su competencia legislativa en materia civil, cosa que les correspondería por la misma historia hispánica. **Palabras clave:** derecho civil, Valencia, autogobierno, historia del derecho, codificación.*

Cet article explique la nature du droit civil et son lien avec les caractéristiques historiques de chaque peuple ou collectivité humaine, tout en révisant l'échec du processus de nationalisation ou d'« étatisation » du Code civil en Espagne entre le XIXe et le XXe siècle. Ensuite, il contient une analyse des causes politiques par lesquelles n'est pas permis aux valenciens de développer leur compétence législative en matière civile, ce qui leur correspondrait par la propre histoire hispanique. **Mots-clés :** droit civil, Valence, autogouvernement, histoire du droit, codification.

*This paper explains the essence of civil law and how it is related to the historical traits of a nation or human community. For this purpose, the author examines the unsuccessful project of nationalising the Civil Code in Spain between the 19th and 20th century. This is followed by a discussion of the political reasons for the fact that the people of Valencia are not allowed to develop their legislative power in matters of civil law, a right they should not be denied in view of the region's historical status within Spain. **Keywords:** Civil law, Valencia, Regional self-government, History of law, Codification.*

Amb el suport de:



Agraïm diferents tipus de col·laboració en l'edició i la difusió d'aquest *Anuari* de les següents entitats:



A N U A R I

30 · 2019



GENERALITAT
VALENCIANA

ELS FONAMENTS HISTÒRICS DE L'AUTOGOVERN VALENCIÀ

L'ordenament jurídic i institucional del Regne de València

Pròleg (p. 5-8)

La «Costum de la ciutat i Regne de València» de 1238 (p. 9-21)

Vicent Garcia Edo

«La dita Cort General representa tot lo Regne de València».

El desenvolupament jurídic i parlamentari valencià entre 1238 i 1370 (p. 23-34)

Vicent Baydal Sala

La doctrina foral valenciana d'època baixmedieval i la seua valoració crítica per part de misser Pere Belluga en l'*Speculum principis* (p. 35-41)

Manuel Febrer Romaguera

Els orígens i el desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València (p. 43-52)

Laura Peris Bolta

La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle XVII (p. 53-63)

Sergio Villamarín Gómez

El Regne de València i la monarquia dels Àustries.

Mecanismes de diàleg en l'època foral moderna (p. 65-75)

Miquel Fuertes Broseta

Les compilacions valencianes durant l'edat moderna (p. 77-87)

Francisco Javier Palao Gil

El dret civil i l'autogovern valencià (p. 89-95)

Francesc de P. Blasco Gascó



Agrupació Borriana de Cultura